

**2002 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARET
AÇIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Ana Bilim Dalı
Maliye Programı**

Fatih SARITAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Ü. Fatih AKÇAY

**Ağustos 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Fatih SARITAŞ tarafından Dr. Öğr. Ü. Fatih AKÇAY yönetiminde hazırlanan “2002 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARET AÇIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 08/08/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Ü. Fatih AKÇAY

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Ü. Taha Emre ÇİFTÇİ

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 11/09/2019 tarih ve 36/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

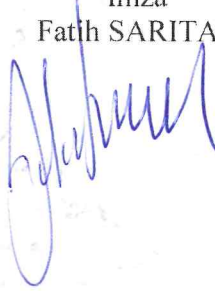

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

BİLİMSEL ETİK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Fatih SARITAŞ

ÖZET

2002 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARET AÇIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

SARITAŞ, Fatih
Yüksek Lisans Tezi
Maliye ABD
Yüksek Lisans Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Fatih AKÇAY

Ağustos 2019, XI+129 sayfa

Türkiye’de dış ticaret açığının pek çok nedeni olsa da en kayda değer neden imalat sektörünün büyük oranda ithalata bağımlı olması, bir diğer deyişle ülkede üretilebilecek birçok ürünün hammaddesinin ithal edilmek zorunda olmasıdır. Tarımsal ürünlerin dahi dışarıdan alınması yoluna gidilmektedir. Ciddi bir planlama ile ithalatın düşürülmesi mümkündür. İthalatın yerleştirilmesi, ihracatta ise yüksek teknolojili ve katma değerli ürünleri üreten sektörler için ağırlık verilmesi gerektiği açıktır. Dış ticaret açığı ülke döviz rezervlerinin azalmasına yol açtığı gibi ayrıca dış borçlanma gereksinimini de arttırmaktadır. Türkiye’nin ihracatının önemli bir bölümü Avrupa Birliği ülkelerine yapılmakta ve bu ülkeler arasında birinci sırada Almanya gelmektedir. Türkiye’nin dış ticaretinde Almanya’dan sonra Çin ve Rusya göze çarpmaktadır. Türkiye’nin bu ülkeler ile yaptığı ticarete, dış ticaretin açık verdiği sektörler odaklanılarak, kısa ve orta vadede dış ticaret açığı önemli ölçüde azaltılabilir. 2030 yılında Çin’in dünya dış ticaretinde ABD’yi geçerek birinciliğe yerleşeceği, diğer taraftan ise Hindistan’ın Avrupa Birliği ülkelerini geçeceği öngörülmektedir. 2030 vizyonu dikkate alınarak, Türkiye ihracat sanayisinin bu ülkeler ile ihracatı arttıracak şekilde planlanması olumlu sonuçlar meydana getirebilecektir. İhracat artışını sağlayabilecek bir diğer unsur ise yapay zekâ gibi buluşlar ortaya koyan bilişim sektörüne ağırlık verilerek bazı yüksek teknoloji gerektiren alanlara yönelik ar-ge yatırımlarını ve teşviklerini arttırmaktır. Bunun yanı sıra tekstil ve mobilya sektörü gibi yıllardır dış ticaret fazlası veren sektörlerde küresel ölçekte markalar yaratmak da dış ticaret açığının azaltılmasına yardımcı olacak bir diğer yöntemdir. Dış ticaret açığının 2002 yılından günümüze kadar olan sürecinin incelendiği bu çalışmada dış ticaret açığının nedenleri üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Dış Ticaret Açığı, İhracat, İthalat

ABSTRACT

THE EVALUATION OF FOREIGN TRADE DEFICIT IN TURKISH ECONOMY AFTER 2002

SARITAŞ, FATİH

Master Thesis

Public Finance Department

Public Finance Programme

Adviser of Thesis: Asst. Prof. Dr. Fatih AKÇAY

August 2019, XI+129 Pages

Although there are many reasons of foreign trade deficit in Turkey, the most significant reason is that the manufacturing sector is heavily dependent on imports, in other words, the raw materials of many products that can be produced in the country have to be imported. Even agricultural products are being imported. It is highly possible to reduce import ratio with a critical plan. It is clear that importation should be localized and exportation should be focused on sectors producing high technology and value-added products. The foreign trade deficit not only leads to a decrease in foreign exchange reserves but also increases the need for foreign borrowing. An important part of Turkey's exports is to European Union countries among which Germany ranks first. After Germany, China and Russia are outstanding in Turkey's foreign trade. While trading with these countries, the foreign trade deficit can be reduced significantly in the short and medium term by focusing on sectors where foreign trade deficit is high. In 2030, China is expected to surpass the US in world foreign trade, while India will surpass the European Union. Considering the 2030 Vision, planning Turkey's export industry such a way to increase exports to these countries will be able to bring positive results. Another factor that can increase exports is to increase R&D investments and incentives in some high technology areas by focusing on the information sector, which presents inventions such as artificial intelligence. Creating global brands in sectors such as textile and furniture sectors that have foreign trade surpluses for years is another way to help reduce the foreign trade deficit. In this study, the process of foreign trade deficit from 2002 to the present has been examined, the reasons for the foreign trade deficit have been emphasized and solutions have been proposed.

Keywords : Turkish Economy, Foreign Trade Deficit, Export, Import

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
GRAFİKLER DİZİNİ.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET

1.1. Ödemeler Dengesi.....	4
1.1.1. Cari İşlemler.....	5
1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı.....	7
1.1.3. Net Hata ve Noksan (İstatistikî Farklar) Hesabı.....	8
1.1.4. Rezerv Hesabı.....	10
1.1.5. Ödemeler Bilançosu Aşamaları Teorisi.....	11
1.2. Cari Açık Kavramı.....	12
1.3. Dış Ticarete Dair Kavramlar.....	13
1.3.1. Kambiyo.....	15
1.3.2. Gümrük.....	15
1.3.3. Marka.....	16
1.3.4. Serbest Bölge.....	16
1.3.5. Sigorta.....	17
1.4. Dış Ticaret Çeşitleri.....	17
1.4.1. Normal Ticaret.....	17
1.4.2. Bağlı Ticaret.....	18
1.4.3. Sınır Ticareti.....	19
1.4.4. Serbest Bölge Ticareti.....	19
1.5. Dış Ticaretin Faydaları ve Zararları.....	20
1.5.1. Dış Ticaretin Faydaları.....	20
1.5.2. Dış Ticaretin Zararları.....	22
1.6. Dış Ticaret ile İlgili Ana Kavramlar.....	23
1.6.1. İhracat.....	23
1.6.2. İthalat.....	24
1.6.3. Dış Ticaret Açığı.....	24
1.6.4. Dış Ticaret Açığının Nedenleri.....	24
1.6.5. Dış Ticaret Açığının Önlenmesi Yöntemleri.....	25
1.7. Dış Ticaret Teorileri.....	26
1.7.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	26
1.7.2. Neo-Klasikler.....	29
1.7.3. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET AÇIĞI

2.1. Türkiye'nin İhracat Yapısı.....	35
2.1.1. Türkiye'nin İhracat Rakamları.....	36
2.1.2. Türkiye'nin Ülkelere Göre İhracatı.....	39
2.1.3. Sektörlere Göre İhracat.....	42
2.1.4. İhracat Politikalarının Rekabet Gücüne Etkisi.....	43

2.1.5. Türkiye’de İhracat Destekleri	44
2.1.6. Ülke Kredi Notu İhracat İlişkisi	50
2.2. Türkiye’nin İthalat Yapısı	52
2.2.1. Türkiye’nin İthalat Rakamları	53
2.2.2. Ülkelere Göre Türkiye’nin İthalat Durumu	54
2.2.3. Türkiye’nin Sektörlere Göre İthalatı	57
2.2.4. Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığı	58
2.2.5. Türkiye İthalatında Dezavantajlı Sektörlerin Analizi	60
2.3. Türk Vergi Sistemi’nde İthalat ve İhracat İstisnaları	63
2.4. Türkiye’deki Dış Ticaret Açığının Nedenleri	65
2.4.1. Dış Ticaret Açığının Rakamsal Boyutu	66
2.4.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	67
2.4.3. Dış Ticaret Açığının Sektör Bazlı Analizi	70
2.4.4. Dış Ticaret Açığının Ticaret Yapılan Ülkelere Göre Analizi	72
2.4.5. Dış Ticaret Yapan İşletmelerin Yapısı	75
2.4.6. Döviz Kurlarının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Etkilerinin Analizi	76
2.4.7. Dış Ticaret Açığının Teknoloji Bazlı Analizi	77
2.4.8. Dış Ticaret Açığında Hukuksal Yapı Sorunları	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARET AÇIĞININ GİDERİLMESİ

3.1. Dış Ticaret Açığının Azaltılmasına Yönelik Politikalar	84
3.2. İthalat ve İhracat Yönünden Dış Ticaret Açığını Giderici İşlemler	87
3.3. Para ve Maliye Politikaları ile Dış Ticaret Açığını Giderici Çözümler	88
3.4. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Üretim Odaklı Çözüm Yolları	97
3.5. Dış Ticaret Açığının Giderilmesi Noktasında Firma Bazlı Öneriler	99
3.6. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Yönelik Sektör Bazlı Öneriler	102
3.6.1. Gıda Sektörü	102
3.6.2. İlaç Sektörü	103
3.6.3. Enerji Sektörü	104
3.6.4. Demir Çelik Sektörü	106
3.6.5. Madencilik Sektörü	108
3.6.6. Mobilya Sektörü	109
3.7. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Yönelik Ürün Bazlı Öneriler	110
3.8. İhracatta Karşılaşılan Risklerin Önlenmesine Yönelik Öneriler	111
SONUÇ	114
KAYNAKLAR	118
ÖZ GEÇMİŞ	129

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. Cari İşlemler ile Sermaye Hareketlerinin Varlıklara Etkisi	9
Şekil 2. 2030 Yılı Ülke Ekonomileri Sıralama Tahminleri.....	57

GRAFİKLER DİZİNİ

	Sayfa
Grafik 1. 2002-2017 Yılları Arası İhracat	39
Grafik 2. 2008-2017 Yılları Türkiye Çelik İthalatı	107
Grafik 3. 2008-2017 Yılları Türkiye'nin Çelik İhracatı.....	107

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. 2002-2008 Yılları Arası Cari İşlemler Hesabı	5
Tablo 2. 2009-2017 Yılları Arası Cari İşlemler Hesabı	6
Tablo 3. 2002-2009 Yılları Arası Sermaye ve Finans Hesabı.....	7
Tablo 4. 2010-2017 Yılları Arası Sermaye ve Finans Hesabı.....	8
Tablo 5. 2002-2008 Yılları Arası Net Hata ve Noksan Hesabı.....	9
Tablo 6. 2009-2017 Yılları Arası Net Hata ve Noksan Hesabı.....	10
Tablo 7. 2009-2017 Yılları Arası Rezervler Hesabı.....	10
Tablo 8. 2002-2008 Yılları Arası Rezervler Hesabı.....	11
Tablo 9. Ödemeler Bilançosu Aşamaları.....	12
Tablo 10. Yeni Ticaret Teorilerinde Firma Verimliliğine Etki Eden Faktörler	31
Tablo 11. 2002-2018 Yılları İhracat Rakamları ve Değişim Oranları.....	36
Tablo 12. 2002-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyüme Oranları	38
Tablo 13. 2014-2018 Yıllarında En Çok İhracat Yapılan 10 Ülke.....	40
Tablo 14. Türkiye'nin 2014-2017 Yılları Arasında Şangay Beşlisi İhracatı.....	42
Tablo 15. 2017-2018 Yıllarında Sektörlere Göre İhracat.....	42
Tablo 16. 2017-2018 Yıllarında İhracatlarını En Çok Arttıran Sektörler	43
Tablo 17. Yıllara Göre İhracat Yapan Firmalar Listesi.....	50
Tablo 18. 2002-2018 Yılları Arasında İthalat Rakamları ve Değişim Oranları	54
Tablo 19. 2014-2018 Yılları Arası En Çok İthalat Yapılan 10 Ülke.....	55
Tablo 20. Çeşitli Ülkelerden Türkiye'nin 2018 Yılı İthalatı.....	56
Tablo 21. 2014-2018 Yılları Arası Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti	58
Tablo 22. 2002-2018 Yılları Arasında İthalat-İhracat ve Dış Ticaret Açığı	66
Tablo 23. 2002-2018 Yılları Arasında İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	68
Tablo 24. 2008-2018 Yılları Otomotiv Sektörü İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	69
Tablo 25. 2017 ve 2018 Yılları Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar Dış Ticaret Verileri	69
Tablo 26. 2015-2016 Yılları Elektronik Sektörü Dış Ticareti.....	71
Tablo 27. İhracatta 2018 Yılı İlk Bin Firma Sektörleri.....	72
Tablo 28. AB Ülkeleri ile Dış Ticareti	73
Tablo 29. Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması Olan Ülkeler	74
Tablo 30. 2018 Yılı İlk 1000 Şirketin İhracatı	75
Tablo 31. OECD Teknoloji Sınıflandırması.....	79
Tablo 32. Ülkelere Göre İmalat Sanayi İhracatının Teknoloji Yoğunluğu	80

Tablo 33. İhracatı Ön İzin Gerektiren Ürünler	83
Tablo 34. 2019-2021 Yılları Dış Ticaret Hedefleri	85
Tablo 35: 2002-2009 Yılları Dış Ticaret Vergileri.....	95
Tablo 36: 2010-2017 Yılları Dış Ticaret Vergileri.....	96
Tablo 37. 2016-2018 Yılları İlaç Sektörü Dış Ticaret Açığı.....	104
Tablo 38. Enerji Sektörü Hedefleri	105
Tablo 39. Türkiye Maden İhracatı.....	108
Tablo 40. Ülkelere Göre Türkiye Mobilya İhracatı ve Performans Değişimi.....	110

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
EU	European Union
GSYH	Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
G.K.	Gümrük Kanunu
GİTES	Girdi Tedarik Sistemi
İEİS	İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
KDV	Katma Değer Vergisi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MTA	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
S.B.K.	Serbest Bölgeler Kanunu
SDŞ	Sektörel Dış Ticaret Şirketi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKİ	Türkiye Kömür İşletmeleri
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USA	United States of America
YEP	Yeni Ekonomik Program

GİRİŞ

Dış ticaret açığı, ülkelerin yurtdışına sattığı mal ile yurtdışından aldığı mal arasındaki negatif farktır. Dış borç, cari açık, döviz açığı gibi çeşitli kavramlarla sıklıkla karıştırıldığı görülür. İthalat, bir ülkenin yurtdışından “satın alma” yolu ile mal ve hizmet temin etmesidir. İhracat ise üretilen mal ve hizmetlerin başka ülkelere satılmasıdır. Ekonomiyi bir evin içi gibi düşünürsek dış ticaretin olmaması durumunda o evde yaşayanlar, sadece kendi iç kaynaklarını tüketenlerdir. İç kaynakların yeterli olmaması veya yeterince çeşitli olmaması sıkıntılara yol açacaktır. Bu evin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için elinde fazla olan malları ihraç etmesi, eksik olan malları ise dışarıdan alması gerekir. Dış ticaret açığı, farklı bir ifadeyle, ithalatın ihracattan fazla olmasıdır. Bu durumda, dışarıya aktarılan mal ve hizmetlerin büyüklüğü, dışarıdan alınan mal hizmetlerin büyüklüğünden daha az olacaktır. Bu farkın, olumsuz bir durum olarak görülmesinin temel sebebi, dünya üzerinde yer alan ülkelerin, savaşlar, doğal felaketler ve benzeri çeşitli risklere karşı ekonomik güçlerini zayıflatan bir unsur olarak algılanmalarıdır. Dış ticaretin açık vermesi, merkantilistler, fizyokratlar, keynesyenler, parasalcılar (monetaristler) gibi çeşitli iktisat akımlarında da olumsuz değerlendirilmektedir.

Dış ticaret açığı olmasını istemeyen ülkeler için yapılabilecek en önemli yaklaşım tarzı öncelikle bu açığın nedenini veya nedenlerini tespit etmektir. Ülkelerin dış ticaret açığı vermesinin, ülkelerin ekonomik yapısından, coğrafi konumundan, yer altı ve yer üstü kaynaklarının yetersizliğinden kaynaklanan çeşitli nedenleri olabilmektedir. Ancak dış ticaret açığının nedenlerinin bilinmemesi durumunda sorunun çözümü mümkün olmayacaktır. Dış ticaret açığının nedeni yanlış tespit edilmiş ise uygulanan çözüm önerileri veya yapısal reformlar istenilen sonuçları veremeyebilir. Bir ülkenin dış ticaretinde yurtdışından yaptığı mal alımlarının, yurtdışına sattığı mal ve hizmet tutarından fazla olmasının bir takım nedenleri şunlar olabilir:

1. Yerli üretimin iç talebi karşılayacak düzeyde olmaması (Yerli üretimin yetersizliği),
2. Enerjide dışa bağımlılık,
3. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarının yetersiz olması vb.

Bu durumda ülkenin dış ticaret açığı vermesinin nedeni yerli üretimin yetersizliği ise, çeşitli teşvik, vergi indirimi, istisna ve muafiyetler ile üretimi arttırmaya çalışması gerekecektir. Dış ticaret açığı vermesinin temel nedeni enerjide dışa bağımlılık olan ülkenin ise alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi güneş, rüzgar, su enerjisi hatta nükleer enerji gibi yollarla dışa bağımlılığını azaltması makul bir çözüm olabilecektir.

Dış ticaret açığı gibi bazı negatif sonuçları olsa da ülkeler arası ilişkiler açısından dış ticaret, önemli bir yere sahiptir. Ülkelerin taleplerindeki artışlar, teknolojik yenilikler, haberleşme ve ulaştırma olanaklarının gelişmesi uluslararası ekonomik ilişkilerin de yeni bir boyuta ulaşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, ülkelerarası mal alış, mal satışı, işgücü hareketliliği, sermaye transferi, ekonomik birlikler gibi konular da önem kazanmaktadır. Dış ticaret de siyasal ilişkilerin yanı sıra ekonomik birliklerin de parçası haline gelmiştir. Uluslararası ekonomik işlemler içinde, ithalat-ihracat, önemli yere sahip olmuştur. Dış ticaret açığı meydana gelmesin diye dış ticaret yapmaktan vazgeçebilecek bir ülke bulunmamaktadır. Bütçe açığı, dış ticaret açığı gibi kavramlara “açık” denilmesinin ne kadar doğru olduğuna yönelik tartışmalar da bulunmaktadır. Burada “açık” denilerek aslında zararın gizlendiği ifade edilmektedir. İhracat gelirleri, ithalat giderleri simgeliyor ise ihracat eksi ithalat şeklindeki bir hesaplama, gelir eksi gider şeklinde de açıklanabilir. Bu durumda ortaya çıkan olumsuz sonuca dış ticaret açığı yerine dış ticaret zararı adı da verilebilir.

Bu tez çalışması ile Türkiye’de 2002 yılından sonra meydana gelen dış ticaret açığının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Tezin temel hedefi, dış ticaret açığının bu zaman periyodundaki gelişiminin sadece istatistiksel olarak açıklanması değil, bunun dışında dış ticaret açığının nedenleri, çözüm önerileri, alınması gereken tedbirlerin neler olabileceğini tespit edebilmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaret nedir, faydaları, zararları nelerdir, açık kavramı, nasıl hesaplanır, bu açığının nedenleri nelerdir, dış ticaret açığının önlenmesinde yapılması gerekenler nelerdir gibi sorulara cevap aranarak kavramsal çerçeve açıklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de dış ticaret açığı konusu ele alınmış olup, dış ticaret açığının gelişimi, artış veya azalışları, yıllara göre Türkiye’nin ithalat ve

ihracat rakamları, sektörel bazda ithalat ve ihracat karşılaştırılması, Türkiye'deki dış ticaret açığının nedenleri gibi konular ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ikinci bölümde elde edilen bilgiler neticesinde Türkiye'nin dış ticaret açığının azaltılarak, dış ticaret fazlası verebilmesi için uygulanabilecek politikalar ile yapısal önlemlere yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET

Bu bölümde, genel hatlarıyla dış ticarete ilişkin kavramlar tanımlanmış, iktisadi yaklaşımların dış ticarete bakış açılarına yer verilerek, bir ülkenin ekonomisinde dış ticaretin önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Ödemeler Dengesi

Bir ülkenin ödemeler bilançosu, çoğunlukla bir yıl olarak ele alınan belli bir dönem içinde, o ülke ekonomisinde yerleşik kişilerin diğer ekonomilerde yerleşik kişilerle yapmış olduğu, tüm ekonomik işlemlerin sistematik kaydı olarak tanımlanmaktadır (Cömertler, 2002: 6). Bu kayıtların hazırlanmasında kullanılan işlemlerin tümüne de “Ödemeler Bilançosu” adı verilmektedir. Ödemeler bilançosunda, eşitlik durumunu kaybeden dengenin belli bir süre içinde yeniden denge düzeyine gelmesi, yani açık ya da fazlayı giderici mekanizmaların bulunması gerekmektedir. Çünkü, uzun süreli gerçekleşen dış açıklar ülkenin döviz rezervlerinin azalmasına ve dış borçlanmanın ödenmesi noktasında dar boğaz yaşanmasına sebep olmaktadır. Sürekli olarak dış fazla veren ülkelerde ise, enflasyon artışının beklenenden hızlı gerçekleşmesi söz konusudur.

Bilanço, muhasebe bilimi terminolojisinde düzenlendiği andaki durumu gösteren, statik bir mali tablo olup, sıklıkla “işletmenin mali fotoğrafıdır” şeklinde ifade edilir. Bu durumda, ödemeler dengesi bilançosu için bir ülkenin yurtdışına mal ve hizmet satmaları ile yurtdışından mal ve hizmet almalarının mali fotoğrafıdır diyebiliriz.

Geniş anlamda ödemeler dengesi politikaları, hükümetlerin dış ödemeleri dengede tutmak ya da denge bozulduğunda tekrar dengeye getirmek için yaptığı tüm faaliyetleri kapsayan politikalarlardır (Akdoğan ve Doğan; 2018: 19). Ödemeler dengesi açıkları, kısa dönemde sermaye hareketleri ile azaltılabilirse de, bir ülkenin döviz rezervlerinin erimesine ve ülkenin kredibilitésinin zayıflamasına neden olabilir (Ökte, 2011: 222). Ülkeler, diğer ülkeler ile ilişkilerinde karlı çıkabilecekleri gibi zararlı da çıkabilirler. Bu açıdan, dış dünya ile ilişkilerin uzun dönemde bir özetinin görülmesi yararlı olacaktır (Akat, 2002: 2).

Ödemeler bilançosu, ekonominin dış ticaret anlamında ne kadar başarılı

olduğunun bir göstergesidir. Ödemeler dengesi bilançosundaki açık veya fazlaların da bir ülkenin ekonomisi üzerinde belirli etkilerinin olmaması düşünülemez. Döviz kurları, faiz oranları, enflasyon gibi bazı makroekonomik değişkenlerin ödemeler dengesi bilançosu fazla veya açıklarının boyutundan etkilenmesi mümkündür. Mikroekonomi açısından da ithalat, ihracat veya dış ticaret yapan firmaların davranışlarının ödemeler dengesi bilançosundaki açık veya fazlalara göre değişmesi muhtemeldir.

1.1.1. Cari İşlemler

Cari işlemler hesabı, dış ticarete konu olan görünür ticaret olarak da adlandırılan mal ithalat ve ihracatını, turizm gelir ve giderlerini (görünmez ticaret de denilen hizmet ithalat ve ihracatını), yurtdışı müteahhitlik hizmetleri gelirlerini, yurt dışındaki işçi döviz gelirlerini ve ülkeler arası hibeler, bağışlar, yardımlar, yurt dışında yerleşik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bedelli askerlik için ödemiş olduğu ücretler gibi tutarları gösteren bir hesaptır.

Türkiye’de cari işlemler hesabı 2002-2008 yılları arasında sürekli olarak açık vermiş ve açık rakamı 2002 yılına göre 62,98 kat artmış ve Tablo 1’de yer alan verilere göre 2008 yılında 39 milyar 425 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 1. 2002-2008 Yılları Arası Cari İşlemler Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
CARİ İŞLEMLER HESABI	-626	-7.554	-14.198	-20.980	-31.168	-36.949	-39.425
İhracat (FOB)	40.705	52.472	68.833	78.509	93.778	115.379	140.906
İthalat (FOB)	47.109	65.883	91.271	111.445	134.672	162.210	193.823
Mal Dengesi	-6.404	-13.411	-22.438	-32.936	-40.894	-46.831	-52.917
Hizmetler Dengesi: Gelir	14.045	17.969	23.066	27.814	26.030	29.907	36.937
Hizmetler Dengesi: Gider	6.146	7.575	10.334	11.942	12.133	15.818	18.029
Mal ve Hizmet Dengesi	1.495	-3.017	-9.706	-17.064	-26.997	-32.742	-34.009
Gelir Dengesi: Gelir	2.486	2.246	2.651	4.125	5.105	7.271	7.670
Gelir Dengesi: Gider	7.040	7.803	8.260	9.495	11.090	13.549	15.272
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-3.059	-8.574	-15.315	-22.434	-32.982	-39.020	-41.611
Cari Transferler	2.433	1.020	1.117	1.454	1.814	2.071	2.186

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1’de yer alan veriler incelendiğinde cari işlemler açığı ile mal dengesi açığının birbirine paralel bir yapı gösterdiği anlaşılmaktadır. İnceleme konusu dönemin başlangıç yılında 626 milyon dolar olan cari açık, 2003-2008 döneminde istikrarlı bir şekilde artarak 39 milyar 425 milyon dolar seviyesine gelmiştir.

Esasen, açığın nedeni ne olursa olsun açığın finansmanı gerekmektedir. Bu doğrultuda, cari işlemler açığının finanse edilebilmesi de bir sorun olarak ekonomi yönetimlerinin karşısına çıkmaktadır. Bu finansman gerekliliği ödemeler bilançosunda doğrudan yatırım, portföy yatırımı, kısa süreli sermaye ve diğer yatırım kalemlerini içerisinde barındıran sermaye hesabından karşılanmaktadır (Yapar Saçık ve Alagöz, 2010: 114). Bununla birlikte, yurtdışı mal hareketleri dengesi sürekli olarak açık vermektedir.

Tablo 2’de cari işlemler hesabını gösteren kalemler 2009-2017 yılları için verilmektedir. 2009-2017 yılları incelendiğinde 2009 yılında 11 milyar 358 milyon dolar olan cari işlemler açığının, 4,17 kat artarak 2017 yılında 47 milyar 355 milyon dolar seviyesine ulaştığı Tablo 2 verilerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 2. 2009-2017 Yılları Arası Cari İşlemler Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
CARİ İŞLEMLER HS.	-11.358	-44.616	-74.402	-47.963	-63.642	-43.610	-32.109	-33.137	-47.355
İhracat (FOB)	109.732	120.992	142.392	161.948	161.789	168.926	151.970	150.161	166.159
İthalat (FOB)	134.494	177.317	231.552	227.315	241.706	232.519	200.098	191.053	225.114
Mal Dengesi	-24.762	-56.325	-89.160	-65.367	-79.917	-63.593	-48.128	-40.892	-58.955
Hizmetler Dengesi: Gelir	35.626	36.192	40.851	43.225	47.673	51.746	46.632	37.391	43.667
Hizmetler Dengesi: Gider	16.898	19.443	20.563	20.684	24.055	25.071	22.404	22.128	23.729
Mal ve Hizmet Dengesi	-6.034	-39.576	-68.872	-42.826	-56.299	-36.918	-23.900	-25.629	-39.017
Gelir Dengesi: Gelir	5.833	5.197	4.625	5.762	5.289	4.910	4.471	5.311	4.940
Gelir Dengesi: Gider	13.490	11.712	11.874	12.350	13.909	13.115	14.122	14.492	15.992
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-13.691	-46.091	-76.121	-49.414	-64.919	-45.123	-33.551	-34.810	-50.069
Cari Transferler	2.333	1.475	1.719	1.451	1.277	1.513	1.442	1.673	2.714

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

2009 küresel krizinin etkileri ile cari açık azalmıştır. Sonraki yıllarda ise artışın ciddi olduğu gözükmemektedir. Krizden sonraki yıl olan 2010’da tekrar cari açık artarak 44 milyar 616 milyon dolar seviyesine gelmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, 2002-2017 yılları arasında cari işlemler hesabının sürekli olarak açık verdiği görülmektedir. 2011 yılında cari açık 74 milyar 402 milyon dolar seviyesi ile 2002-2017 döneminin en yüksek rakamına ulaşmıştır. 2012-2017 yılları arası cari açığın belirli bir istikrara kavuştuğunu söyleyebiliriz. Sürekli olarak ithalat rakamlarının ihracat rakamlarından yüksek olduğu dış ticarete Türkiye, 2002-2017 yılları arasında kazançlı çıkamamıştır.

1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Ödemeler dengesi bilançosunun ikinci hesap kalemidir. Bu hesap aracılığı ile ülkenin dış dünya ile yaptığı tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıkların ticari işlemleri gösterilir. Sermaye ve finans hesabında bu varlıkların satımı ile ülkeye sermaye girişi yapılmış olur. Benzeri şekilde bu varlıkların alımı ile de ülkeden sermaye çıkışı yapıldığı kabul edilir.

Sermaye ve finans hesabının sonucunun negatif olmaması, ülkeye sermaye giriş çıkış dengesinin de ülke lehine fazlalık verdiğini gösterir. Bu durum “fazla” veya “net sermaye girişi” olarak isimlendirilir. Tersi durum ise “açık” veya “net sermaye çıkışı” olarak adlandırılır. “*Sermaye ve finans hesabının sonucunun pozitif olmaması durumunda, dışarıdan gelen sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve/veya dış borçlanma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemler ile cari açık finanse edilir*” (Kesgingöz ve Karataş, 2016: 598).

İnceleme dönemi olan 2002 sonrasına ait Sermaye ve Finans Hesabı verileri Tablo 3 ve Tablo 4’te yer almaktadır. 2002-2009 dönemi Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2002-2009 Yılları Arası Sermaye ve Finans Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
SERMAYE HESABI	0	0	0	0	0	-8	-61	-43
FİNANS HESABI	-1.172	-7.162	-17.702	-42.685	-42.689	-49.287	-34.761	-9.879
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	143	480	780	1.064	924	2.106	2.549	1.553
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.581	9.595
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	2.054	1.353	1.363	1.213	3.987	1.947	1.244	2.711
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	1.503	3.851	9.411	14.67	11.402	2.78	-3.77	2.938
Hisse Senetleri	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	71+	2.827
Borç Senetleri	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.486	111
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	819	1.019	7.008	573	13.479	4.969	12.056	-10.963
Merkez Bankası	30	28	24	16	0	-2	-2	-2
Genel Hükümet	42	33	25	20	42	116	32	31
Bankalar	-643	-348	5.324	149	11.018	3.389	10.253	-6.393
Diğer Sektörler	1.39	1.306	1.635	388	2.419	1.466	1.773	-4.599
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	1.603	4.461	14.657	20.934	29.492	33.482	34.529	-8.343
Merkez Bankası	1.336	497	-209	-787	-986	-1096	-1.371	-381
Genel Hükümet	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	1.742	3.099
Bankalar	-2.016	2.846	6.564	10.524	11.704	3.736	9.457	514
Diğer Sektörler	2.952	3.312	9.465	13.262	19.486	30.76	24.701	-11.575

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3 verileri incelendiğinde ise 2002-2009 yılları arasında 2008 ve 2009 yıllarında sermaye hesabının ciddi boyutta negatif değer gösterdiği anlaşılmaktadır. Tablo 3’ün incelenmesinden 2002-2009 yılları arasında finans hesabı sürekli olarak negatif çıktığı görülmektedir. 2002-2009 yılları arasında, sürekli olarak dış ticaret açığı (ithalatın ihracattan yüksek olması) nedeniyle, finans hesabının üzerinde baskı

oluşturduğunu söylemek de mümkündür.

Tablo 4’te öncelikle 2010-2017 yılları arası veriler incelenmiştir. 2009 küresel krizinin etkisiyle 2009 ve 2010 yılları rakamlarındaki düşüş açıklanabilir. 2011 yılında ise sermaye hesabının negatif değerinin 2010 yılına göre yarı yarıya azaldığı söylenebilir. Sermaye ve Finans hesabının 2010 yılından 2017 yılına kadar sürekli olarak açık verdiği Tablo 4 verilerinden görülmektedir. Bu verilerde finans hesabı açık vermektedir.

Tablo 4. 2010-2017 Yılları Arası Sermaye ve Finans Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SERMAYE HESABI	-51	-25	-58	-96	-70	-21	23	17
FİNANS HESABI	-60.099	-67.146	-72.666	-73.46	-42.127	-10.543	-22.958	-38.575
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	1.482	2.37	4.106	3.636	7.05	5.096	3.147	2.701
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	9.099	16.182	13.744	13.563	13.119	18.002	13.343	10.922
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	3.534	-2.688	-2.657	-2.601	746	6.129	1.511	-394
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	19.617	19.516	38.372	21.419	20.916	-9.558	7.811	24.082
Hisse Senetleri	3.468	-985	6.276	842	2.559	-2.395	823	3.192
Borç Senetleri	16.149	20.501	32.096	20.577	18.357	-7.163	6.988	20.89
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-7.02	-11.197	560	-2.318	1.684	14.992	6.144	8.093
Merkez Bankası	-4	-2	-2	-1	0	0	0	0
Genel Hükümet	39	292	366	757	213	-238	-236	-322
Bankalar	-13.179	339	-2.039	269	1.055	15.184	7.646	6.663
Diğer Sektörler	6.124	-11.826	2.235	-3.343	416	46	-1.266	1.752
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	39.379	19.933	22.559	37.195	17.572	28.316	12.606	13.971
Merkez Bankası	-38	-1.409	-1.779	-1.457	-1.905	-674	-413	-218
Genel Hükümet	3.657	2.073	-89	-22	-886	-1.189	-925	-1.367
Bankalar	7.24	10.118	16.682	32.842	14.804	18.907	876	4.092
Diğer Sektörler	-1.48	9.151	7.745	5.832	5.559	11.272	13.068	11.464

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Dengesi Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

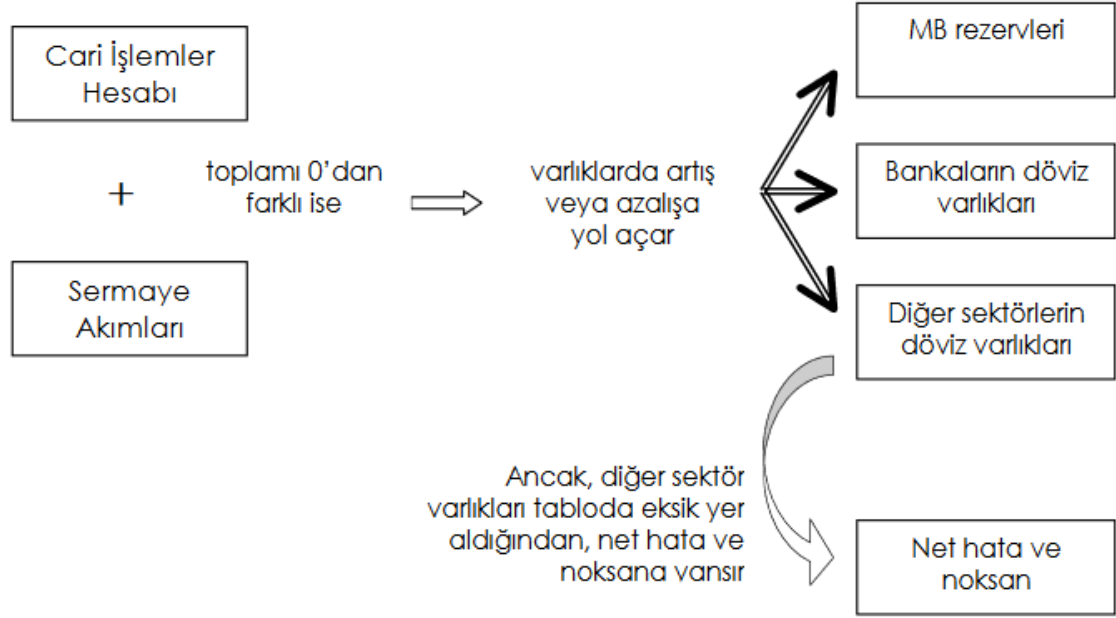
Tablo 4’ten de görüleceği üzere 2010-2017 yılları arasında Türkiye’den sermaye çıkışı olmuştur. 2012 ve 2013 yılı ile karşılaştırıldığında 2015 yılında sermaye çıkışında ciddi bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. 2016 ve 2017 yıllarında ise sermaye hesabının pozitif olduğu görülmektedir. İnceleme dönemi içerisinde son yıllarda sermaye hesabının pozitif olması, Türkiye’ye sermaye girişi olduğunu da göstermektedir.

1.1.3. Net Hata ve Noksan (İstatistikî Farklar) Hesabı

Ödemeler bilançosu rakamları, çift taraflı kayıt prensibine göre kayıt edilir ve sonuçta alacaklı ve borçlu işlemlerin eşit olması beklenir (Kula ve Aslan, 2010: 158). Nedeni anlaşılmayan, ancak hatalı, unutulmuş, eksik kalmış kayıtlar nedeniyle oluşturduğu düşünülen ödemeler dengesi hesap kalemleri arasındaki farkın yazıldığı hesaptır. Oluşan fark veya tutarsızlığın nedeni tam olarak bilinemese de kaynağı konusunda çeşitli tahminler yapılabilir. Bilimsel çalışmalar tarafından yeterince değinilmeyen dış

ödemeler dengesinin net hata noksan hesabının varlık sebebi; yapılan zaman, kapsam ve ölçüm hatalarıdır (Alagöz ve Erdoğan, 2011: 69). Özel sektör, kamu sektörü, bankacılık sektörü kayıtlarından elde edilen hesaplamalarda, bir takım hataların olması muhtemeldir.

Şekil 1. Cari İşlemler ile Sermaye Hareketlerinin Varlıklara Etkisi

Kaynak: Çıplak, 2015: 2

Şekil 1'in incelenmesinde cari işlemler ve sermaye akımlarının, net hata ve noksan ile bağlantısı ifade edilmektedir. Cari işlemler hesabı ve sermaye akımlarının toplamı sıfırdan farklı ise Merkez Bankası rezervleri, bankaların döviz varlıkları ve diğer sektörlerin döviz varlıklarında bir azalış veya artışa yol açacaktır. Bu durumda, diğer sektör varlıklarının tamamının sağlıklı bir şekilde hesaplanmasındaki sorunlar nedeniyle oluşan hesaplama farklılıkları net hata ve noksan kalemine yazılacaktır. 2002-2017 yıllarına ilişkin net hata ve noksan büyüklükleri Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır. 2002 ve 2006 yılları haricinde net hata ve noksan kaleminin pozitif değer taşıdığını ifade edebiliriz. Tablo 5 ve Tablo 6'nın birlikte incelenmesinden 2002-2017 yılları arasında bu hesabın 11 kez pozitif bakiye verirken, 5 kez negatif sonuç verdiği görülmektedir.

Tablo 5. 2002-2008 Yılları Arası Net Hata ve Noksan Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
NET HATA VE NOKSAN	-758	4.489	838	1.495	-896	-315	1.966

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

2009 ve 2017 yılları arasında net hata ve noksan kaleminin düzenli olmayan bir seyir izlediği bir dönem negatif iken bir başka dönemde pozitif olduğu Tablo 6 verilerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 6. 2009-2017 Yılları Arası Net Hata ve Noksan Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
NET HATA VE NOKSAN	2.314	-464	8.295	-1.824	1.041	1.119	9.756	10.969	556

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

Tablo 6'dan da görüleceği üzere net hata ve noksan kalemi de Türkiye için yıldan yıla değişkenlik göstermektedir. 2016 yılında tablodaki en yüksek değeri alırken, 2010 yılında ise en düşük değere ulaşmıştır.

1.1.4. Rezerv Hesabı

Ödemeler dengesi bilançosunda “Çizgi Altı İşlemler” başlığı altında tanımlanan “Resmi Rezervler Hesabı” bulunmaktadır. Bu hesap merkezi idarenin, merkez bankası ve Uluslararası Arası Para Fonu’nda sahip olduğu döviz rezervlerindeki değişimleri göstermektedir. Fazla veya açık döviz rezervlerindeki artış veya azalışı ifade etmektedir. Net sermaye girişinin rezerv artışına girmeyen bölümü cari açıkların finansmanında kullanılır (Kaya, 2016: 56). Cari açığın finansmanın sağlanabiliyor olması, genellikle açığın önemsenmemesine ve böylece de büyümesine yol açmaktadır. Önemli olanın, cari açığı finanse etmekten çok, önlemek olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır.

Net hata ve noksanların sıfır olduğunu varsayılan bir ülkede, cari işlemler hesabında açık olması durumunda bu durumda açık, öncelikle sermaye ve finans hareketleri hesabından karşılanmalı, bu hesap yetersiz oluyorsa fark rezerv hesabından karşılanmalıdır. Bu durumda rezerv azalacak demektir. Ülkelerin kontrolleri altında bulunan rezervleri artırma yönünde istek ve politikaları olmakta, en azından rezervlerin korunması hedeflenmektedir. 2009-2017 yılları arasında IMF kredilerinin 2013 yılından sonra olmadığı, bir başka ifade ile artık IMF’den kredi alınmadığı Tablo 7 verilerinden görülmektedir.

Tablo 7. 2009-2017 Yılları Arası Rezervler Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Resmi Rezervler	112	12.809	-1.813	20.814	9.911	-468	-11.831	813	-8.207
Uluslararası Para Fonu Kredileri	680	2.159	2.827	2.007	852	0,00	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde rezervler hesabının bazı yıllarda pozitif iken bazı yıllarda negatif olduğu görülmektedir. Tablo 8’de ise 2002-2008 yılları da gösterilmektedir.

Tablo 8. 2002-2008 Yılları Arası Rezervler Hesabı

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Resmi Rezervler	6.153	4.047	824	17.847	6.114	8.032	-1.058
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-6.365	50	3.518	5.353	4.511	3.983	-1.701

Kaynak: Merkez Bankası 2017 Ödemeler Bilançosu verilerinden derlenmiştir.

2002-2013 yılları arasında Türkiye’nin IMF ile ilişkileri, Tablo 8’de yer alırken 2014 ve sonrasında bu ilişkinin sıfırlandığını, yani tamamıyla kesildiğini ise Tablo 7 verilerinden görmekteyiz.

1.1.5. Ödemeler Bilançosu Aşamaları Teorisi

Ödemeler bilançosu aşamaları teorisi ülkelerin ödemeler bilançosunun ekonomik büyüme ile doğru orantılı olarak ilerlediğini ileri sürmektedir (Kula, 2006: 2). Esasen geçmişteki ödemeler bilançosu, üzerinden zaman serilerine bağlı olarak oluşturulacak bir fonksiyona göre, ödemeler bilançosunun gelecekteki hali üzerine ciddi dayanakları olan tahminler yapılabilir. Bu teoriye göre, bir ülkenin ekonomik büyümesine bağlı olarak ödemeler dengesi bilançosunun da belirli aşamaları izlemesi beklenir. Bu teoriye yöneltilebilecek temel eleştiri noktası öncelikle ekonomik büyümenin belirli bir çizgi takip etmediğidir. Her ülkenin ekonomik büyümesi zamana göre belirli bir kalıp veya akış takip etmez. İkinci eleştiri ise ödemeler dengesi bilançosunu etkileyen tek değişken ekonomik büyüme değildir. Diğer parametrelerin etkisinin ekonomik büyümenin etkisinden fazla olması durumunda bu teori geçerli olmayacaktır.

Hitiris, ödemeler bilançosu aşamaları teorisi ile ilgili olarak test edilebilecek iki ana varsayım olduğunu belirtmiştir (Kula, 2006: 2):

“a) Ülkelerin ödemeler bilançoları zamana bağlı olarak değişen aşamalardan oluşan bir kalıp izler.

b) Ülkelerin ödemeler bilançoları ekonomik büyümeye bağlı olarak değişen aşamalardan oluşan bir kalıp izler.”

Ödemeler bilançosu aşamaları teorisinin isminde aşamalardan söz edilmesinin temel nedeni bu teorinin, 4 temel aşama öngörmesidir. Kindleberger, bunları, “yeni borçlu” (new debtor), “olgun borçlu” (mature debtor), “yeni alacaklı” (new creditor) ve “olgun alacaklı” (mature creditor) olarak belirtmiştir (Kula, 2006: 2). Bu aşamalar ve bu

aşamaların cari işlemler bilançosu, yatırım gelirleri bilançosu ve sermaye hareketleri bilançosu ile bağlantıları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Ödemeler Bilançosu Aşamaları

AŞAMALAR	Cari İşlemler Bilançosu (CİB)	Yatırım Gelirleri Bilançosu (YGB)	Sermaye Hareketleri Bilançosu (SHB)
I. Yeni Borçlu	(-)	(-)	(+)
II. Olgun Borçlu	(+)	(-)	(+)
III. Yeni Alacaklı	(+)	(+)	(-)
V. Olgun Alacaklı	(-)	(+)	(-)

Kaynak: Kula, 2006: 3.

Tablo 9’da ekonomik büyümeye bağlı olarak bir ülkenin ödemeler bilançosunun gelişim aşamalarının ne şekilde olacağı teoriye uygun bir biçimde ifade edilmiştir. Dış ticaretin ilk aşamalarında yeni borçlu konumunda olan bir ülkenin cari işlemler bilançosunun açık vermesi, yatırım gelirleri bilançosunun negatif olması, sermaye hareketleri bilançosunun ise açık vermemesi gerektiği bu teoriye uygundur.

1.2. Cari Açık Kavramı

Cari işlemler hesabında da bahsedildiği üzere, bir ülkenin ihraç edilmiş olan mal ve hizmetlerin satışından elde ettiği döviz girişlerinin yine aynı ülkenin aynı veya farklı mal ve hizmetleri yurt dışındaki farklı ülkelerden ithal ettiğinde yaşanan döviz çıkışlarından daha az gerçekleşmesi durumunda “Cari Açık” kavramı ortaya çıkmaktadır. Cari açık kavramı ile dış ticaret açığı kavramları sıklıkla birbirleriyle karıştırılmaktadır.

Cari açık kavramının ülkeler nezdinde önemi oldukça yüksektir. Bu önem düzeyi, cari işlemlerin ülkelerin, dış ülkeler ile yaptıkları ticari hamlelerin bir göstergesi olmasından kaynaklanmaktadır. Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülkeler, yurt dışından gelen dövizden daha fazlasını, yurt dışına göndermiş demektir (Türkay, 2013: 254). Cari işlemlerin açık verdiği durumlarda, açıkların finanse edilerek kapatılabilmesi için dış borç alınması ve/veya rezervlerin kullanılması gerekmektedir. Dış borç bulmanın maliyeti, rezervlerin kullanılmasının ülke döviz kurları üzerindeki etkisi gibi çeşitli makroekonomik parametrelerin dikkate alınması gerekir.

Cari dengeyi sağlamak ve oluşabilecek açık durumlarında borçlanmayı en aza

indirebilmek adına “Dış Ticaret” kontrol altına alınmalıdır. Kontrol uygulamalarında gerçekleşen artışların ülkelerden döviz çıkışlarını yavaşlatması ve azaltması durumu olduğu gibi yoğun kontrol ve baskının da döviz girişlerini azaltacağı unutulmamalıdır. Cari dengenin sadece döviz çıktılarındaki azalma ile sağlanamayacağı döviz çıktıları azaltılırken aynı zamanda döviz girişlerinde artışların da gerçekleşmesi gerektiği bilinmelidir.

Dış ticaret ile ilgili ülke uygulamalarına bakıldığında, dışa dönük bir sanayileşme politikasının sadece teknolojik gelişmeler sayesinde uluslararası rekabet gücünü arttıran ülkelere ibaret değil, borç yükünü yükselterek dışa bağımlılığını arttıran ülke örnekleri ortaya çıkardığı da görülmektedir. Bu sebeple GSYH ve dış ticaret ilişkisi birlikte hareket ederken, ithalat ve ihracatta meydana gelen artışlarla dış ticaret açığının ekonomik büyüme dönemlerinde artması, Türkiye'nin döviz gereksinimi artıracak ve borç kısır döngüsü sebebiyle makroekonomik kırılganlığın artmasına sebep olacaktır (Yılmaz, 2010: 256).

1.3. Dış Ticarete Dair Kavramlar

Dış ticaret, bir ülkede yerleşik kişilerin kendi ülkesi siyasi sınırlarının ötesine geçerek, gerçekleştirdikleri mal veya hizmet ticareti olarak ifade edilebilir (Saka, 1945: 1). Aynı zamanda iki veya daha fazla ülkenin kendi içlerinde veya diğer ülkeler ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat kalemlerinden meydana gelmektedir. Yerel para biriminin yabancı paralar açısından değerinde meydana gelen değişimlerin, dış ticaret dengesini hangi aktarma mekanizmaları yardımıyla, nasıl, ne yönde ve ne miktarda etkileyeceği gibi sorular, ekonomistler arasında uzun yıllardan bu yana tartışılan bir konudur (Yamak ve Korkmaz, 2005: 17). İthalat ve ihracata konu olan mal ve hizmetlerin, ülkeler arasında aktarılışını ve buna bağlı olarak meydana gelen sermaye değişimlerini belirtmektedir. Kontrol mekanizması olarak gümrükler bulunmaktadır. Gümrükler sayesinde ülkeler arası ithalat ve ihracat rakamları değişmekte ve ülke için gerektiğinden fazla ticaret yapılmamaktadır. İthal veya ihraç edilen dış ticaret ürünleri ülke ekonomisine direk olarak etki yaratmaktadır.

Dış ticaretin temel unsurları daha sonra detaylı olarak üzerinde durulacak olan ithalat ve ihracattır. Ülke ekonomisinin kalkınmasında ve ülkelerin uluslararası düzeyde bir güç haline gelebilmesinde ihracatın önemi çok büyüktür. Bu sebeptendir ki ülkelerde

ihracatın artması amaçlanırken, ithalatın azaltılabilmesi hedeflenir. Bahsi geçen hedeflere ulaşılabilmek için alınan kararlar ve tedbirlerde ülkelerin uygulanabilir bir “Dış Ticaret Politikası” oluşturup geliştirmesi bir gerekliliktir. Dünya ticaretinde önemli değişimler yaşanırken, küresel rekabet ortamında mücadele eden ülkeler dış ticaret politikalarını dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden güncellemektedirler (Nart, 2010: 2874).

Dış ticaret politikasının oluşturulması aşaması gümrük vergileri, sübvansiyonlar, prim ve teşvikler gibi birçok kavramın etrafında oluşturulmaktadır. Geliştirme aşamasında ise bu kavramlar genişletilerek ithalat ve ihracata ya da transit geçişe uygulanan yasaklar ya da kotalar gibi kavramlarla gerçekleştirilmektedir. Bu kısımda, dış ticaret ile ilgili kavramları aşağıda açıklanarak, dış ticaret kavramıyla anlatılmak istenilen, her bir oluşum ve gelişim kavramının altında yatan neden anlamlandırılmak istenmiştir.

Döviz: Uluslararası işlemlerde ödeme aracı olarak kullanılabilen, yabancı paralar, para yerine işlem görebilecek paraya dönüştürülebilir araçlar olan çek, havale, bono, kredi mektubu ve poliçe gibi ödeme araçlarının tamamıdır. Nakit olarak elde bulundurulan her an kullanıma hazır bulunan para “efektif”, yukarıda bahsedilen paraya dönüştürülebilir araçlar da “döviz” olarak adlandırılmaktadır.

Döviz için genel geçer bir tanım olmamakla beraber yurtdışına ödeme yapmayı sağlayan yerel paranın dışındaki kaydi veya nakdi değerleri ifade etmektedir. Döviz kavram olarak yabancı parayı ifade ediyor gibi görünse de özellikle ülke paralarının kendi aralarında değerini belirlemek ve buna bağlı olarak alım gücünü etkileyebilecek önemli bir kalemdir. Devalüasyon, bir ülkenin parasının diğer ülkelerin para birimleri karşısında ciddi oranda değer kaybetmesi olarak bilinen bir kavramdır. Ülkeler için, pazar içerisinde dış ticaret dengesinin sağlanmasını beklemek zaman alacağından ekonomistler, reel kurları devalüasyon ile etkileyerek dış ticaret dengesine etkide bulunabilir (Baldemir ve Keskiner, 2004: 45). Türkiye’de devalüasyonların etkisine baktığımızda başlangıçta ihracatı artırıcı ve dış ticaret dengesini sağlayıcı bir etki yaparken, kısa sürede ithalatın tekrar artışı ile dış ticaret açıklarının tekrar yükseldiği görülmüştür (Karagöz ve Doğan, 2005: 226).

1.3.1. Kambiyo

Kambiyo, para veya para olarak kullanılabilen belgelerin değiş-tokuş edilmesi işlemidir. Kambiyo, iki ülke parasının birbiriyle değiştirilmesi işlemidir (Ceran ve Ortakarpuz, 2014: 4). Bu el değişimi işleminin yaygın olarak kullanılan uluslararası ticarete kullanılmak üzere oluşturulan senetler olan “Kambiyo Senetleri”dir.

Kambiyo senetleri, basit olarak ülkeler arası gerçekleşen ticarete ödeme amaçlı yabancı para cinsinden borçlanmayı sağlayan senetler olarak tanımlanabilir. Kambiyo senedi kıymetli evrak olarak tanımlanır ve kıymetli evrakların bütün ticari ve hukuki yükümlülüklerini kapsar ve dış pazarda en çok tercih edilen yöntem olarak bilinmektedir.

1.3.2. Gümrük

Ticari malların ülkelere giriş-çıkışlarında bu ticari hareketlerin denetim, kontrol, doğru beyan gibi işlemlerin usul ve düzene uygunluğunun denetlendiği yerler gümrük olarak adlandırılmaktadır. Ticari malların bu yurtiçi veya yurtdışı girişlerinde gümrük noktalarında gerçekleşen kontrollere gümrük işlemleri adı verilmektedir. Gümrük işlemleri gümrük tarifesi ve eşyanın gümrük kıymeti gibi terimler doğrultusunda gerçekleştirilir. Bu kavramlar dış ticarete gümrük uygulamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Her ne kadar Türk Dil Kurumu tarafından bu tip özgün terimler tanımlansa da uluslararası ticaretin kendine özgü bir dili vardır ve uluslararası terminolojiye uygun tanımlamalar gümrükler tarafından kabul görmektedir. Bu tanımların başlıcaları “Gümrük Tarifesi” ve “Eşyanın Gümrük Kıymeti”dir.

Gümrük tarifesi: Gümrük işlemlerinde en çok kullanılan araçlardan biri olan gümrük tarifesi tanım olarak gümrük noktalarında sınırı geçecek olan mallara ve hizmetlere uygulanacak vergi oranlarını belirleyen listedir. Gümrük vergi oranları sınır geçişi sırasında, yürürlükte olan gümrük tarifesinden tespit edilmektedir.

Eşyanın gümrük kıymeti: Gümrük vergisi hesaplamasında da diğer vergilerde olduğu gibi “matrah çarpı oran” formülü uygulanmaktadır. Gümrük tarifesinden uygulanacak gümrük vergisi oranı tespit edildikten sonra formülün birinci kısmının yanı sıra matrahın tespiti gerekir. Eşyanın gümrük kıymeti ile yasal hükümlere göre matrah tespit edilmeye çalışılmaktadır.

1.3.3. Marka

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan marka olgusu, rekabetin yoğun olarak hissedildiği günümüz dünyasında çok önemli bir kavram haline gelmiştir (Toksarı ve İnal, 2011: 69). Marka, üretilen ticari mal ve hizmetlerin belirlenip, tanımlanıp, diğer rakip üretimlerden ayrıştırılmasını sağlayan isim, simge, işaret, tasarım vb. bileşenlerin tamamı olarak tanımlanır.

1.3.4. Serbest Bölge

Serbest bölge uygulaması ile ülkeler vergi alınmadan ticari faaliyetlerin yürütüleceği ticari alanlar ihdas etmektedirler. Bu ticari alanlarda yürütülen faaliyetler, çeşitli vergi kolaylıklarına, istisna ve muafiyet uygulamalarına konu edilerek bu bölgelerdeki ticaret hacminin daha da yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Serbest bölgelerin ülkelerin dış ticaretini arttırdığı, yabancı sermaye ve teknoloji transferini hızlandırdığı kabul edilmektedir (Karaduman ve Yıldız, 2002: 143). Bu bölgelerdeki faaliyetler bütünüyle vergi dışı bırakılsalar dahi buradan bu faaliyetlerin kayıt dışı olduğu sonucuna ulaşmamak gerekir. Çünkü bu bölgelerdeki faaliyetler kayıt dışı olmayıp bütünüyle kayıt altındaki faaliyetlerden oluşmaktadır. Serbest Bölge Giriş Formu gibi belgelendirme kriterleri ile tüm faaliyetler kayıt altında yürütülmektedir.

Bu bölgelerin ihdas edilmesi sadece ticaret hacminin ve dolayısıyla dış ticaretin artırılması değildir. Dış ticaret hacminin artırılması ülkeye döviz sağlayacağı gibi işsizliğin azaltılmasında da etkili olabilir. Bu bölgelere yabancı yatırımcılar daha yoğun ilgi göstermektedirler. Bu bölgelerdeki üreticilerin daha düşük fiyatlardan girdi edinmeleri, dolayısıyla da ürettikleri ürünlerin maliyetlerini kontrol altında tutabilmeleri de hedeflenir.

Türkiye'nin yakın çevresinde 25 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu serbest bölgeler İran, Suriye, Yunanistan, Ürdün, Romanya, Libya, Kuzey Kıbrıs, Güney Kıbrıs, Lübnan ve Mısır gibi ülkelerde bulunmaktadır. Bu serbest bölge seçimlerinin gelişmekte olan ülkeler olmasının bir nedeni de bu ülkelerde ücretler genel düzeyinin daha az olmasından kaynaklanmaktadır. Ücret direkt olarak maliyeti etkileyen bir unsur olduğu için de gelişmiş ülkeler tarafından avantaj olarak görülmektedir. Aynı zamanda dış ticaret sonucu oluşan döviz girişi ile de gelişmekte olan ülkeler ekonomik güç kazanmaktadır.

1.3.5. Sigorta

Dış ticaret sırasında ihraç edilen ticari mallar ithal eden alıcıya ulaşana kadar sigorta altına alınır. Sigortacılıkta sistem, riskin gerçekleşmesinin yaratacağı ekonomik kaybın telafisini, sigortalılardan toplanan primlerle karşılama üzerine kurulmuştur (Uralcan, 2011: 19). Ürünün sigorta altına alınabilmesi için iki tarafın da imzaladığı sözleşmede sigorta şartlarının yer alması gerekmektedir. Gümrük sigortası olarak da geçen bu sigorta malların ithalatçıdan ithal eden kişiye ya da firmaya kadar geçen süreçte, transfer sırasında oluşabilecek hasar ve kayıpları, korumaya alan bir sigortadır. Bu sigorta şeklinde, taşıma-nakliye-hammaliye gibi işlemler sırasında gerçekleşebilecek olan kayıplara karşı güvence sağlanmaktadır. Bazı özel durumlarda gümrük sigortası dışında “emtia sigortası” adı verilen bir sigortalama türüne de ihtiyaç duyulmaktadır.

Sigorta işleminin fiyatlandırılmasında ise sigortadan sağlanacak teminatlar, yapılacak nakliyenin türü ve kapsamının genişliği gibi faktörlere bağlı olarak ve doğru orantılı olarak yani mal ne kadar artar ise ya da teminat ne kadar geniş kapsamlı olursa o kadar artan bir fiyatlandırma politikası izlenmektedir. Fiyatlandırma politikası bu sebeplerden ayrı olarak kullanılacak araç sayısına, mesafeye veya ticarete konu olan malın türüne bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

1.4. Dış Ticaret Çeşitleri

Ticaret kavramında olduğu gibi dış ticaret kavramında da ülkeler arası mal ve hizmetlerin değiş tokuşu, takası çeşitli şekillerde olabilir. Dış ticaretin çeşitleri bu başlık altında incelenerek aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

1.4.1. Normal Ticaret

Dış ticarete serbest döviz politikası ile gerçekleşen ve ikili anlaşmalar ile istisna, imtiyaz, iskonto gibi haklar tanınmayan basit usulde gerçekleşen ticarettir. Normal ticaret olağanüstü bir hal içermeyen ticarettir. Ülkelerin dış ticaretinde kambiyo rejimi, ihracat ve ithalat rejimi çerçevesinde döviz ile yapılan ve yasalar ile özel bir ayrıcalık tanınmayan ticarettir (Ketboğa, 2012: 2). Bu dış ticaret türünde istisnalar bulunmadığından “saf”, “pür”, “temiz”, “sıradan”, “olağan” ticaret şeklinde isimlerde kullanılır.

1.4.2. Bağlı Ticaret

Ülkeler arasında yapılan sözleşmeler ile sabit, ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden ihracat bedeli için döviz dışında mal veya karşılık talep etmesi şeklinde yapılan ticarettir (Ketboğa, 2012: 2). Bağlı ticaret için serbest ticaretin tam tersidir diyebiliriz. Bağlı ticaret için “karşıt ticaret” denildiği de görülmektedir. Bağlı ticarete, ihracata konu olan mal karşılığında, ihracatçının da ithalatçıdan aynı tutarda veya gerçekleşen satışın belirli bir oranında mal ithal etmesi gerekir. Yani bu sistemde bir ülkenin ihracatı diğer ülkeden yapacağı ithalata bağlanmış olmaktadır. Bunun neticesinde ihracat ve ithalat %100 birbirine bağlanmış ise her iki ülke için aralarındaki ticarete dış ticaret açığı oluşmayacaktır.

Normal ticarete, ihracat ya da ithalat olmak üzere tek bir işlem gerçekleşirken ve bu iki işlemin birbirine bağlanması söz konusu değildir. Bu ticaret türünde yapılan işlemler, ithalatçının döviz ödemesiyle tamamlanan, geleneksel ticaret biçiminde değildir (Kara, 2005: 64). Yani bir ihracat bir ithalata bağlı veya onunla doğrudan ilişkili değildir. Bağlı ticarete ise, bir ihracatı, ikinci aşamada bir ithalat takip eder. Bu iki işlem arasında mutlaka bir sözleşme hükümlerine uygun olarak bağlantı bulunmaktadır. Bağlı ticarete, ihracat ve ithalatın aynı anda yapılması gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Genelde ihracat ve ithalat işlemleri farklı zamanlarda ve sözleşmede öngörülen sürelerde gerçekleştirilir. Bağlı ticaret yöntemi, ticarete konu ürünlerini yurtdışı pazarlarında satamayan ülkeler tarafından tercih edilmektedir.

Bağlı ticaretin ortaya çıkmasında, ticarete konu malın fiyatının yüksek olması ve buna bağlı olarak ithalatçının bu yüksek fiyatı finanse edebilecek gücünün bulunmaması da etkili olmuştur. Bu durum özellikle Offset Anlaşmaları durumunda görülür. Offset anlaşmalarında bir gelişmiş ülke firması tarafından askeri ürünler veya yüksek teknoloji içeren yatırım mallarının satışı söz konusudur. Yüksek teknoloji ürün ihracatındaki artış, dış ticaret dengesi açısından her zaman pozitif bir etki yaratmaktadır (Göçer, 2013: 235).

Bağlı ticaretin özellikle az gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmesinin nedeni finansman sağlamak, ihracatın teşvik edilip geliştirilmesi, ileri teknoloji ithalatı, sermaye tesisleri kurarak üretici gücü arttırabilmek, yeni istihdam alanları yaratma, yeni ticari ilişkiler bulma gibi yararlar sağlar. Az gelişmiş ülkelerin fazlasıyla yararına

görünmesine karşılık bazı önemli sakıncalar da doğurabilir. Sakınca oluşturabilecek durumlar arasında çok yanlı denkleştirmeye olanak vermeme (Takas durumunda), Karşılaştırmalı Üstünlüklere aykırılık, düşük kaliteli ve pahalı mal ithali, yoğun bürokrasi gibi önemli sebepler gösterilebilir. Tercihli ticaret anlaşmaları, ülkeler arasında ticareti arttırmak amacıyla yerel ve bölgesel anlaşmalar kapsamında yapılmaktadır (Kara, 2005: 64).

1.4.3. Sınır Ticareti

Sınır ticareti de dış ticaret içerisinde istisna bir uygulamadır. Sınır ticareti de bir tür uluslararası ticaret şekli olmakla beraber bazı özel düzenlemelere tabidir (Sayım ve Zengin, 2012: 216). Sınır Ticareti kapsamında iki sınır il arasında kurulan ve içerisinde mağazaların bulunduğu ve aynı zamanda kurulduğu iki sınır il arasında ticaret olanağını sağlayan yerlerdir. Bu sınır illerin ekonomik faaliyetlerinin ve refahının artması hedeflenmektedir. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alınarak, kapsamı genişletilmiştir (Kara, 2005: 62). Cumhurbaşkanlığı kararı ile ilişkili olarak gösterilen illerle ve ülkelerle sınır ticareti kapsamını artırılıp azaltılabilir. Serbest Bölgelerde olduğu gibi bir sınır ticareti sürecinde de kayıt dışı bir unsur bulunmamaktadır.

Sınır ticareti doğrultusunda mal alım ve satımları için, “Gümrük Beyannamesi” düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca mal alım ve satımları için “Sınır Ticareti Belgesi” gerekmektedir. Sınır ticareti kapsamında mal alım “İthalat Uygunluk Belgesi” ibraz edilmesi de şarttır.

1.4.4. Serbest Bölge Ticareti

Serbest bölge ticareti, sınır ticaretine benzer şekilde bir “Serbest Bölgeler Kanunu”na tabi olarak kanunda belirlendiği üzere, bu bölgelerin kapsamı içerisinde yapılan dış mal alım ve satım işlemidir. Serbest bölgeler fiziki ve idari olarak ülke sınırları içerisinde bulunmalarına rağmen özel olarak belirlenmiş bir bölgede, ülkedeki gümrük, ithalat ve ihracat rejiminden bağımsız olarak faaliyet gösterir (Bakan ve Gökmen, 2014: 35). Bu bölgelerde yapılan ticaret ile ülkenin üretim ve ulaşım kapasitesinin kullanılması, ticaret hacminin artırılması amaçlanmaktadır.

Serbest bölge kapsamında ticaret yapabilmek için, bu bölge sınırları içerisinde merkezi veya şubesi bulunan bir şirket veya şahıs işletmesi gerekmektedir. Bu şirketin

serbest bölgede faaliyet gösterme ruhsatı alması gerekmektedir. Bu ruhsat başvurusunda yanlış bilgi verilmesi, ruhsat kapsamı dışında faaliyetlerde bulunulması gibi hususların tespiti halinde bu faaliyet ruhsatının iptal edilebileceği de bilinmelidir.

1.5. Dış Ticaretin Faydaları ve Zararları

Dış ticaret olgusunun faydaları ve zararları söz konusudur. Dış ticaret yapan ülkelerde belirli ölçülerde bu zarar veya faydaların tamamı veya bir kısmı görülebilmektedir.

1.5.1. Dış Ticaretin Faydaları

Dış ticaret ekonomik değişkenler üzerinde olumlu veya olumsuz çeşitli etkiler gösterebilir. Özellikle büyüme ve dış ticaret arasında bir bağlantının olması doğal sayılabilir. İhracat artışı gerçekleştiğinde, ekonomide çeşitli verimlilik artışı olur, ölçek ekonomilerinden ve pozitif dışsallıklardan elde edilen kazançlar artar, döviz sıkıntısının hafiflemesi ile ara ve yatırım malları ithalatı kolaylaşır, ihracat sektörlerinde üretim maliyetlerinde azalma olur, yeni teknolojilerin elde edilmesine yönelik politikaların uygulanması teşvik edilir (Acaravcı ve Kargı, 2015: 2).

Dış ticaret yapmak suretiyle ülkelerin bütün ticaret süreçlerinde olduğu gibi ihtiyaç fazlası ürünlerini satması ve buna karşılık ihtiyaç duyduğu, yerli üretimin talebi karşılayamadığı mal ve hizmetlerin tedarikini sağlamak açısından faydalı olduğunu söyleyebiliriz. Dış ticaretin ayrıca ülkelerin refah düzeylerinin artmasında ve ekonomik kalınmalarını sağlamakta önemli rolleri olduğu da bilinmektedir.

İhracat, uzmanlaşmayı ve etkinliği teşvik eder ve ülkenin elinde bulundurduğu kaynakların etkin bir biçimde değerlendiren, pazarlama potansiyeli olan ürünlerde yoğunlaşarak daha etkin üretim, pazarlama ve dağıtım yapılmasına olanak sağlar (Kaplan, 2013: 5). İhracat, ülke ekonomisi için önemli faydalar sağladığından, ülkeler ihracat hacimlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Dış ticaret ile kalkınma arasındaki bağlantılar, kalkınma yönündeki olumlu etkileri, ekonomik ihtiyaçların karşılanması, iç talep yetersizliğini gidermek, ödemeler dengesi açıklarını gidermek, daha büyük pazarlara üretim yapmak şeklinde özetlenebilir (Çelebi, 2015: 7).

Ülkeleri dış ticarete iten sebepler; fiyat farklılıkları, mal farklılıkları, iç üretimin yetersizliği veya iç üretimdeki fazlalıklar şeklinde sıralamak mümkündür (Başar, 2012:

192). İhracatın ülke ekonomisine faydaları olduğu kadar, ihracat yapan firmalara özel faydaları da bulunmaktadır. Bir işletme aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı ihracat yapar (Gümüş, 2007: 238-239):

- “- **Satış ve kazançları arttırmak:** Eğer işletme iç pazarda iyi bir performans gösteriyorsa, yabancı pazarlara girmesi muhtemelen kârlılığını arttıracaktır.
- **Dünya pazarlarından pay almak:** Dış pazarlara açılan işletme, rakiplerinin dış pazarlarda pay almak için neler yaptıklarını ve pazarlama stratejilerini öğrenecektir.
- **İç pazarlara olan bağımlılığını azaltmak:** İşletme dış pazarlara açılarak pazarlama gücünü arttıracak ve iç pazarlara olan bağımlılığını azaltacaktır.
- **Pazar dalgalanmalarını dengede tutmak:** İşletme, dünya pazarlarına açılarak, iç piyasadaki genel ve mevsimsel dalgalanmalardan ve değişen tüketici taleplerinin baskısından kurtulacaktır.
- **Fazla üretim kapasitesini satmak:** İhracat yaparak, kapasite kullanım oranı ve üretim vardiyalarının süresi arttırılabilir. Böylece ortalama birim maliyetler de azalmış ve ölçek ekonomisine ulaşılmış olunur.
- **Rekabet gücünü arttırmak:** İhracat, bir işletmenin ve bir ülkenin rekabet gücünü arttırmaktadır. İşletme yeni teknolojilere, metotlara ve yöntemlere uyarak yarar sağlarken, ülke de ticaret dengesinin iyileşmesinden fayda sağlayacaktır.
- **İstihdam yaratmak:** Mal ve hizmet ihracı, yeni iş imkânları yaratacak, işsizliği azaltacaktır.
- **Dış ticaret açığının azalmasına yardımcı olmak:** İthalatın ihracattan yüksek olması durumunda oluşan dış ticaret açığının azalmasına katkıda bulunacaktır.
- **İhracatla ilgili uzmanlara ulaşabilmek:** Pek çok işletmenin ihracat yapmama kararı, bilinmeyen yarattığı korkuya dayanmaktadır. İhracat firmalarının ihtiyaç duydukları nitelikli bilgiye ulaşabilmeleri için çeşitli ihracat kuruluşları, birlikler kurulmaktadır.”

İşletmelerin ihracata yönelerek elde edecekleri yararları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz (Tosyalı Sarıkaya, 1995:9):

- “-İhracat, öncelikle firma ve ülke ekonomisi yönünden dinamik ve doyurucu bir süreçtir.
- İhracat, firmanın firmadaki insan kaynaklarının etkin kullanımına yardımcı olur.
- Rekabet, satış koşulları ve kar gibi yönlerden ihracat, iç ticarete oranla daha az kırıcı ve kararlıdır.
- İhracat kanalı ile firmanın büyüme hedeflerine ulaşabilmesi mümkün olabilmektedir.
- Yalnızca ihracat ürünleri üzerine üretimde ve etkinlikte bulunan firmanın, bu alanda uzmanlaşması ayrıca dış pazarlarda tanınmış olması ihracatta devam kararında önemli bir etken olabilmektedir.
- İhracat nedeniyle üretim düzeyinin yükselmesi, firmanın ölçek ekonomisi ve giderek artan bilgi ve deneyimlerinden yararlanarak birim maliyetlerini

düşürebilmesine ve böylelikle uluslararası pazarlarda fiyat yönünden rekabetçi bir konuma gelebilmesine imkan sağlamaktadır.

-İhracat yurtiçi pazarlarda karşılaşılan olumsuz ortamdan kurtulmak için bir seçenek olabilir. İç pazarın doyum noktasına ulaşması, talep yetersizliği, artan sıkı rekabet gibi nedenlerle, yaşama ve büyüme hedefi güden firmalar dış pazara açılarak hem satışlardaki istikrarsızlıkların azaltılmasını hem de riskin dağılımını sağlayabilirler.

-İhracat, firmalara uluslararası imaj ve prestij kazandırabilmektedir.”

1.5.2. Dış Ticaretin Zararları

Ekonomik olguların faydaları olduğu kadar zararları da olabilir. Dış ticarete bir ticaret çeşidi olduğuna göre, kar (dış satımların dış alımlardan fazla olması) elde etmek kadar, zarar (dış alımların dış satımlardan fazla olması) etmek de mümkündür. Bu durumda her ülkenin kendi dış ticaret yapısını, dış ticaret sonucunu faydaları ve zararları yönünden incelemesi önemlidir. Dış ticaretin zararları veya olumsuzluklarının şunlardır:

- **Dış Ticaretten Kazanç Elde Etmek Amacıyla Aşırı Üretim veya Stok Kapasitesine Ulaşmak:** Bir ülke dış ticaret yapabilmek ve dış talebi karşılayabilmek için üretim kapasitesini plansız olarak aşırı arttırabilir. İkinci dünya savaşından sonra Avrupa ülkelerinin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nin benzer bir durumla karşı karşıya oldukları bilinmektedir. İç talepte olduğu gibi dış talepte de çeşitli nedenlerle dalgalanmalar görülebilir. Aşırı üretim kapasitesinin devam ettirilebilmesi için, dış ticaret yoluyla diğer ülkelerde tüketim toplulukları, dış pazarlar oluşturmak istenebilir. Böylelikle diğer ülkeler, aslında çok ihtiyaç duymasalar bile reklamlar, moda, alışkanlık oluşması gibi nedenlerle yurtdışından ürün almaya başlamış olacaklardır.

- **Ürün Kalitesi ve Fiyat Üzerindeki Etkileri:** Dış ticaret ürün kalitesine ve fiyata da bağlı olduğundan fiyatların veya kalitenin düşmesi şeklinde bir baskı da oluşturabilir. Bu durumda fiyat düşüşü, kalite düşüşü üretim yapan ülkenin refahının da azalmasına yol açacaktır. Firmalar için dış pazardaki rekabet gücü ve sürdürülebilirliği fiyatın yanı sıra “kalite”, “ürün yeniliği” ve “pazarlama stratejileri” ile ilgilidir (Utkulu, 2005: 51).

- **Diğer Ülkelerin Ekonomik Durumlarına Bağımlılık:** Dış ticaret ile ülkeler birbirlerine ekonomik bir faaliyet yolu ile bağlanmış olmaktadır. Bir ülkeden yaşanan ekonomik bir kriz dış ticaret yoluyla diğer ülkelerin ekonomisini de olumsuz etkiler gösterebilmektedir. Yeni dış ticaret pazarlarının bulunması çok da kolay olmadığından

dış ticaret ekonomik krizlerin diğer ülkelere iletilmesi noktasında bir rol ifa edebilmektedir. Ülkelerin belirli sanayilerini diğer güçlü ülkelerin ekonomilerinden koruması da gerekebilir. Yeni kurulan bir sanayi varsa bu sanayi hemen dış rekabete açılmamalı, tıpkı yeni doğmuş bir bebeğin kendisini koruyabilecek aşamaya gelinceye kadar korunduğu gibi gümrük ve ithalat rejim duvarlarıyla korunmalıdır (Eğilmez, 2018).

- **Dış Ticaret Kısıtlamaları:** Dış ticarete ülkelerin avantaj sağlamak üzere damping veya benzeri haksız rekabet meydana getirebilecek yollara başvurabildiği de görülmektedir. Böylece ülkeler, dış ticareti bir diğer ülkeye karşı bir ekonomik silah gibi de kullanabilmektedirler.

1.6. Dış Ticaret ile İlgili Ana Kavramlar

Bu başlık altında, dış ticaret için önemli kavramlar olan ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı kavramları açıklanmıştır.

1.6.1. İhracat

İhracat ülkeler için döviz elde etme yollarından birisidir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yalnızca o ülke vatandaşları tarafından kullanılmayıp, başka ülkeler tarafından da satın alınmasına ihracat denir (Ünsal, 2005a: 49). Bu satın alma sürecinde ülkelerin gümrük rejimleri, banka ve sigortacılık rejimleri, ülkeler arası ticaret anlaşmaları etkili olabilmektedir. Bir ihracattan söz edebilmek için aşağıdaki unsurlar önemlidir:

- Satış işleminin muhatabının farklı bir ülkede olması,
- Hukuki düzenlemelere uygun hareket edilmesi,
- Satış işleminde genellikle yerel paradan farklı para birimlerinin de kullanılması,
- Satış işlemine dayanak olan bir sözleşme var ise bu sözleşmenin de yerel dil haricinde başka dillerde de hazırlanmış olması,
- Uluslararası hava, kara, deniz ulaşım araçlarının kullanılması,
- Bir veya birden çok gümrük idaresi ile muhatap olunması,
- Akreditif gibi uluslararası bankacılık ürünlerinin söz konusu olabilmesi.

Hayali ve fiili ihracat kavramlarının da bu başlık altında söz etmek uygun görülmektedir. Özellikle 1980’li yıllarda konuşulan bir “hayali ihracat” olgusuna da değinmek gerekmektedir. Hayali ihracatta, devletten haksız yere teşvik veya vergi iadesi almak amacıyla, genellikle yurt dışına hiçbir mal veya hizmet gönderilmemesine rağmen gönderilmiş gibi belgeler düzenlenmektedir. Bir diğer hayali ihracat türünde ise gerçekte yurtdışına bir mal veya hizmet gitmekle beraber, bu mal ve hizmetin adedi, türü, fiyatı gibi unsurlarda gerçeğe aykırı beyanlarda bulunmaktadır. Fiili ihracatta ise, ihracat işlemine taraf olan mal ve hizmetlerin yasal prosedürler tamamlandıktan ve gümrük işlemleri bittikten sonra, gümrük sınırları dışarısına mal ve hizmetlerin bilfiil çıkarılması söz konusudur.

1.6.2. İthalat

İthalat ülkeler için döviz kaybetmeye sebep olan durumlardan birisidir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yeterli olmaması, diğer ülkelerin ürünlerinin daha ucuz olması gibi çeşitli nedenlerle, başka ülkeler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin satın alınması işlemine ithalat veya dış satın alım denir. Kısaca ithalat, mal ve hizmetin mevzuat ve ithalat rejimine uygun olarak yurt dışından alınması ve bedelinin yurt dışına transfer edilmesidir (Yurdakul, 2014: 14). Bu satın alma sürecinde ülkelerin gümrük rejimleri, banka ve sigortacılık rejimleri, ülkeler arası ticaret anlaşmaları etkili olabilmektedir.

1.6.3. Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret konusu üzerinde çalışan maliye ve iktisat akademisyenlerinin üzerinde durduğu temel konular arasında, dış ticaret açığı önemli bir yer tutmaktadır. Eğer ülkenin ithalatı ihracatından fazla ise, o ülkede dış ticaret açığı oluşmuş demektir (Adak, 2016: 37). Bir ülkenin dış ticaret işlemi sonucunda gelir elde etmesi olasılığı kadar zarar edebilme ihtimalinin de bulunduğu unutulmamalıdır. Bir ülkenin ihracatı ithalatından fazla ise dış ticaret fazlası, ihracatı ithalatından az ise dış ticaret açığı ve ihracatı ithalatına eşit ise dış ticaret dengesi oluşmuştur (Altundal, 2014: 69).

1.6.4. Dış Ticaret Açığının Nedenleri

Bir ülkedeki yapısal nedenler, ekonominin konjonktürel sorunları ve süreklilik arz etmeyen olağandışı sorunlar dış ödeme açıklarını ortaya çıkaran üç ana gruptur (Saatçioğlu, 2001: 42). Her bir sorun grubu ile ayrı ayrı ve planlı olarak ilgilenilmesi

gerekmektedir. Temel sorunlara yapısal sorunlar adı da verilmektedir. Bu yapısal sorunların çözümü genellikle uzun vadeli düşünülmesini gerektirmektedir. Dış ticaret açığının, Türkiye'nin cari açığını oluşturmasındaki başlıca rolü düşünüldüğünde, ithalat ile ilgili politika ve strateji belirlemenin önemi ortaya çıkmaktadır (Yurdakul, 2014: 217).

Ülkelerin döviz kuru rejimlerinin serbest kur, dalgalı kur, sabit kur gibi çeşitli seçenekler halinde uygulanabilmesi, bir mal ve hizmetin yabancı para cinsinden değerinin yüksek veya düşük olmasına neden olabilir. Bu durumda da dış ticaret açığı söz konusu hale gelebilecektir. Döviz kurundaki bir değişiklik dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarına ve dolayısıyla ekonomide değişikliklere sebep olur (Berksoy, 1994: 27).

Bir ülkenin enerji kaynaklarının yeterli olmaması, sürekli olarak enerjinin dışarıdan alınması dış ticaret açığını meydana getirebilir. Bunun dışında bir takım yer altı ve yer üstü kaynakları (petrol, kömür, altın, gümüş, demir gibi) sürekli olarak dışarıdan alınmak zorunda ise dış ticaret dengesinin olumsuz etkilenmesi mümkündür. Ülkenin üretim kapasitesinin yetersizliği, ar-ge çalışmalarının azlığı, teknoloji üretim kapasitesinin yetersizliği gibi teknolojik açıdan yurtdışı bağımlılığının bulunması da dış ticaret açığının oluşmasına yol açabilir.

1.6.5. Dış Ticaret Açığının Önlenmesi Yöntemleri

Ülkelerin dış ticaret açıklarının olması ve bu açık durumunun sürekli olması halinde resmi döviz rezervlerinin azalması mümkündür. Resmi döviz rezervlerini kullanmak, dış ticaret açığının düzeltilmesi için gerekli olan yapısal önlemler yerine günübirlik çözümleri tercih etmek anlamına gelecektir. Dış ticaret açığının önlenmesine ilişkin uzun dönemde etkilerini gösterecek olan önlemlere, yapısal önlemler adı verilmektedir. İhracatın yapısının, üretilen mal ve hizmet miktarının çeşitlendirilmesi, teknolojik alt yapının dönüştürülmesi, yüksek katma değerli ürünler üretilmesi, imalat sanayinde dışarıdan ithal girdilerin bir bölümünün dahi olsa ülke içerisinde üretilmesi gibi, birden bire yapılmasının mümkün olmayan önlemler yapısal önlemler arasında sayılabilir. Dış ticaret açığını azaltmak için ithal girdilerin yurt içinde üretilerek dışa bağımlılığın azaltılması gerekmektedir (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2018: 339).

Dış açıkların önlenmesi için ekonomi ve maliye politikası araçları kullanılabilir.

Bu araçlar yardımı ile dış satımın artırılması, dış alımın azaltılmasına yönelik politikalar uygulanabilir. Bütün bu politikaların planlanması, birbirleriyle uyumlu halde uygulanması başarılı sonuçlar alınması noktasında önem arz edecektir. Bununla beraber, korumacı dış ticareti uygulamanın da nedenleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Kaymakçı vd., 2007: 47):

- “a) Döviz rezervlerinin korunması ve ödeme dengesizliklerinin giderilmesi,*
- b) Dış piyasa rekabetine dayanamayacak yerli endüstrilerin korunması,*
- c) İthal ikamesi ile içe dönük sanayileşme sonucu kalkınmanın amaçlanması,*
- d) Dışa bağımlılığın engellenmesi,*
- e) Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi ile bütünleşmeyecek seviyede olması,*
- f) Çokuluslu şirketlerin rolünün kontrolü,*
- g) Yoksullaştıran büyümenin engellenmesidir.”*

1.7. Dış Ticaret Teorileri

Bu bölümde, dış ticarete yönelik olarak ekonomi literatüründe yer alan teoriler açıklanmaya çalışılacaktır. Dış ticaret, ekonomi bilimiyle uğraşanların her zaman önem verdiği konular arasında yer almıştır. Ülkelerin neden dış ticaret yaptığından başlayarak, dış ticarete konu malların fiyatlarına, dış ticaretin ülke ekonomileri üzerindeki etkilerine, ülkelerin dış ticareten nasıl kazanç sağlayacaklarına kadar pek çok teori geliştirilmiştir. Tarihsel sıra ile merkantilizm, mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, faktör donatımı teorisi, ölçek ekonomileri ve monopolcü rekabet teorileri ile ulusların rekabet avantajı teorisin gibi uluslararası iktisat ve uluslararası işletmecilik kitaplarında açıklanan çok sayıda uluslararası ticaret teorisi, ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticareti açıklamaya çalışır (Kartal, 2006: 4). Dış ticaret teorilerine yönelik üzerinde genel kabul görmüş bir sınıflandırma olmasa da klasik, neo-klasik ve yeni dış ticaret teorileri şeklinde bir ayırım yapabiliriz.

1.7.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri, bu alandaki en çok bilinen teorilerdir. Bu teorilere geçmeden önce, bu teorileri kavrayabilmek için temelinde yer alan varsayımları incelemek gerekmektedir. Bu varsayımlar aşağıda belirtilmektedir (Yılmaz ve Özken, 2012: 35);

- “- İki ülke ve iki mallı dış ticaret modeli kabul edilir.*
- Dış ticarete para kullanılmaz, malların değişimi geçerlidir. Kısaca analizler reel fiyatlara dayanır.*
- Tüm piyasalarda tam rekabet vardır (Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartları bulunmaktadır).*
- Modellerde hükümet ve dış ticaret kısıtlaması yoktur.*

- *Taşıma giderleri sıfırdır.*
- *Ekonomi tam istihdamda dengededir.*
- *Malların homojen olduğu kabul edilir.*
- *Emek faktörünün ülkeler arasında hareketsiz, ülke içinde ise tam hareket kabiliyetine sahip olduğu kabul edilir.*
- *Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı da bulunmaktadır.”*

Merkantilistler, bir ülkenin refahını altın ve gümüş fazlalığı ile ilişkilendirmişlerdir. Bu görüşe göre dış ticarete altın ve gümüş kazandırıyor olumlu, altın ve gümüş kaybettiriyorsa olumsuz kabul edilmekteydi. Bu dönemdeki, güçlü olmanın nedenlerinden biri de hazinenin büyümesi ve bunun için de dış ticaret fazlası olması, yani mal alışından çok mal satışı yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında ortak bir çıkar beklentisi olmuştur (Savaş, 1997: 138). Global ölçekte bakıldığında tüm ülkelerin dış ticaretteki altın ve gümüş kazanç veya kayıpları alt alta toplandığında sonuç sıfır olacaktır. Merkantilistlere göre, servetin ve siyasi gücün kaynağı sayılan kıymetli maden varlığının artırılması iki yolla gerçekleştirilebilmekteydi (Aydemir ve Güneş, 2006: 146):

1. *Ülke zengin maden kaynaklarına sahipse bunların işletmesine çalışmalıdır.*
2. *Eğer bir ülke, kıymetli madenleri ülke içinde üretilmiyorsa, bu takdirde, ülkeye dış ticaret yoluyla kıymetli maden girişi sağlanmalıdır.”*

Fizyokratlar ise bir ülkenin refahını doğa veya toprak olarak görmekte ve doğal bir düzenin olduğuna inanmaktaydılar. Fizyokratlar toprak ile uğraşan tarım kesiminde çalışanları “üretken” olarak kabul etmektedirler. Serbest ticaret ve serbestlikten yana bir duruş sergilemişlerdir. Devletin sınırlı üretim faaliyetlerine karşılık, özel yatırımların ekonomik gelişmeyi hızlandıracağını ve üretim güdüsünü artıracığını ortaya koymuşlardır (Demiral, 2014: 13). Ticaretin ortaçağ uygulamalarından kurtulmasına ve resmi izin olmaksızın yapılmasına yönelik olan bu hareketin, ithalata konulan yasakların kaldırılması gibi bir amacı olmamıştır (Gençosmanoğlu, 2014: 15).

Klasik ekonomi teorilerinden Adam Smith’e ait “Mutlak Üstünlükler Teorisi” en çok bilinen teoriler arasındadır. Bu teoriye göre ülkeler düşük maliyet ile ürettiği mallar üzerinde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç etmelidir. Pahalı ürettiklerini dış ülkelere ithal etmelidir (Coşkun, 2014: 2). Maliyet parasal anlamda değil o malı üretmek için gereken emek anlamında kullanılmıştır. Smith’e göre, iki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır. Bir ülke bir malı diğer ülkeye göre mutlak olarak daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etme karşılığında, mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları da dış ülkeden ithal etmelidir

(Yurtoğlu, 2016: 22). Byolece, uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaret yoluyla hem kaynakların etkin dağılımı sonucu üretim artacak hem de ülkelerin üretim düzeyinin artmasına paralel olarak refah düzeylerinde yükselme ortaya çıkacaktır. (Kaymakçı vd., 2007: 3).

David Ricardo, mutlak stnlkler teorisinden yaklaşık 40 yıl sonra mukayeseli stnlkler teorisini ileri sürerek “uzmanlaşma” kavramı üzerinde durmuştur. Mukayeseli denmesinin temel sebebi, ülkelerin daha verimli oldukları ürünlerde uzmanlaşarak birbirleriyle bu ürünlerin dış ticaretini yapmaları gerektiğini, yani her ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu alanlarda kaynaklarını kullanmasını esas alması gerektiğini ifade etmiştir. Karşılaştırmalı stnlk teorisini, uluslararası ticaretin, mutlak değil karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gereğini ortaya koyar. Dış ticaretin nedeni, hem mutlak stnlkler teorisinde hem de mukayeseli stnlkler teorisinde, ülkeler arası emek verimliliğinin farklı olmasıdır. Ricardo için maliyeti oluşturan tek etken, homojen, ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olan emektir (Bayraktutan, 2003: 177).

Ayrıca ekonomi literatüründe, cari açık ile ilişkilendirilen başka açıklardan örneğin bütçe açığından söz edilmektedir. İki z açık hipotezi, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin varlığını göstermektedir (Erdiç, 2008: 209). Kamu harcamaları ile dış ticaret arasındaki ilişki Keynesyen iktisatlar ve Ricardocu denklik hipotezini savunan iktisatlar tarafından farklı şekilde açıklanmıştır. Keynesyen iktisatlar, bu konuyu gelir yaklaşımına göre ifade etmişlerdir. Buna göre, ticaret açıklarının temel belirleyicisi ekonomik aktivitedir ve ekonomik aktivite de yerel gelir ile llmektedir. Dolayısıyla ticaret açıklarını düşürmek için daraltıcı maliye politikasının kullanılması uygun olacaktır. Ricardocu denklik hipotezini savunan iktisatlar ise, ticaret açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişkide, bütçe açığının kaynaklarını vergi gelirlerindeki azalış ve hkmetin tüketim harcamalarındaki artış olarak ele alır ve vergi oranlarındaki bir düşüş sonucunda oluşacak bütçe açığının ticaret açığı ve cari açık üzerinde bir etkisi olmayacağını ifade ederler (Adıgüzel, 2014: 40-41).

Dış ticaretin serbestleşmesi, Klasik dış ticaret teorisine göre temelde, ülkelerin yapısal farklılıklarından fayda sağlamak olarak açıklanmaktadır. Ticari serbestleşme ile birlikte ülkelerin ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği savunulmuş ve yeni dış ticaret teorilerinde ülkelerin sadece yapısal farklılıkları değil, teknolojik transferini sağlaması

gibi faydalar da göz önüne alınmıştır. Teknolojiye kolay ve hızlı erişimin sağladığı yarar ile ülkelerin yeni teknolojileri üretim sürecine dahil etmesi, beşeri sermaye stoğunun artmasını, ekonomik verimlilik ve uzmanlaşmanın artmasını, beraberinde ekonomik büyümenin artmasını getirmektedir (Özel ve Sezgin, 2012: 298).

Klasik karşılaştırmalı üstünlük teorisinde serbest ticaretin tüm ülkelerin lehine olduğu, dış ticaret ile dünya refahının artacağı düşüncesi uzun bir süre kabul görmeye birlikte, 1929 krizi ile birlikte müdahaleci görüşlerin ağırlık kazanmasıyla uzun bir süre popülaritesini yitirmiştir. 1960'lı yıllardan sonra müdahaleci politikaların sürdürülemez olduğu anlaşılınca bu politikalar sorgulanmaya başlanmış, çoğu gelişmekte olan ülke ihracata yönelik politikaları tercih ederek çeşitli dış ticaret rejimlerini uygulamaya başlamışlardır (Takım, 2010: 2). Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulan bir devlet olarak 1920'lerin ikinci yarısından itibaren 1930'larda ağırlıklı olarak, ekonomide korumacılık anlayışını benimsemiş ve yeni sanayileşmeye çalışan bir ekonomi olarak ithal ikameci bir politikayı benimsemiştir (Eğilmez, 2018).

1.7.2. Neo-Klasikler

Klasik teorilerin emek-değer esaslı olmasına karşın, neo-klasikler teoride fırsat (alternatif) maliyeti kavramını kullanmışlardır. Oysa üretim maliyeti denildiğinde emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimciliği faktörleri de dikkate alınmalıdır. Klasik teoriler bu yaklaşım neticesinde revize edilmiştir. Bu durumda Ricardo'nun teorisine göre üretim, kullanılan bütün faktörlerin ortak katkılarıyla ortaya çıkmaktadır (Bayraktutan, 2003: 178). Neoklasik iktisatçılar klasik teorilerin pek çok varsayımını kabul etmekle beraber soyut teoriler üretmişler ve teorilerinde matematiksel ifadelerden, fonksiyonlardan yararlanmışlardır.

Yeni ekonomi literatürlerinde Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar, Keynes öncesi ve Keynes sonrası olarak ayrılırlar; bu ayrım iki dönem arasında kullanılan makroekonomik göstergelerdeki farklılıklara dayandırılmaktadır. Yeni literature göre Neo-Klasik dönem, Keynes sonrasında, özellikle Arthur C. Pigou ve Don Patinkin'in çabalarıyla doğar ve yaklaşık 1950'li yıllara kadar uzanır. Eski literatüre göre Neo-Klasik dönem, A. Marshall'dan başlayarak Don Patinkin'in katkılarıyla 1950'lere kadarki yaklaşık 60 seneyi kapsamaktadır. Neo-Klasik iktisatçılar mikro ekonomik temeller açısından Klasik Sistem'e bağlı kalmakla beraber, makroekonomik

incelemelerde Keynes'in belirttiği yeni kavram ve fonksiyonel ilişkileri kabul etmiş ve bu kavram ve fonksiyonel ilişkilerle çalışmışlardır. Neo-Klasiklere göre emek piyasasında da tam rekabet şartları geçerli olmalı; devlet maaşlara müdahil olmadığı gibi işçi sendikaları da ücret düzeyini belirlememelidir. Kısaca, gelirler de, faiz gibi, esnek olmalı, tam istihdam dengesinin gerçekleşmesine engel olmamalı, aşağı doğru düşebilmelidir (Birol ve Gencer, 2014: 269-270).

Neo-Klasik iktisatçılar, Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin hipotezlerinden hareketle, bazı önemli hataları giderecek çözümler getirmişlerdir. Buna göre, maliyet ve fiyat gibi kavramları sadece arz koşullarından hareketle ele alan ve bir arz teorisi niteliği taşıyan Ricardo'nun teorisini eleştiren klasik iktisatçı, John Stuart Mill dış ticarete talep koşullarına yer vermiştir. Mill' in "Karşılıklı Talep Kanunu'na göre, bir ülkenin, diğerinin malına karşı talebinin şiddetinin derecesi bilinirse, dış ticaret hadlerinin belirlenmesi o derece mümkün olur. İngiliz iktisatçı Alfred Marshall, Mill'in açıklamakta yetersiz kaldığı, arz ve talebin dış ticaret hadlerinin belirlenmesindeki etkileri konusuna, teklif eğrileri yardımıyla netlik kazandırmıştır. Klasik Teori'nin, emek-değer teorisini ve homojen emek varsayımlarını eleştiren Gottfried Haberler ise, emek maliyeti dışında sermaye, doğal kaynaklar, girişimcilik faktörlerini de içeren fırsat maliyeti kavramını geliştirmiştir. Böylece fırsat maliyetleri ile karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenebileceğini ileri sürerek Ricardo'nun modeline daha açıklayıcı bir nitelik kazandırmıştır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200).

Alfred Marshall tarafından "Subjektif Reel Maliyet teorisi" geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, ülkeler birbirlerine ihraç ettikleri her birim mal için karşından daha fazla birim mal almak istemektedirler. Böylece ülkeler dış ticareten kazançlı çıkacaklarını bilmektedirler. Dış ticaret yapan iki ülkenin bu istekleri bir noktada dengeye gelecek ve dış ticaret gerçekleşecektir. Bu yaklaşımın ana fikri ticaretin ülkeler arasındaki gelirlerinin eşitlenmesi yönünde bir eğilime ve iç tekellerin kalkmasına neden olduğudur (Şentürk, 2007: 45).

Heckscher-Ohlin teoremine göre, her ülkenin nispeten bol (ucuz) olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç etmesi, diğer malları ithal etmesi gerekmektedir (Şentürk, 2007: 45). Daha açık bir ifade ile serbest ticaret ve onu simgeleyen uluslararası uzmanlaşma ülkelerin bol olarak sahip oldukları faktörlerin fiyatını arttırıp; eksik malların fiyatını düşürerek ülkeler arasında fiyatların

eşitlenmesine yol açar (Seyidoğlu, 2017: 71). Dış ticaretin nedeni, klasik iktisatçılardan farklı olarak neo-klasik iktisatçılara göre, ülkeler arasındaki üretim maliyetlerinin farklı olmasıdır.

1.7.3. Modern Dış Ticaret Teorileri

Birçok ekonomist geleneksel ticaret teorilerine alternatif modeller önermiştir. 1980’li yıllarda başarıyla ortaya çıkan bu teoriler başlıca iki temele dayanıyordu.

- 1- Piyasalarda eksik rekabet geçerliydi.
- 2- Firmalar ve devlet; stratejik olarak, ticaret akımlarını ve ulusal gelişmişliği etkileyici davranışlarda bulunuyordu.

Bu çerçevede, klasik karşılaştırmalı üstünlüğü tartışma konusu yapan sağlam matematik modeller geliştirildi. Tanınmış iktisatçılar; koşulsuz bir serbest ticaretin, bir ülke için en iyi politik seçim olup olmadığını sorgulamaya başladılar (Dura, 2000: 4-5). Yeni teorilerin firma düzeyinde odaklandığı noktalar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Yeni Ticaret Teorilerinde Firma Verimliliğine Etki Eden Faktörler

Firma	Verimliliğine	Etki Eden	Faktörler	
Dış Faktörler	Dış Ticaret	Kaynakların Yeniden Dağılımı	Çokuluslu Firmalar	Tüketici Refahı
Rekabet baskıları teknolojik yenilenmeyi özendirir. Teknoloji firma verimliliğini arttırmaktadır. Firma verimliliği iç ve dış ticaretin temel nedenidir. Liberalizasyon firma verimliliğini arttırmaktadır. Verimli firmalar dış ticarete yönelmektedir.	Dış ticaret aksak rekabet koşullarında yapılmaktadır. Dış ticarete giren firmaların batık maliyetleri vardır. Dış ticaret yapan firmalar birden fazla ürün üretmektedir. Mark up fiyatlama tercih edilmektedir. En verimli firmalar ihracat yapmakta, ölçek avantajı yakaladıkları ve kazanç sağladıkları gözlenmektedir. İnovasyon önem taşımaktadır. Lojistik zincirleri artmaktadır.	Maliyet avantajı yakalayamayan, verimsiz firmalar kapanmaktadır. Kaynaklar verimli firmalara yönelmektedir. Firmalar üretimlerini rasyonelize etmektedir. Ticari liberalizasyon endüstri içinde faaliyet gösteren firmaların marjinal maliyetlerini düşürmektedir. Kaynakların yeniden dağılımı markalaşmaya yol açabilmektedir.	Firma hedef ülkeye yatırım yapabilmektedir. Yatırım yapan firma çokuluslu hale gelmektedir. Yatırımı belirleyen taşıma giderlerinin düzeyidir, Çokuluslu firma, yerlilere göre daha yüksek risk taşımaktadır, Üretimin çeşitli aşamaları pek çok ülkede hayata geçirilmektedir.	Markalaşma ve ürün farklılığı tüketiciyi cezbetmektedir. Tüketici küresel ticareti tercih etmektedir, Küresel ticaret mal fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır, Fiyatlarının düşmesi tüketicinin reel gelirini yükseltmektedir. Üretici fazlası tüketici fazlasına dönüşmektedir.

Kaynak: Bakkalcı, 2013: 73

Yeni ticaret teorileri, küreselleşme olgusu ve ekonomik hayattaki gelişmeler

neticesinde ortaya çıkarak ticarete farklı bakış açıları getirmişlerdir. Dış ticarete liberal politikalar ile başlayan gelişmeler, tüm kaynakların firmalara etkin bir şekilde yeniden dağılımıyla ülkeler genelinde gelişmişliği arttırmıştır. Yeni Ticaret Teorileri firmaların koordinasyon maliyetleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, çokuluslu şirketler gibi konularda daha detaylı bir tanımlama getirmektedir. (Bakkalcı, 2013: 72-73).

1947 yılında Leontief tarafından yapılan araştırmalar sonucunda Heckscher-Ohlin teorisinin ortaya koyduğu sonuçlar ile dünya farklı sonuçlar gösterdiğini tespit etmiştir. Büyük yankı uyandıran ve literatüre “Leontief Paradoksu” olarak geçen çelişki, sermaye yoğun mal ihraç etmesi gereken Amerikan ekonomisinin, emek yoğun mal ihraç etmesi, buna karşılık sermaye yoğun mal ithal etmesi bulgusundan meydana gelmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

Leontief çelişkisinin faktör donatımı üzerinde oluşturduğu tartışmalar ve teorisinin endüstri içi ticareti açıklamakta eksik kalması sonucunda, 1960’lardan sonra uluslararası ticareti açıklamak üzere yeni teoriler ortaya atılmıştır (Kafadar, 2002: 8). Farklı nitelikteki mallar ile farklı yapı ve büyüklükteki ülkeler arasındaki ticaretin nedenlerini ortaya koyması bakımından yeni uluslararası ticaret teorileri önemli gelişmeler sağlamıştır. Gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin nedenini, Keasing ve Kenen’in “Nitelikli İşgücü Teorisi” nitelikli işgücü farklılıklarına bağlamıştır. Nitelikli işgücü yoğun mallar ile sermaye yoğun mallar, bu yaklaşımda “türetilmiş kaynaklar” adı altında aynı tür mallar olarak kabul edilebilir. Buna göre, nitelikli işgücü zengini ülkeler, bu faktörü yoğun olarak gerektiren malların üretiminde uzmanlaşarak dış ticarete katılırlar (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

- **Nitelikli İşgücü Teorisi:** Keasing ve Kenen tarafından ileri sürülen teoriye göre nitelikli işgücü sahibi ülkelerin bu işgücü ile ürettikleri mallarda, işgücü çoğunluğu niteliksiz olan ülkelerin ise niteliksiz emekle üretilen mallarda uzmanlaşacağını belirtir (Şentürk, 2007: 49). Buna göre, Nitelikli İşgücü Teorisi, temelde Heckscher-Ohlin Teorisi’nin değiştirilmiş şeklidir ki bu nedenle “Neo-Faktör Donanımı Teorisi” de denmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201)

- **Teknoloji Açığı Teorisi:** Bir ülke sürekli ihracat yapmak için sürekli yenilik yapmalı, teknoloji geliştirmelidir (Ünsal, 2005b: 211).

- **Ürün Dönemleri Teorisi:** Vernon tarafından 1966 yılında ileri sürülen teoriye göre bazı az gelişmiş ve yeni sanayileşen ülkelerdeki hızlı ihracat artışlarını açıklamaya çalışan modelinde, bazı ürünlerin üç aşamaya bölünebilecek yaşam dönemleri izlediğini ileri sürmüştür. Bunlar (Şentürk, 2007: 50):

1-Başlangıç (İç Piyasa İçin Üretim),

2-Gelişme (Dış Piyasayada Üretim),

3-Olgunlaşma (Esasen Dış Piyasa İçin Üretim)

- **Tercihlerde Benzerlik Teorisi:** Brunstam Linder tarafından ileri sürülen teoriye göre malların ticareti malların üretim maliyetinden ziyade, ülkeler arasındaki tercih ve taleplerin benzerliğine göre yapılmaktadır (Şahin, 2016: 338). Bir ülke kendisi için mal üretmeye başlamış olsa dahi, benzer tüketici tercihlerine sahip ülkeler bu mallardan dış ticaret yolu ile almak isteyeceklerdir.

- **Ölçek Ekonomileri Teorisi:** Ülkeler ölçek ekonomilerinden yararlanarak maliyetleri ve mal fiyatlarını azaltmakta bu şekilde de dış ticaretten fayda sağlamaktadırlar. Bu teorinin esası ölçek ekonomilerinin verimliliğini esas almasıdır. Ölçek ekonomileri uluslararası ticarete yol açar (Dura, 2000: 11).

- **Tekelci Rekabet Teorisi:** Mal farklılaşması ve ölçek ekonomileri esasına dayanan bu teoriye göre aynı faktör donatımına sahip sanayileşmiş ülkeler kendi aralarında da dış ticaret yapabilirler.

Türkiye için bir değerlendirme yapıldığında ise, 1980'lere kadar devam eden ithal ikameci politikaların Türkiye sanayisini dünya ile rekabette geride kalmasına yol açan etkilerini gidermek için 1980 sonrası kısıtlamaları kaldırmaya başlamıştır. Böylelikle ithal ikameci politikalardan, dünya rekabetine açılan, ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir (Eğilmez, 2018). Türkiye de 1980'li yıllardan sonra, ihracata dayalı büyüme politikaların uygulanması ile ihracatın önündeki yasal ve kurumsal engeller kaldırılmakla beraber, ihracatta KDV istisnası, vergi iadesi, ihracat kredisi gibi doğrudan teşvikler sağlanmış, dış ticaret rejimi desteklenmiştir. Bu politikalar sayesinde, dış ticaret hacminde, ihracatta önemli artışlar gerçekleşmiş ve ihracat ürün çeşitliliği de önemli ölçüde değişmiştir. 1990 sonrasında ihracatı artırmak için doğrudan teşvikler kaldırılarak, AB gümrük koduna uyumlu Dahilde İşleme Rejimi

sistemi getirilmiş, uluslararası yükümlülüklere uygun olarak hazırlanan “İhracata Yönelik Devlet Yardımları” programları uygulamaya konulmuştur (Takım, 2010: 6).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET AÇIĞI

Bu bölümde Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısını inceleyip Türkiye'deki dış ticaret açığının, nedenleri bulunmaya çalışılacaktır.

2.1. Türkiye'nin İhracat Yapısı

Bir ülkenin ihracatının yapısı, çeşitli faktörlere bağlıdır. İhracat kompozisyonunun analizi ülkenin dış ticaret açığı karşısında alabileceği tedbirler açısından önemlidir. Ülke sanayileştikçe tarım sektörünün ihracattaki payı azalırken, sanayi sektörünün özellikle imalat sanayinin ihracattaki payı artış gösterir (Uzay, 2002: 42). Bu nedenle çoğu gelişmekte olan ülke, tarımdan çok sanayiye yatırım yapmaktadır. Sanayi ürünlerinin ihracatı içerisinde ağırlıkta olduğu gelişmiş ülkelere örnek olarak Almanya ve Japonya gösterilebilir.

1980'li yıllarda ihracatta yapı değişikliği olmuş, tarımsal ürünlerin payı azalırken sanayi ürünlerinin payı artmıştır (Şimşek ve Kadılar, 2010: 123). Fakat bu durum, ülkedeki tarım aktivitelerinin azalmasına yol açmıştır. Türkiye gibi verimli tarım arazileriyle dolu bir ülkenin tarımı ikinci plana itmesi, köyden kente göç olgusunu meydana getirmesi, artan nüfus için yerli tarım üretiminin yeterli olmaması nedeniyle tarım ürünü ithalatı zorunluluğu meydana gelmesi ile dış ticaret açığının çıkması neticesinde tartışma yaratmıştır. Türkiye'deki ihracatın yapısını çeşitli özelliklerine göre analiz edebiliriz.

Dünya Bankası'nın 05 Mayıs 2014 tarih ve 82307-TR rapor numaralı "Yüksek Gelir Statüsüne Geçişte Dış Ticaretin Rolü Türkiye Ülke Ekonomik Raporu" isimli Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Yönetim Birimi tarafından hazırlanan raporda Türkiye'nin ihracatının 2002 yılından raporun hazırlandığı 2014 yılına kadar başarılı bir performans gösterdiği ifade edilmektedir. Raporda bunun gerekçesi olarak, küresel ortamın elverişli olması, yapısal reformlar, ihraç ürünlerinin çeşitliliğinin artması ve Türkiye'nin ihracat rekabet gücünün artıyor olması gösterilmektedir.

İhracatın ekonomik büyüme üzerinde, bulunan önemli etkileri, rekabeti arttırması, yeni teknolojilerin elde edilmesi ve yayılması, yeni fırsatlar ortaya çıkararak

rekabet avantajı sağlaması, iç pazarı dar olan ekonomilerin daha büyük pazarlar için üretim yapılmasını sağlaması şeklinde sıralanabilir (Akbulut ve Terzi, 2013: 44).

2.1.1. Türkiye'nin İhracat Rakamları

Bir ülkenin ihracat rakamlarının, dış ticaret açığının temel belirleyicilerinden birisi olduğunu ifade edebiliriz. İhracat rakamlarının artması veya ihracat artışının sağlanabileceği önlemlerin alınması, bir anlamda dış ticaret açığının da azalmasına sebep olabilecektir. İhracat; dış ticaret anlamında gelir, ithalat ise geniş anlamda ülkeden döviz çıkışına neden olduğu için gider anlamına gelmektedir. 2002 sonrası dış ticaret açığının temel belirleyicilerinden birisi olan Türkiye ihracatının gelişimi Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Türkiye'nin 2002-2018 Yılları İhracat Rakamları ve Değişim Oranları

Yıllar	İhracat (1000 \$)	Değişim Oranı %
2002	36.059.089	15,1
2003	47.252.836	31,0
2004	63.167.153	33,7
2005	73.476.408	16,3
2006	85.534.676	16,4
2007	107.271.750	25,4
2008	132.027.196	23,1
2009	102.142.613	-22,6
2010	113.883.219	11,5
2011	134.906.869	18,5
2012	152.461.737	13,0
2013	151.868.551	-0,4
2014	157.610.158	3,8
2015	143.838.871	-8,7
2016	142.529.584	-0,9
2017	156.992.940	11,0
2018	168.087.637	10,7

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

2002 yılında yaklaşık 36 milyar dolar olan Türkiye'nin ihracatı, 2018 yılında 168 milyar dolar seviyelerine ulaşarak 17 yılda %466,14 oranında artmıştır. Bu artış önemli olmakla beraber, bir takım önlemler alınarak ve teşvikler getirilerek, Türkiye'nin ihracatının daha da arttırılması mümkündür. 2002 yılından 2009 yılına kadar sürekli olarak Türkiye'nin ihracatının arttığı, 2009 yılında ise geçici bir ihracat düşüşü gerçekleştiği görülmektedir. 17 yılda yaklaşık 4,5 kat büyümüş olan Türkiye'nin ihracat rakamları olumlu olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin 17 yılının ortalama ihracat

değişim oranı %11,59 olarak Tablo 11 verilerinden kolaylıkla hesaplanabilir. İhracat değişim oranları da Tablo 11’de gösterilmiştir. 2002-2018 döneminde 4 kez ihracat değişim oranı negatif çıkmış, yani ihracat artmamış aksine o yıllarda azalmıştır. İhracat değişim oranlarının pozitif olması ve özellikle de yıldan yıla artıyor olması, bir ülkenin dış ticaret açığının kapatılması noktasında ihracatın etkili olabileceğinin de bir göstergesidir.

Türkiye’nin ithal ikameci politikaları terk ettiği 1980 sonrası dönemde ihracatta büyük bir artış yaşandığı Tablo 11’de görülmektedir. Aynı zaman periyodunda ithalat rakamları da Tablo 18’den incelendiğinde ortaya çıkan gerçek ihracat artarken ithalatta da artış devam etmiş ve dolayısıyla dış ticaret açığı sürekli bir artış içinde olmuştur. Türkiye’nin ihracatının yaklaşık yüzde 65’inin ithal girdilerden oluşması, üretim ve dolayısıyla ihracatın artırabilmek için ithalatın artışı da beraberinde getirmiştir. Üretimde kullanılan ithal girdileri azaltabilmenin yolu ise teşvik sistemini yeniden düzenleyerek, dünya ile rekabet edebilecek olduğu ithal girdilerin yurtiçinde üretilmesini sağlamaktır (Eğilmez, 2018).

İktisat teorisi, ulusal ekonomilerin ihracat performansı ile ekonomik büyüme hızı arasında yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Sandalcı, 2010: 1). Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik literatürde oldukça fazla çalışma yapılmış olmasına karşın, incelenen ülkelerin, zaman periyodunun ve kullanılan ekonometrik yöntemlerin farklılaşması sebebiyle elde edilen bulgular konusunda bir birlik yoktur. Nitekim, Dura vd., (2017) ihracat ve GSYH arasındaki ilişkiyi 1992-2014 dönemi için doğrusal olmayan nedensellik testi ile incelemiş ve ihracat ile başlayan ekonomik büyümeye doğru doğrusal olmayan bir sebep-sonuç ilişkisine dair bulgulara ulaşmıştır. İhracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğrusal nedensellik testi sonucuna göre tersi bir ilişki bulan çalışmaların, doğrusal olmayan nedensellik testleri ile değiştirildiğinde farklı sonucun çıkabileceğini vurgulamışlardır (Dura vd., 2017: 302).

Acaravcı ve Akyol (2017) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini nicelemişler, 1998-2015 dönemi için ithalata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. Yılmaz (2010) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların ve dış ticaret değerlerinin ekonomik büyümeye etkisini, 1991: Q1-2007Q3 dönemi için araştırmış ve doğrudan yabancı

yatırımlarla ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik olmadığı, ancak ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca ithalattan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma kapsamında karşılaştırma yapabilmek için Türkiye'nin 2002-2018 yılları arasındaki büyüme oranları Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12. 2002-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyüme Oranları

Yıllar	GSYH (Cari Fiy. 2009 bazlı) (Milyon TL)	Değişim Oranı %
2002	359.359	6,4
2003	468.015	5,6
2004	577.023	9,6
2005	673.703	9,0
2006	789.228	7,1
2007	880.461	5,0
2008	994.783	0,8
2009	999.192	-4,7
2010	1.160.014	8,5
2011	1.394.477	11,1
2012	1.569.672	4,8
2013	1.809.713	8,5
2014	2.044.466	5,2
2015	2.338.647	6,1
2016	2.608.526	3,2
2017	3.106.537	7,4
2018	3.740.519	3,8

Kaynak: TÜİK 2018 GSYH verilerinden derlenmiştir.

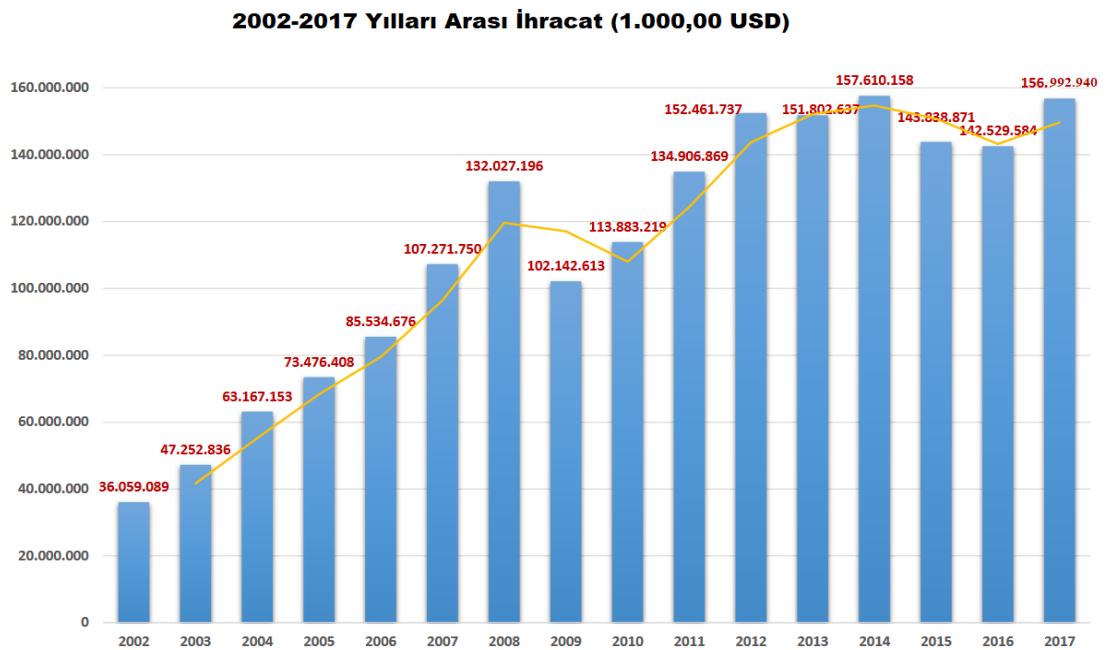
Tablo 12'de 2002 yılından 2018 yılına kadar, Türkiye'nin GSYH rakamları ile değişim oranları görülmektedir. Türkiye'nin 17 yılının ortalama büyüme oranı %5,73 olarak, Tablo 12 verilerinden kolaylıkla hesaplanabilir. 17 yılın ortalama ihracat değişim oranı %11,59 oranı ile büyüme oranının üzerindedir. Son 17 yılda Türkiye ihracatının artış oranı, büyüme oranının yaklaşık 2 katı olmuştur. İnceleme yapılan 2002-2018 döneminde ihracatının artış oranının, büyüme oranının üzerinde gerçekleştiğinden başarılıdır denilebilir.

1967 yılından günümüze dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen, SSCB'nin dağılması ve küreselleşme ile birlikte 1990'lardan itibaren dış ticaret önündeki engellerin hızla ortadan kalkmasıyla, bu alandaki literatürün genişlediğini söylemek mümkündür. Bu dönemde dış ticaret hacmindeki (ihracat ve ithalat) artışın, ekonomik büyümeyi arttırdığı kabul edilmektedir

ve bu noktada ihracata ve ithalata dayalı büyüme hipotezlerini desteklemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi inceleyen çalışmalardan değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulamayan veya zayıf ilişki bulan çalışmalar da yer almıştır (Yılmaz, 2010: 250-251).

Türkiye’de kayıp yıllar olarak adlandırılan 90’lı yılların ikinci yarısında 26-30 milyar dolar civarında olan ihracat rakamları 2002 yılından itibaren sürdürülen komşu ve bölge ülkeleri ile daha fazla ve devamlı ticaret politikaları sonucunda hızla büyüyerek 157 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Grafik 1. 2002-2017 Yılları Arasında İhracat

Kaynak: TÜİK 2017 verilerinden derlenmiştir.

Grafik 1’den kriz yılları olan 2009-2010 ve 2015-2016 yılları haricinde Türkiye’nin ihracatının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Küresel pazarların elverişliliği ve içerdeki yapısal reformlarla Türkiye mal ihracatı 2002 yılında 36 milyar dolar düzeyindeyken, 2017 yılında 157 milyar dolar olmuştur. İhracat dolar bazında yıllık ortalama %15 civarında büyüyerek Brezilya, Hindistan ve Rusya’nın ihracat büyüme hızına ulaşmış ve ortalama küresel ihracat büyüme oranının üzerine çıkmıştır. Küresel ölçekte ve ihracat yapan ülkeler içinde ihracat büyüme hızı ortalama %5’dir.

2.1.2. Türkiye’nin Ünelere Göre İhracatı

Ünelere göre ihracat analizini yapılması, ülkenin ürettiği ürünlerin hangi ülkeler

tarafından beğenilerek, rağbet gördüğünü, üretim yapısının hangi ülkelere uygun olduğunu, göstermesi açısından önemlidir. Ülkelerin dış pazarlarını oluşturan ihracatının yoğun olduğu ülkelerle, genellikle siyasi, diplomatik ilişkilerini de geliştirdiği gözlemlenmektedir. Ülkelerin, ekonomik yapılarına uygun olan, dış ticaret yapabildikleri diğer ülkeler ile çeşitli ekonomik birliktelikler oluşturdukları da sıklıkla görülmektedir. İhracat yapısının analizinde, en çok hangi ülkelere, ihracat yapıldığının tespiti, önem taşımaktadır. İhracat yapılan ülkelerin talepleri doğrultusunda üretim yapısının oluşturulması, ihracatın bu ülkelerle ilgili yapılan araştırmalar neticesinde artırılması mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin 2014-2018 yılları arası en çok ihracat yaptığı 10 ülke Tablo 13'de verilmiştir. Tablo 13 incelendiğinde, Türkiye'nin ithalatının en çok olduğu ülkenin yaklaşık 5 milyon Türkiye vatandaşının yaşadığı Almanya olduğu görülmektedir. İngiltere'de ise yaklaşık 500 bin Türk vatandaşı yaşamaktadır. O ülkede yaşayan Türk vatandaşlarının sayısının çok olmasının, ihracat rakamları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Burada insani ilişkiler, ticareti de kolaylaştırıcı bir faktör olabilmektedir. Ancak mutlaka böyle olması gerektiğini gösteren bir bilimsel çalışma da bulunmamaktadır. Almanya'nın Türkiye'nin ihracatı içerisinde ortalama %9,6 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 13. 2014-2018 Yıllarında En Çok İhracat Yapılan 10 Ülke

Ülkeler/İhracat (Milyon Dolar)	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	15.147	13.417	13.999	15.119	11.806
İngiltere	9.903	10.556	11.686	9.603	8.863
Birleşik Arap Emirlikleri	4.656	4.681	5.407	9.184	3.140
Irak	10.888	8.550	7.637	9.055	6.423
ABD	6.342	6.396	6.623	8.654	7.112
İtalya	7.141	6.887	7.581	8.474	7.364
Fransa	6.464	5.845	6.022	6.584	5.861
İspanya	4.750	4.742	4.988	6.302	5.448
Hollanda	3.459	3.155	3.589	3.865	4.128
İsrail	2.951	2.698	2.956	3.408	3.645
İlk 10 Ülke Toplamı	71.700	66.928	70.488	80.248	63.790
İhracat Genel Toplamı	157.610	143.839	142.530	156.996	168.087

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması neticesinde Avrupa Birliği ile Türkiye'nin dış ticaret hacmi artmıştır. Gümrük Birliği ile beraber Türkiye ihracatında

gelişim sağlanmış ve bazı sektörlerinde gelişim görülmüştür (Bağcı, 2016: 44). Esasen gümrük birlikleri ile bazı ülkeler kendi aralarındaki dış ticareti arttırma amacı gütmektedirler. Gümrük birliklerinin kurucusu olarak kabul edilen J. Viner gümrük birliğinin oluşumu için; üye ülkeler arasındaki tarifelerin kaldırılması, ithalatta birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması ve gümrük gelirlerinin tek bir elde toplanarak, adil şekilde pay edilmesi koşullarını şart koşmuştur (Alemdar, 2012: 8).

İngiltere 1973 yılından bu yana üye olduğu Avrupa Birliği'nden çıkmak üzere Brexit sürecini başlatmıştır. Bu sürecin nasıl yürütüleceği ve sonuçları henüz belirsizlikler taşımaktadır. İngiltere, Gelir ve Gümrük İdaresi'nin 2017 yılı verilerine göre, Türkiye İngiltere'nin en büyük 19'uncu ticaret ortağıdır. İngiltere ile Türkiye'nin dış ticareti, gümrük birliği anlaşması çerçevesinde yürütülebilir. Ancak, bu durumda Avrupa Birliği'nin İngiltere'ye uygulayacağı tarifeleri, Türkiye'de uygulamak zorunda kalabilir. Çünkü, Brexit sürecinin sonunda İngiltere, üçüncü ülke statüsü çerçevesinde değerlendirilecektir. Bunun yerine İngiltere ile ikili dış ticaret anlaşması yaparak, serbest bir dış ticaret rejimi oluşturma yoluna gidebiliriz. Bu durumda, Avrupa Birliği İngiltere ile bir serbest ticaret anlaşması yaparsa ki yapması kuvvetle muhtemeldir, Türkiye bu anlaşmanın koşullarına uymak zorunda kalabilecektir. Buraya kadar yapılan değerlendirmeler neticesinde İngiltere'nin Brexit sürecinin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde önemli etkileri olacağından, süreci dikkatle izlemek gerekmektedir.

Türkiye ihracatının yüksek olduğu ülkelerin, dış ticaret veya ekonomi yönetimi açısından büyük önemi vardır. Bu esasen hangi siyasi, ekonomik birliğin bir üyesi olduğunuzun da göstergesi sayılabilir. Eğer Türkiye'nin ihracatının içerisinde en büyük payı, genellikle Avrupa Birliği ülkeleri oluşturuyorsa bir anlamda Türkiye, Avrupa Birliği ülkesi sayılır. Türkiye'nin jeopolitik konumu çeşitli birliklere katılmasına olanak verecek şekilde kıtaların, ticaret yollarının kesişim noktasındadır. Bir birlikten çıkarak veya onun yanı sıra bir diğer birliğe de ihracat yapabilme potansiyeli Türkiye'nin eşsiz jeopolitik konumunun bir sonucudur.

Türkiye, Şangay Beşlisi'nde Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Ermenistan ile birlikte diyalog ortağı statüsündedir. Şangay Beşlisi ile ihracat yapabilir, ihracatı arttırabiliriz. Şangay Beşlisi denilen ismini 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Şangay kentinde kurulmuş olmasından alan Rusya, Kazakistan,

Kırgızistan, Çin ve Tacikistan'dan oluşan birlikle, Türkiye'nin ihracat hacmi Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Türkiye'nin 2014-2017 Yılları Arasında Şangay Beşlisi ile İhracatı

ÜLKELER/İHRACAT (Milyon Dolar)	2014	2015	2016	2017
Rusya	6.057	3.679	1.797	2.725
Kazakistan	977	750	623	746
Kırgızistan	421	294	308	343
Çin	2.851	2.385	2.335	2.920
Tacikistan	217	187	186	215
Şangay Beşlisi Toplamı	10.523	7.295	5.249	6.949
İhracat Genel Toplamı	157.610	143.839	142.530	156.996

Kaynak: TÜİK 2017 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Şangay Beşlisi ile olan Türkiye'nin ihracat hacmi incelendiğinde, çok düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu birlik ile yapılan ticaretin bu kadar düşük olması, bu hususa önem verilmesi durumunda ticaret hacminin arttırılabileceğinin de bir göstergesidir. Türkiye bu şekilde düşük ticaret hacmi olan pek çok ülke ile ticaret hacmini arttırmayı başarabilmiştir.

2.1.3. Sektörlere Göre İhracat

İhracatın hangi sektörlere dayandığına yönelik analizler, Türkiye'nin avantajlı olduğu, özel önem vermesi gereken sektörleri göstermesi açısından değerlidir. Tablo 15'de Türkiye'nin 2017-2018 yıllarında en çok ihracat yapan sektörleri yer almaktadır. Otomotiv sektörünün öncü olduğu, daha sonra tekstil sektörünün ve kimyevi maddeler sektörünün geldiği görülmektedir.

Tablo 15: 2017-2018 Yıllarında Sektörlere Göre İhracat

Sektörler	2017 (Bin \$)	2018 (Bin \$)	Değişim Oranı
Otomotiv Endüstrisi	2.487.345	2.473.262	-0,6
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.367.496	1.513.510	10,7
Çelik	1.159.659	1.462.327	26,1
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	1.435.810	1.306.997	-9,0
Elektrik Elektronik ve Hizmet	1.090.438	960.026	-12,0
Makine ve Aksamları	603.671	664.266	10,0
Demir ve Demir Dışı Metaller	625.201	632.953	1,2
Tekstil ve Hammaddeleri	692.201	623.298	-10,0
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	562.187	597.889	6,4

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin ihracat yaptığı sektörleri çeşitlendirmesi ihracat hacminin de artırılması açısından önemlidir. İhracatta çeşitlendirme, ihracat yapılan ülkelerin ve ihracat kalemlerinin artırılmasıdır (Acaraavcı ve Kargı, 2015: 4). Bir ülkenin, ihracat ülkeleri havuzunun çeşitlendirmesi, ihracat gelirindeki istikrarın korunması için önemlidir (Çeviker, 2011: 1).

Tablo 16'da 2017-2018 yıllarında ihracat gelirlerini en çok arttıran sektörler yer almaktadır. Tablo 16 incelendiğinde, artış oranı itibariyle ilk sırada çelik sektörü yer alırken, ikinci sırada savunma ve havacılık sanayisi gibi teknolojik ve stratejik bir sektörün öne çıktığını görmekteyiz. Her ne kadar tutar olarak düşük kalsa da oransal artış, atılacak doğru adımlarla ihracat rakamlarına da yansıtılabilir. Savunma ve havacılık sektörünün gelişmesinin Türkiye'nin dış ticaretine dışarıdan aldığı bazı ürünleri, artık ülke içerisinde üretilecek olması nedeniyle, ekstra bir katkısı da bulunmaktadır.

Tablo 16: 2017-2018 Yıllarında İhracatlarını En Çok Arttıran Sektörler

Sektörler	2017 (Bin \$)	2018 (Bin \$)	Değişim Oranı
Çelik	1.159.659	1.462.327	26,1
Savunma ve Havacılık Sanayii	202.982	253.496	24,9
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.367.496	1.513.510	10,7
Makine ve Aksamları	603.671	664.266	10,0
Meyve Sebze Mamulleri	117.563	128.241	9,1
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	562.187	597.889	6,4
Fındık ve Mamulleri	159.069	165.321	3,9
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	235.847	242.942	3,0
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	447.825	458.789	2,4

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin sadece yüksek teknoloji gerektiren sektörlerde değil, geleneksel olarak rekabet avantajı olan sektörlerde de teknolojik donanımların, bilgisayar teknolojilerinin kullanılmasının artırılması ve nitelikli eleman istihdamı sağlanması dış ticarete olumlu sonuçlar meydana getirebilir. Şu bir gerçek ki günümüzde teknoloji yoğun ürün üreten sektörlerin küresel ticaretteki payı hızla artmaktadır (Güneş ve Akın, 2019: 12).

2.1.4. İhracat Politikalarının Rekabet Gücüne Etkisi

Ülkeler, ihracatta rekabet güçlerini arttırmak için çeşitli önlemler almakta ve bazı politikaları bu yönde uygulamaktadırlar. Ülkelerin her alanda üretim yapması ve bu üretimlerini dış ticarete kullanmaları mümkün değildir. Bu yüzden ülkeler uzmanlaşma

alanları seçmekte, seçtikleri kendilerince stratejik veya kritik öneme sahip sektörlerde ihracata yönelik üretim yapmaktadırlar. Rekabet gücünün tek bir tanımı bulunmamakla beraber, ekonomik perspektiften rekabet gücü, ülkenin ulusal verimliliğinin ve refah düzeyinin bir göstergesi olarak, rakip ülkelere göre daha üstün olma durumudur.

Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren hem komşu ve çevre ülkelerle hem de Afrika ülkeleri ile ilişkilerin ihmal edildiği varsayımıyla, bu ülkelerle dış ticaretin arttırılmasına çalışılmıştır. 2005 yılının Türkiye'de Afrika yılı ilan edilmesi, bu ülkelerle dış ticaretin geliştirilmesi çabalarının bir sonucudur. 2006 yılında Türkiye'nin Latin Amerika ülkeleri ile de ihracatının arttırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaretinde enerjinin dışarıya bağımlı olması nedeniyle hiçbir zaman açığı kapatamayacağı gibi bir hatalı algı söz konusudur. Enerji alanında dahi rüzgar, güneş, su enerjisi gibi alanları tercih ederek, Türkiye enerji girdi maliyetlerini düşürecek önlemler alabilir. Bununla birlikte, enerji bağımlılığından kaynaklanan riskleri azaltmak için enerji kaynak çeşitlendirmesi ve ithal ülkesi çeşitlendirmesine gidilebilir.

Türkiye, Hindistan modelinde olduğu gibi bilişim alanında yetişmiş insan kaynaklarını daha da arttırarak e-ticaret alanına yoğunlaşabilir. Sadece yazılım sektörünün gelişmesi anlamında bu durumun faydaları olacağı gibi, e-ticaret siteleri aracılığıyla Türkiye'nin tüm Dünya'ya satış yapmasının mümkün olabileceği de söylenebilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler Türkiye'deki firmalar açısından, rekabet ve ihracat performansı üzerinde de etkilidir (Karagöz, 2007: 222).

2.1.5. Türkiye'de İhracat Destekleri

İhracat teşvikleri, genel ekonomi içerisinde bazı malların ya da sektörlerin öncelik gözetilerek toplum lehine olacak şekilde devlet tarafından desteklenmesidir (Melemen, 1995: 8). Türkiye'de uygulanan ihracat teşvikleri; Türk Eximbank kredileri, dâhilde ve hariçte işleme rejimleri, nitelikli eleman destekleri, vergi, resim ve harç istisnası ile ihracatta KDV istisnasıdır (Mert, 2017: 32). Türkiye, ihracat teşvikleri ile ihracatının arttırılmasını hedeflemektedir. Yukarıdaki desteklere ek olarak yurt dışı fuar desteği, ofis desteği, marka ve tanıtım desteği de bu kapsamda bulunmaktadır. İhracat teşvikleri, ihracatın ve döviz gelirlerinin arttırılmasını, uzun dönemde de ülke kaynaklarının ihracat endüstrilerine kaymasını sağlamak amacıyla alınan önlemler

bütünüdür (Tomanbay, 1995: 32). Teşviklerin belirli temel özellikleri bulunmaktadır ve bu özellikleri aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür (Akça, 2011: 3):

- a) Teşvikler, devlet tarafından verilir.*
- b) Teşvikler, genellikle özel kesime verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilmektedir.*
- c) Teşvikler, devlete bir maliyet yükler. Bu,*
 - Nakdi teşvikler ucuz kredi ve hibeler yoluyla yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından kaynaklanacağı gibi,*
 - Vergisel teşviklerde tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinin bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde de olabilir.*
- d) Teşvikler, devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, firmalar açısından bir “yararı” ifade eder.*
- e) Teşvikler, yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla dönük olarak kullanılır.*
- f) Teşvikler, dolaylı veya dolaysız verilebilir.*
- g) Teşvikler, açık veya gizli olabilir.”*

Bir ülkenin kanunlarının sadece kendi sınırları içerisinde geçerli olması, bir anlamda vergilendirme yetkisinin de sınırlarını çizmektedir. Ülke içerisinde ürettiği veya aldığı mal ve hizmetleri yurtdışına ihraç eden bir firma, hammadde ve mal alımları nedeniyle KDV ödemekte, yurtdışındaki müşterisinden ise KDV tahsil edememektedir. Böylece ülke içinde ihraç ettiği mal ve hizmetlerle ilgili olarak ödediği KDV ihracatçının üzerinde mali külfet olarak kalmaktadır. İşte ihracatçıları güçlendirmek ve vergi adaletsizliğini de gidermek amacıyla, ihracatta KDV iadesi uygulaması bulunmaktadır. Çeşitli dönemlerde ağır cezalarına rağmen sırf KDV iadesi alabilmek amacıyla “hayali ihracat” denilen sahtecilikleri yapan mükellefler dahi görülmüştür. İhracat istisnasından yararlanıp KDV iadesi alabilmek için bazı prosedürler yerine getirilmeli ve iade işleminin başlaması için gerekli belgeler hazırlanmalıdır. Bunlar “İade Talep Dilekçesi, Satış Faturaları, Gümrük Beyannamesi, İndirilecek KDV Listesi, Yüklenilen KDV Listesi, İade Talep Edilen KDV Hesaplama Tablosu” olarak sıralanmaktadır (Kolaşinliler, 2019: 44).

İhracat teşviklerinin verilmesindeki genel amaç ve esaslar ülkelerin iç dinamiklerine ve tespit ettikleri dış ticaret hedeflerine göre değişmekle beraber, ihracatı arttırmak, ödemeler dengesini iyileştirmek, istihdamı arttırmak, şeklinde sıralanabilir (Melemen, 1995:9). İhracat politikası olarak uygulanan bir teşvikte bulunması gereken özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Avcı, 2015: 20):

- İhracatta uygulanan teşvikler, ihracat gelirini, kaynakların etkin paylaşımını hedeflemeli ve sosyal karlılık derecesini içermelidir.*
- Sanayi sektöründe kullanılan özellikle hammadde veya yarı mamulleri üreten*

sanayi kolları, üretim aşamasında desteklenmelidir. Buna ek olarak imalat sanayi, kalifiye işgücü ve teknolojik gelişme açısından teşviklerden yararlanmalıdır.

- *İhracat teşviklerinden dolayı meydana gelebilecek mali yükümlülüğün karşılığı dolaylı vergilerden karşılanmalı ve lüks tüketim malları da vergilendirilmelidir.*
- *İhracatçıya olan güveni kanıtlamak için, teşvikler istikrarlı olmalıdır.*
- *Ancak ihracat teşviklerinin sürekli olarak uygulanabileceği beklentisi de oluşmamasıdır.*
- *Teşvikler, azami ölçüde diğer ülkelerden gelecek misillemelere ortam oluşturmamalıdır. Aksi takdirde bu durum Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından da tepkiye neden olmaktadır”.*

Türkiye’de devlet desteği uygulamaları, gelişmiş ülke uygulamalarına benzer şekilde, 27/12/1994 tarihli ve 94/6401 sayılı İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı hükümlerine uygun olarak “bir faaliyete bağlı” gerçekleştirilmektedir. Bunlar;

- 01/06/1995 tarih ve 2230 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ kapsamında ihracatçı firmanın tanıtım ve promosyon faaliyetlerine ilişkin giderlerin %50’sinin fon uygulamasından karşılanmasıdır. 12/01/2018 tarih ve 30299 sayılı Resmi Gazetede yapılan değişiklik ile giderlerin %50’sinin desteklenmesi devam ederken, destek tutarı katılımcı başına 30.000 TL ile sınırlandırılmıştır.

- 24/05/2006 tarih ve 26177 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ kapsamında imalat ve yazılım sektörünün rekabet gücünün artırılması için ilgili kuruluşlardan alınacak kalite, çevre belgeleri ile insan can, mal emniyeti ve güvenliğine yönelik harcamaların %50’si destek kapsamına alınmıştır. 04/09/2014 tarih 29109 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren yeni karar ile şirketlerin Pazara Giriş Belgelerine ilişkin harcamalarının, en az %51 ortaklık payına sahip olduğu organik bağı bulunan şirketler üzerinden gerçekleştirilmesi durumunda da destek kapsamında değerlendirilmesinin sağlanmıştır. Ayrıca Tebliğ’in adı “Pazara Giriş Belgelerinin Desteklenmesine İlişkin Karar” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, diğer devlet destekleri programları ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla şirket başına uygulanacak 250 bin ABD doları tutarında yıllık üst limit getirilmiştir.

- Araştırma-Geliştirme Yardımı kapsamında Kuruluşların kendi bünyelerinde veya Türkiye’de olmak kaydıyla bünyeleri dışında gerçekleştirdikleri AR-GE faaliyetleriyle ilgili giderlerinin en az %50’sinin bazı durumlarda %60’ının Türkiye

Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 3 yıl süreyle desteklenmesidir. 07/05/2007 tarihli Dış Ticaret Müsteşarlığı ile TÜBİTAK arasında düzenlenen Protokol uyarınca yürütülen “Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı” kapsamında önerilen projelerin değerlendirilmesine, destek kararı verilen projelere, tamamı TÜBİTAK tarafından karşılanmak üzere geri ödemesiz (hibe) destek sağlanmasına TÜBİTAK’ın mevzuatı çerçevesinde halihazırda devam edilmektedir.

- 29.01.2000 tarih ve 23948 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan İstihdam Yardımı Hakkında Tebliğ kapsamında Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ) için dış ticaret ilişkin çalışan yönetici/eleman/elemanların aylık brüt ücretinin en fazla %75’i azami 3 yıla kadar İhracat Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmektedir. Ayrıca KOBİ statüsündeki Dış Ticaret Şirketleri 24/09/2018 itibariyle başlayan “İşletme Geliştirme Destek Programı” bünyesinde nitelikli işgücü istihdamından faydalanabilmektedirler. Bu destek kapsamında istihdam edilen elemanın net ücretinin; iki yıllık meslek yüksekokulu ve ön lisans mezunları için en az 2.500 TL, lisans ve üzeri mezunlar için en az 3.500 TL olması gerekir. Nitelikli elemanın net ücretinin belirtilen tutarların altında olduğu aylar için destek ödemesi yapılmaz. Destek tutarı 50.000 TL ile sınırlandırılmış olup; asgari geçim indirimi, ikramiye, prim vb. ek ödemeler ücrete dâhil edilmez.

- 30/12/2009 tarih ve 27448 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ kapsamında İhracatçı Birlikleri tarafından dışı fuar organizasyonunu düzenlemek üzere Müsteşarlıkça görevlendirilen organizatöre katılımcı tarafından ödenecek katılım bedelinin %50’si, hedef ülkelere yönelik ise %70’i desteklenmektedir. Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesine İlişkin 2017/4 sayılı karar kapsamında ise Türk ihraç ürünlerinin, sektörlerin, katılımcıların veya yurt dışı fuar organizasyonunun tanıtımı amacıyla yurt dışında gerçekleştirdikleri tanıtım faaliyetlerinden genelgede belirlenenlere ilişkin yapmış oldukları harcamalar %75 oranında desteklenir. Destek tutarı yurt dışı fuarın genel nitelikli olması halinde 320.000 TL, sektörel nitelikli olması halinde ise 500.000 TL’sini geçemez. Yine, Bakanlıkça yayınlanan yurt dışı fuar organizasyonları listesinde bulunan fuarlar arasından Bakanlık (İhracat Genel Müdürlüğü) tarafından belirlenen yurt dışı fuar organizasyonlarında organizatör tarafından oluşturulan “Türkiye Markası” standlarına ilişkin yer kirası, stand

kurulumu, nakliye ve organizasyon giderlerine ilişkin harcamalar belirtilen tutarlarda desteklenir.

- 18/8/2010 tarihli ve 27676 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ kapsamında İhracatçı Birlikleri tarafından yurtdışı mağazaların ve depoların kira giderlerinin en az %50, bazı şartlarda %60 oranı desteklenmektedir. Yurtdışı ofis, showroom, ve reyonların giderlerinin en az %50, bazı şartlarda %60 oranı geri ödenmektedir. Tanıtım faaliyetleri %60 oranında, marka tescil faaliyetleri ise %50 oranında destek sağlanmaktadır.

- Türk Ürünlerinin Yurtdışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve TURQUALITY®'nin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, yurt dışında markalaşma sürecinde vereceği desteklere ilişkin ödenekler, Türk markalarının pazara giriş ve pazarda pay edinebilmelerine yönelik gerçekleştireceği her türlü faaliyet ve organizasyonlara ilişkin giderler ile olumlu Türk malı imajının oluşturulması ve yerleştirilmesi için yurt içinde ve yurt dışında gerçekleştireceği her türlü harcamaların %50'sini kapsamaktadır.

- 21/10/2006 tarih ve 26326 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Pazar Araştırması ve Pazarlama Desteği Hakkında Tebliğ kapsamında ürünleri veya sektörleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen pazar araştırmasına ilişkin giderleri şirketler için %70 oranında 10.000 ABD dolarına kadar desteklenmektedir. 24/11/2016 tarih ve 29898 sayılı değişiklik ile sınai veya ticari faaliyette bulunan şirketler tarafından gerçekleştirilen yurt dışı pazar araştırması gezilerine ilişkin giderler %70 oranında ve yurt dışı pazar araştırması gezisi başına en fazla 5.000 ABD Dolarına kadar desteklenir şeklinde özellikle yurt dışı Pazar araştırma gezileri tekrar düzenlenmiştir. Bir yurt dışı pazar araştırması gezisi kapsamında en fazla iki şirket çalışanının, ulaşım ve konaklama masrafları destek kapsamına alınmıştır.

- 18/04/2008 tarihli ve 26851 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Tasarım Desteği Hakkında Tebliğ kapsamında tasarımcı şirketleri, tasarım ofisleri tanıtım, reklam, pazarlama, istihdam, danışmanlık harcamalarının yüzde 50'si bu kapsamdadır. 26/04/2018 tarih ve 30403 sayılı Resmi Gazete ile bu tebliğ tasarım ve ürün geliştirme projeleri desteklenen şirketler, proje süresince herhangi bir kamu kurum veya kuruluşundan anılan maddede yer alan destek unsurlarını içeren başka bir destek

programından yararlandırılmaz olarak yeniden revize olmuştur.

Türk Eximbank kredileri, sigorta ve garanti programları ihracatla işigal olan firmalara Türkiye'nin iktisadi amaçları doğrultusunda, kritik olan diğer ekonomilerle kalıcı ve uzun vadeli bağlantılar sağlanabilmesi için kredi verilmesi ve ihracat risklerinin kayıplara karşı sigortalanmasıdır. İhracat Kredisi Destek Programı KOSGEB tarafından da yürütölmekte 200.000 ABD dolarına kadar destekleme yapılabilmektedir. Kullanılan kredinin vadesi 6 ay olup, vade bitiminde tek seferde ödenmesi gerekir.

Dahilde İşleme Rejimi (DİR); dolaşımında bulunmayan eşyaların, Türkiye gümrük noktalarında işlem yapılarak, işlem yapılmış ürünün tekrar ihracının gerçekleştirilmesi amacıyla, gümrük vergileri ve ticaret politikası tedbirleri uygulanmadan ve vergilerinin teminatlı şekilde geçici süreyle ithal edilmesine imkan veren bir iktisadi etkili gümrük rejimidir (Cebeci ve Yılmaz, 2013: 206). İhracatçıların yurtdışına satacağı malların ithal girdilerine dair vergi muafiyeti sağlanarak ihracatta rekabet gücümüzü artıran bir sistemdir.

Hariçte İşleme Rejimi, malların Türkiye'nin Gümrük Bölgesinden geçici olarak ihraç edilmesi ve yurtdışında bu malların işlenmesi neticesinde ortaya çıkan yeni/işlenmiş mamul yada yarı mamullerin ithal vergilerinden muaf tutularak, yeniden serbest dolaşıma girişine izin verilmesini sağlayan sistemdir. Hariçte İşleme Rejimi kapsamında yapılacak ihracat, mal çeşidine göre üç şekilde gerçekleştirilir (Kocaefe, 2017: 48):

“- Hammadde, yardımcı madde, yarı mamul ve ambalaj malzemelerinin daha ileri bir düzeyde işlem görmek üzere, üçüncü ülkelere gönderilmek istenmesi halinde, Ekonomi Bakanlığınca “ Hariçte İşleme İzin Belgesi ” verilir,

- Maden cevheri ve konsantrelerinin izabe edilmesi ve işlenmesi ile kıymetli maden ve taşların işlenmesi amacıyla, Türkiye Gümrük Bölgesi dışına veya serbest bölgelere gönderilmek istenmesi halinde, gereken bilgi ve belgelerle birlikte hariçte işleme izni almak üzere maden ihracatçı birliklerinin bağlı olduğu ihracatçı birlikleri genel sekreterliklerine başvurulur,

- Tamirat amaçlı, garanti hükümleri uyarınca veya bir imalat hatası nedeniyle Türkiye Gümrük Bölgesi dışına veya serbest bölgelere gönderilen eşyanın ve/veya bu eşyanın ihracından önce ikame ürünün ithalatı için Gümrük Müsteşarlığı'na müracaat edilir.”

Türkiye'de verilen teşvik ve desteklerin sonuçlarına ilişkin veriler, genellikle yayınlanmamakta ve teşvik, destek sonuçlarının kontrolünü, her bir kurum tarafından

kendi bünyesinde gerçekleştirilmektedir. En azından Türkiye’de ihracat yapan firma sayısındaki artış veya azalışlar ile teşvik ve destekler arasında bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de ihracat yapan firmaların sayısı Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Yıllara Göre İhracat Yapan Firmalar Listesi

Yıllar	Firma Sayısı	Değişim Oranı
2005	76.089	
2006	80.829	6,23
2007	91.182	12,81
2008	91.084	-0,11
2009	90.807	-0,30
2010	96.704	6,49
2011	106.642	10,28
2012	106.148	-0,46
2013	109.232	2,91
2014	112.868	3,33
2015	114.579	1,52
2016	117.332	2,40
2017	128.334	9,38
2018	129.081	0,58

Kaynak: Ticaret Bakanlığı 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Tablo 17 verilerinin incelenmesinden yıllara göre ihracat yapan firma sayısının genellikle artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2008, 2009 ve 2012 yıllarında bir önceki yıla göre ihracat yapan firma sayısının çok küçük oranlarda azaldığı, buna karşılık 2005-2018 yılları arasında 10 yıl ihracat yapan firma sayısının arttığı tespit edilmektedir.

2.1.6. Ülke Kredi Notu İhracat İlişkisi

İlk bakışta ülkelerin kredi notları ile ihracat kapasiteleri arasında bir bağ yokmuş gibi gözükmektedir. Ülkeler arasında yapılan dış ticarete, esas etkili olan ihracat faaliyetinde bulunan işletmelerin ihracat performansları ve ülkelerin rekabet üstünlüklerine bağlıdır. Ülke kredi notu, ülke ekonomisi üzerinde etkiler gösterdiğine göre dış ticareti üzerinde de etkiler göstermesi beklenir.

İşletmelerin ihracat performansının belirleyicileri hakkında birçok çalışma bulunmakta, işletme özellikleri, ürün özellikleri, piyasa özellikleri, sektör özellikleri, pazarlama stratejileri gibi beş farklı grup altında toplandığı görülmektedir (Kahveci, 2013: 57). Literatürün kronolojik gelişimi yanında, araştırmalar konular itibarıyla ele alındığında, ihracat araştırmalarının genel olarak, ihracat pazarlama karmasında

standardizasyon/adaptasyon kararları, firma ihracat performansı ve örgütsel, yönetsel ve çevresel belirleyicileri, ihracat pazarlama stratejileri ve ihracat performansı ilişkisi gibi başlıklar altında toplandığı görülmektedir (Aydoğan, 2012: 45);

1993-2013 yılları arasında sadece S&P kredi derecelendirme kuruluşunun vermiş olduğu ülke kredi notunda bir birimlik artış yaptığında, bağımlı değişken İSO 500 işletmelerinin ihracatlarını artırdığını ve olumlu bir etkiye sebep olduğu, Moody's ve Fitch kredi derecelendirme kuruluşunun vermiş olduğu ülke kredi notunda bir birimlik artış olduğunda ise İSO 500 işletmelerinin ihracatının azaldığı belirlenmiştir (İri, 2018: 119). Kredi derecelendirmeye veya derecelendirme faaliyeti yapan uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarına ihtiyaç duyulması, ülkeler ve işletmeler hakkında mevcut olan ekonomik, mali ve finansal verilere ulaşılmasının yanı sıra, derecelendirilen finansal varlıkların gelecekteki durumları ve yapılarının nasıl olabileceği ile de ilgilidir. Dünya genelinde uluslararası ilişkilerin gelişmesi, uluslararası ticaret hacminin artması, uluslararası parasal hareketlerin hız kazanması, ülkelerin daha liberal politikalar yürütmesi de derecelendirmeye olan ihtiyacı artırmaktadır (Coşkun, 2016: 266).

Derecelendirme (rating), borçlunun (ülke, kurum veya proje) anapara ve faiz (finansal) yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesinin ölçülmesidir. Ödeme isteği ve kabiliyetinin ölçümü belirli sembollerle ifade edilir ve uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Dünyada ulusal ve uluslararası düzeyde tanınan çok fazla kredi derecelendirme kuruluşu var olmakla birlikte az sayıdaki kuruluş genel kabul görmüştür (Ulusoy, 2012: 209-212). Özellikle bunlardan üç tanesi (Moody's (1909), Standard&Poor's (S&P) (1941) ve Fitch (1913)) günümüzde finansal piyasada oligopol haline gelmiş ve "üç büyükler" olarak adlandırılan kredi derecelendirme kuruluşları, derecelendirme olgusunu bir araç gibi küresel ölçekte sermaye akışını yönlendirmede kullanır hale gelmiştir (Çolak, 2017: 73). dünya pazarının büyük bölümünü kapsamaktadır. Ülkemiz açısından da BDDK, ilgili Yönetmelik ekinde kredi notları dikkate alınacak Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarını Moody's, S&P ve Fitch olarak belirlemiştir. Bu kuruluşların derecelendirmelerde kullandığı not ve semboller de açıklamıştır (Erkan ve Demircioğlu, 2010: 108-109).

Ekonomik entegrasyonlar ve küreselleşmeyle birlikte artan sermaye hareketliliği günümüzde çok önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler

başta olmak üzere, tasarruf açığı yaşayan ülkelerin sermaye hareketliliğini kendi ülkelerine çekmek kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için öncelik taşımaktadır. Sermayenin yatırım için ülke seçmesi ise kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği notların yüksek olması ile ilişkilidir. Bu manada ülkelerin kredi notlarını yükseltmek gelişimleri için zorunlu hale gelmiştir (Yenipazarlı vd., 2017: 101). Bu noktada, kredi derecelendirmesi finansal piyasayı etkilemekte ve finansal piyasa tarafından da etkilenmektedir. Şöyle ki, bir ülkede riskler artmaya başlayıp ekonomik sorunlar baş gösterdiğinde piyasalar fonlamayı kesmekte ve derecelendirme kuruluşları uyarılarak ülkelerin notunu düşürmektedir. Notlarda meydana gelen düşüş ile fonlama daha fazla azalmakta ve böylelikle kredi derecelendirme kuruluşları, hem piyasayı etkilemiş hem de piyasa tarafından etkilenmiş olmaktadır (Çevik Tekin, 2016: 190). Fakat yaşanan krizlerle birlikte kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği notlar piyasada önemli bir tartışma konusu haline gelmiş ve güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. Yüksek derecelendirilen ülkelerde meydana gelen krizler ile bankaların iflas açıklamaları bu kuruluşların güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Türkiye için de verilen kredi notlarında olumsuz manada yanlı çalışmalar söz konusu olmuştur. Özellikle 2012 yılına kadar Türkiye için not artışı yapılmaması ve bunun geciktirilmesi tepkilere sebep olmuştur (Yenipazarlı vd., 2017: 101).

2.2. Türkiye'nin İthalat Yapısı

Bir ülkenin ithalat yapısı, ithal edilen ürünlerin sektörel kompozisyonunu, ithalatın kapsam değişimini, ithalatın ara malı olup olmama durumunu ve diğer çeşitli göstergeleri kapsamaktadır. İthalat kompozisyonunun analizi, ülkenin dış ticaret açığı karşısında alabileceği tedbirler açısından önemlidir.

Türkiye'nin ithalatının %70 civarı ara malı ve hammaddelerden oluştuğu şeklinde bir kabullenme bulunmaktadır. Akat (2019) çalışmasında bu oranın bilimsel bir araştırmaya dayanmadığı, sürekli olarak %70 rakamı ifade edilmesine rağmen bu rakamın hesaplanmasının neye dayandığının belli olmadığı belirtilmektedir. Akat bu çalışmasında ayrıca, bu oranın bir işletme veya sektör için yapılan mikro bir çalışmanın yanlış bir genellemesi olabileceğini de ifade etmektedir. Türkiye' de, tüketim mallarının ithalat içerisindeki toplam payı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre %13 oranındadır. %13 oranı değerlendirildiğinde sanılanın aksine, tüketim malları ithalatının kısıllanabilecek alan olmadığı görülmektedir. Burada Türkiye'nin tüketim malları

ithalatının, hiçbir şekilde azaltılamayacağı şeklinde bir yorum veya sonucun ise haksız olacağı da açıktır. Örneğin lüks tüketim ürünlerinin ithalatı, sadece markası olduğu için yapılan ithalat gibi kısımlarda ithalatı azaltmak mümkün olabilecektir. Buna karşılık lüks tüketim ürünlerinin, ithalatının azaltılmasının, dış ticaret açığını bütünüyle kapatması söz konusu değildir. Bu nedenle, Türkiye ithalatı bakımından ara malı ve hammadde ithalatı üzerinde de durulması gerekmektedir.

Petrol ve doğalgaz ürünleri ithalatını azaltmak için yapılabilecekler uzun vadede etkilidir. Türkiye’de hemen doğalgaz ve petrol kaynakları bulunması beklenemeyeceğine göre bu kısım üzerinde de kısa vadede alınabilecek önlemler sınırlıdır. Uzun vadede ise elektrikli otomobiller, hibrit araçlar dahil olmak üzere pek çok ilave seçeneğin bulunduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Ara mallarının Türkiye’de üretilmesi planlama, kaynak dağılımı ve teşviklere bağlı olarak gerçekleştirilebilir.

Türkiye’nin üretim yapısının ve teknolojik araştırma geliştirme faaliyetlerinin bu alanlarda yoğunlaşmasının da bu hususta faydalı olabileceği ifade edilebilir. Planlı bir çalışma ile ara malı ithalatının azaltılması, dolayısıyla dış ticaret açığı üzerinde etkili olunması, mümkündür. Bu tip plan yapan ülkelerden örneğin Çin ve ABD, yapay zeka alanında yaptıkları çalışmalar ile 2030 yılında 15 trilyon dolar büyüklüğüne ulaşacak olan, bu teknolojik alandan yüksek pay almayı hedeflemektedirler. Türkiye’nin de kendine yüksek teknoloji stratejik alanlar seçerek, bu alanda yoğunlaşması mümkündür.

2.2.1. Türkiye’nin İthalat Rakamları

2002 sonrası ithalat değerleri ve 2018 yılına kadar olan değişim Tablo 18’den izlenebilmektedir. 2002 yılından sonra 2009 yılına kadar Tablo 12’de yer alan ekonomik büyüme rakamları ile paralel olarak ithalat rakamlarının sürekli bir artış seyri izlediği görülmektedir. 2009 yılına gelindiğinde ekonomide %4,7’lik bir daralmayla birlikte, ithalatta %30,2 azalma göze çarpmaktadır. Bu yıl etkisini gösteren halk arasında “teğet geçen kriz” olarak da bilinen kriz söz konusudur. 2009 yılı, Türkiye ithalatında son 17 yılda görülen en büyük daralma rakamıdır. 2015 yılı da benzer şekilde, kriz nedeniyle ithalat rakamının ciddi azaldığı yıllardan birisidir.

Tablo 18: 2002-2018 Yılları Arasında İthalat Rakamları ve Değişim Oranları

Yıllar	İthalat(1000 \$)	Değişim Oranı %
2002	51.553.797	24,5
2003	69.339.692	34,5
2004	97.539.766	40,7
2005	116.774.151	19,7
2006	139.576.174	19,5
2007	170.062.715	21,8
2008	201.963.574	18,8
2009	140.928.421	-30,2
2010	185.544.332	31,7
2011	240.841.676	29,8
2012	236.545.141	-1,8
2013	251.650.560	6,4
2014	242.177.117	-3,8
2015	207.234.359	-14,4
2016	198.618.235	-4,2
2017	233.799.651	18,0
2018	223.046.124	-5,00

Kaynak: TÜİK, 2018 Dış Ticaret Verilerinden derlenmiştir.

İthalat rakamlarının azalmasının bir temel nedeni kriz nedeniyle döviz kurlarında görülen yukarı doğru hareketler, bir diğer nedeni ise ülkede yaşanan parasal anlamdaki daralmadır. Bununla birlikte, ekonomik daralmanın etkisi olarak yurtiçi talepte meydana gelen düşüş ve üretimin azalması ithalat rakamlarında bir düşüş olarak yansımaktadır. İthalatın azalması, dış ticaret açığının azalması anlamında olumlu kabul edebilirse de önemli olan krizler nedeniyle kendiliğinden değil, planlı, kontrollü, düzenli, bir şekilde, ithalatın azaltılabilmesidir. Böylelikle dış ticaret açığının da planlı, kontrollü bir şekilde azaltılması sağlanabilir.

2.2.2. Ülkelere Göre Türkiye'nin İthalat Durumu

Ülkelere göre ithalat analizinin yapılması ülkenin en çok hangi ülkeler tarafından üretilen ürünlere rağbet gösterdiğinin, tüketim yapısının hangi ülkelere uygun olduğunu, belirlemesi açısından önemlidir. Ülkelerin dış kaynaklarını, bir anlamda dış bağımlılıklarını oluşturan, ithalatın yoğun olduğu ülkeler ile genellikle siyasi, diplomatik ilişkilerini de geliştirdiği gözlemlenmektedir. Böylelikle ülkeler dış ticaret yolu ile birbirleriyle ekonomik olarak bağ kurmuş olmaktadırlar. Türkiye'nin 2014-2018 yılları arası en çok mal ve hizmet aldığı 10 ülke Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. 2014-2018 Yılları Arası En Çok İthalat Yapılan 10 Ülke

ÜLKELER/İHRACAT (Milyon Dolar)	2014	2015	2016	2017	2018
Rusya Federasyonu	25.289	20.402	15.162	19.514	22.306
Çin	24.918	24.873	25.441	23.371	20.719
Almanya	22.369	21.352	21.475	21.302	20.407
ABD	12.728	11.141	10.868	11.952	12.433
İtalya	12.056	10.639	10.218	11.305	10.200
Hindistan	6.899	5.614	5.757	6.217	7.536
Birleşik Krallık	5.932	5.541	5.320	6.549	7.471
Fransa	8.123	7.598	7.365	8.071	7.487
İran	9.833	6.096	4.700	7.492	6.931
Güney Kore	7.548	7.057	6.384	6.609	6.343
İlk 10 Ülke Toplamı	135.695	120.314	112.691	122.380	121.834
İthalat Genel Toplamı	242.177	207.234	198.618	233.800	223.046

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir.

Tablo 19’da Türkiye’nin en yüksek ithalat rakamlarına sahip olduğu ülkeler arasında Çin, Almanya ve Rusya dikkati çekmektedir. Türkiye’nin Rusya’dan doğalgaz alıyor olması nedeniyle, Rusya’yı ayrı bir kategoride değerlendirebiliriz. Çin, Almanya, ABD ve İtalya’dan alınan ürünlerin değerinin 62 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Türkiye’nin bu 4 ülkeden olan ithalatının sıfırlanması halinde, dış ticaret açığının da sıfırlanabileceği söylenebilir. Bu şekilde ithal ikameci sektörlerin tespit edilerek, mümkün olan yerli üretimin planlanması faydalı olabilecektir. Tablo 20’de ise Tablo 19’a ek olarak Türkiye ithalatının yaklaşık %70’ini oluşturan diğer ülkelere yer verilmiş ve bu ülkelerle yapılan ithalatın oranları gösterilmiştir.

Tablo 20’de Çin’den yapılan ithalat ön plana çıkmaktadır. Çin’den alınan ürünler, telefon cihazları, manyetik ve optik okuyucular, iplikler, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar, bisikletler, oyuncaklar, hava ve vakum pompaları, diyodlar, transistörler, monitörler, projeksiyon cihazları, havalandırma cihazları gibi cihazlardır. Ucuz iş gücü nedeniyle Çin malı ürünlerin fiyatlarının uygun olduğu gözlemlenmektedir. ABD’nde bile Çin malı ürünlerin, ülke piyasalarında yüksek oranda baş göstermesi nedeniyle bir takım önlemler alma ihtiyacı, ortaya çıkmıştır. Ticaret savaşları, Başkan Donald Trump ve yönetiminin izlediği ve belirli ticaret ortaklarını hedef alan uygulamaların sonrasında diğer ülkelerin de karşı tedbirleri alması sonucu, giderek daha fazla tartışma ve endişe yaratan bir olgu haline gelmiştir (Global İlişkiler Forumu, 2018: 4).

Tablo 20. Çeşitli Ülkelerden Türkiye'nin 2018 Yılı İthalatı

Ülke	İthalat Oranı
Çin	%10,00
Almanya	%9,11
Rusya Federasyonu	%8,35
ABD	%5,11
İtalya	%4,84
Fransa	%3,45
İran	%3,20
İsviçre	%2,95
Güney Kore	%2,83
Birleşik Krallık	%2,80
İspanya	%2,73
Hindistan	%2,66
BAE	%2,37
Japonya	%1,83
Hollanda	%1,60
Belçika	%1,59
Polonya	%1,47
Malezya	%1,34
Vietnam	%1,30
Çek Cumhuriyeti	%1,21
Diğerleri	%29,25

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Gümrük vergisi uygulamaları ülkelerin birbirleriyle olan dış ticaretleri üzerinde etkili olabilmektedir. Tarihteki benzer uygulamaları çok öncelere uzanan gümrük vergilerinin uluslararası ticari ilişkilerdeki rolü, 2018 yılında ABD tarafından başlatılan ve kısa bir süre içerisinde onun ticari partnerlerinin de dahil olduğu bazı mallara yönelik karşılıklı tarife artışları ile başka bir boyuta gelmiştir (Şahin, 2019: 110). Gümrük vergileri, klasik anlamda vergi geliri toplamaktan daha çok, ülkelerin ithalatlarını sınırlamada kullanılan bir ekonomik araç haline gelmiştir.

Çin malı telefon, optik okuyucu, bisiklet, monitör almak yerine bu ürünleri, Türkiye'de üreterek dış ticaret açığının azalması noktasında belirli bir mesafe kat edilebilir. Burada, acaba Türkiye, Çin'den daha ucuza ve daha kaliteli bu ürünleri üretebilir mi sorusu gündeme gelecektir. Türkiye'nin bugün ulaştığı teknolojik düzey, sanayi alt yapısı, yetişmiş insan gücü, üretim kapasitesi, bu ürünleri üretmeye yetecek güçtedir.

Ülkelerin uzun vadeli stratejik planlar yapmaları başarılı olmaları için önemli görülmektedir. Stratejik planlamalar kısa vadeli bakış açılarının yanı sıra uzun vadeli

projeksiyonları gerektirmektedir. Ülkelerin 2030 yılında ekonomik büyüklükleri Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2: 2030 Yılı Ülke Ekonomileri Sıralama Tahminleri

Kaynak: Dünya Bankası Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu, Haziran 2018, s. 36.

Şekil 2 incelendiğinde bugün için birinci sırada olan ABD’nin birinciliğini Çin’e kaptıracağı görülmektedir. Aynı şekilde Hindistan da, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya göre ciddi bir atılım yaparak bu ülkeleri geride bırakacaktır. Buradan hareketle, ticaretin doğuya kayacağı Çin, Hindistan gibi ülkelerin öne çıkacağı söylenebilir. Türkiye’nin ithalat ve ihracat hedeflerinde, dış ticaret açığının kapatılması noktasında, bu unsurun da göz önünde bulundurulması yararlı olabilir.

2.2.3. Türkiye’nin Sektörlere Göre İthalatı

Otomotiv ve demir çelik sektörleri, Türkiye’nin krizlerden oldukça etkilenen sektörleri arasında yer almaktadır. İthalatın sektörel yapısında ihracatta olduğu gibi TÜİK’in uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC) göre önemli üç sektörü oluşturan tarım madencilik ve imalat sanayinin ithalat değerleri ve toplam ithalat içerisindeki payında ortaya çıkan değişim incelenmiştir.

Türkiye’nin ithalat yapısı, TÜİK’in Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) göre; tüketim malları, ara mallar ve yatırım malları ağırlıklı olarak değerlendirilebilir. İnsanların ihtiyaçlarını doğrudan gideren mallara tüketim malı denilirken, yeni bir üretim tesisi meydana getirilmesi, ticari veya turistik faaliyetlerin kapasitesinin artırılması için gereken para ve paraya eşdeğer kıymetlere ya da başka malların üretiminde kullanılan mallara, yatırım malı denilmektedir. Türkiye’deki ara

malı ithalatına bakıldığında en fazla ithalatın “*Enerji Kaynakları ve Madenler*” başlığı altında yapıldığı, hemen ardından ise “*Kimya Sanayi*”, “*Metal Sanayi*” ve “*Otomotiv Sanayi*” ürünleri şeklinde sıralandığı görülmektedir (Ertekin, 2005: 17-22).

Tüketim malları ithalatında en önemli değişiklik gıda ürünleri sektöründe gerçekleşmiştir. 1990 yılından sonraki dönemde bu sektörde ithalat %3,1 azalmıştır. Gümrük Birliği’ne 1996 yılında girilmesi ve 2001 yılında yaşanan devalüasyonla birlikte, tekstil ürünleri sektöründe 1990-1996 döneminde iki kat artış gösteren ithalat bu yıldan itibaren sürekli bir azalış seyri takip etmiştir (Aydoğan, 2002: 60).

Ara malları sanayi ithalatında, toplam ithalatın ortalama %20’si kimyasal madde ve ürünler sektörüne aittir. Sektörün toplam ithalat içindeki payı 1990’dan sonra ortalama %5,8 artmıştır. Ana metal sanayinin ithalatı, ihracatındaki gibi 2000’li yıllardan sonra artmış ve 2009 yılında toplam ithalat içinde krizden en fazla etkilenen sektör olmuştur. 2009 yılında bu sektörün ithalatı bir önceki yıla göre %5,6 azalmıştır.

Yatırım malları üreten sektörlerin ithalatında ise en önemli değişim makine teçhizat imalatı sektöründe gerçekleşmiş, 1990 sonrası dönemde bu sektörün ithalatı %8,2 azalmıştır. Diğer yatırım malları üreten sektörlerde ithalatı dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye’nin tarımda kendi kendine yeten 7 ülkeden biri olduğu her zaman vurgulanmaktaydı. Türkiye’nin tarım sektörü dış ticaret verileri Tablo 21’de gösterilmektedir.

Tablo 21. 2014-2018 Yılları Arası Türkiye’nin Tarımsal Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Fark (Milyon Dolar)
2014	6.030	8.589	-2.559
2015	5.757	7.176	-1.419
2016	5.397	7.041	-1.644
2017	5.287	8.987	-3.700
2018	5.558	9.284	-3.726

Kaynak: TÜİK 2018 Yılı Fasıllara Göre İthalat, İhracat verilerinden derlenmiştir.

Tablo 21’in incelenmesinden Türkiye’nin tarımsal dış ticaretinin son 5 yıl içinde, 2014-2018 yılları arasında sürekli olarak açık verdiği görülmektedir.

2.2.4. Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığı

Türkiye’de imalat sanayinin ekonomideki yerini, önemini, yapısını inceleyerek

anlayabiliriz. İmalat sanayi, katma değer oluşturarak büyüme ve istihdam üzerinde etkisini gösteren bir sektördür. Türkiye’de, dış açıkların artmasının nedenlerinden biri olarak, imalat sanayinin yurtdışı mal alımlarına bağlılığının yüksek olması gösterilmektedir. Türkiye’nin ara malı ithalatının toplam içindeki payının yüksek olduğunu daha önce de ifade etmiştik. İthal ikameci politikalar uygulayarak, ara malı ithalatını azaltmak mümkündür. Çin’den alınan ürünler için ithal ikameci bir yaklaşım ile Türkiye’nin yerli üretim yapabileceğini görülmektedir. İthal ikamesi ile varılmak istenen amaçlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Demiral, 2014: 116-117):

- “i) Yerli sanayilerin üretim gücünü ve ihracatın arz esnekliğini artırmak,*
- ii) ekonomide dışa bağımlılığı azaltmak,*
- iii) aleyhte gelişen dış ticaret hadlerini düzeltmek,*
- iv) döviz tasarrufu sağlayarak ödemeler dengesini iyileştirmek,*
- v) yurtdışı pazar bulma zorunluluğunu ortadan kaldırmak,*
- vi) yurtiçi tasarrufları ve sermaye birikimini artırmak,*
- vii) yurtiçi talebi ve istihdamı genişletmek ve*
- viii) küresel ticari (veya finansal) krizlerin yurtiçine bulaşmasını engellemek”*

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığı azalabilmek için yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artış göstermesi gerekmektedir (Kundak ve Aydoğuş, 2017: 264). İmalat sanayinin ithalata bağımlı olmasını getiren temel sebepler şunlardır (Şişman ve Bağcı, 2014: 48):

- **Döviz Kurları:** Kurlarda ortaya çıkan artışlar, ithal edilen ara ve yatırım mallarının TL cinsinden değerini yükselterek ithalatı azaltmaktadır. Ters bir şekilde de ucuz döviz uygulaması ise ithal edilen ara ve yatırım mallarının TL cinsinden fiyatlarını azaltarak, ithalatı arttırmaktadır.

- **Ekonomik Büyüme:** Büyüme oranlarının artışı, yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artışını getirmekte, böylece imalat sanayi ithalatı beklemek yerine ürünlerin tamamını kendisi üretme yoluna gitmektedir.

- **Ücretler Genel Düzeyi:** Çin gibi bazı ülkelerde ücretler genel düzeyinin çok düşük olması, imalat sanayinin emek yoğun üretilen bazı ürünleri dışarıdan almasına neden olmaktadır.

- **Teknoloji Transferi veya AR-GE Zorunluluğu:** Bazı ara malı üretimlerinin

Türkiye’de yapılabilmesi için AR-GE çalışmaları yapılması veya teknoloji transferi de içeren ithalat, imalat anlaşmaları gerektirmesi imalat sanayinin dışa bağımlılığını arttırmaktadır.

- **Patent, İhtira Beratı, Fikri Mülkiyet Hakkı Sınırlamaları:** Bazı ürünlerin patentinin, fikri mülkiyet haklarının uluslararası korunması imalat sanayinin bu ürünlerin dışarıdan almasını zorunlu kılmaktadır.

2.2.5. Türkiye İthalatında Dezavantajlı Sektörlerin Analizi

Türkiye’nin ithalat rakamlarından hareketle en çok ithalat yapılan ürünler ve bu ürünlerin ait olduğu sektörler aşağıda yer almaktadır. Dış ticarete dezavantajlı olduğu alanlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Doğalgaz ve Petrol: Türkiye, yurt dışından doğalgaz ve petrol satın alan bir ülke olması nedeniyle enerji sektöründe çok dezavantajlı bir durumdadır. Sanayi, tarım ve ulaşım sektörleri için petrol ve doğalgaz ithalatının önemi küçümsenemez derecededir. Bu ürünlere alternatif, güneş, su, rüzgar enerjisi gibi alanlarda ise Türkiye, sahip olduğu doğal kaynakları ile pek çok ülkenin önüne geçebilecek kapasitededir. Yenilenebilir enerji kaynakları konusuna özel bir önem verilmelidir.

2- Otomotiv: Otomotiv sektörü Türkiye için hem ihracatında hem de ithalatında önemli yer tutmaktadır. Otomotiv sektörünün en önemli ithalat kalemlerini yedek parça oluşturmaktadır. Türkiye’nin eşdeğer yedek parça ürünlerini üretmesi ve bunların ülke içinde kullanımını yaygınlaştırması, bu sektör için kritik öneme sahiptir. Böylelikle bakım onarım maliyetleri düşecek ve yedek parça için yurt dışından alım yapılmasına duyulan ihtiyaç da azalacaktır. Ayrıca yerli otomobil üretimi, yerli elektrikli araç üretimi, yerli otomotiv sektörü markalarının geliştirilmesi de bu sektör için yapılabilecek uzun vadeli planlar arasında yer almalıdır.

3- Elektronik Aletler: Cep telefonları, tıp sektöründe kullanılan elektronik aygıtlar ve diğer ev elektronik eşyaları olmak üzere, Türkiye’nin önemli ithalat kalemleri bulunmaktadır. Yüksek teknoloji istemeyen elektronik cihazların ithal ikameci bir yaklaşımla ülke içerisinde üretilmesi mümkündür.

4- Giyim sektörü: Türkiye, bir tekstil ülkesi olmasına rağmen tekstil alanında dünyaca meşhur markalarının azlığı dışarıdan giyim ürünleri almasına neden

olmaktadır. Birçok ürünün üretiminin Türkiye’de yapılmasına rağmen, sektördeki markalaşma sorunu ihraç edilen tekstil ürünlerinin daha pahalı şekilde tekrar ithal edilmesine sebep olabilmektedir. Türkiye’de aynı kalitede yerli ürün olmasına rağmen, giyim ithalatı sıfırlanamamaktadır.

5- Gıda sektörü: Benzer şekilde, gıda sektöründe Türkiye kendi kendine yeten 7 ülkeden birisi olarak adlandırılırken hamburger zincirleri gibi yabancı markaların Türkiye de faaliyet göstermesi neticesinde, Türkiye gıda alımı yapar hale gelmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de uygulanan tarım politikaları sebebiyle tarımsal üretiminin artış hacmi, artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir.

6- Temizlik sektörü: Deterjan, sabun, sıvı sabun, bulaşık deterjanı, yıkama ürünleri gibi temizlik ürünlerinin ciddi bir bölümünün, yurt dışından ithal ediliyor olması da ciddi bir dezavantaj meydana getirmektedir. Temizlik ürünlerinin sık ve sürekli olarak kullanılan ürünler arasında olması bu sektöre önem verilmesini gerektirmektedir. Aksi halde sürekli olarak dışa bağımlı bir sektör ile karşı karşıya kalınabilir.

7- Teknoloji sektörü: Türkiye de kullanılan bilgisayarlar, tabletler, cep telefonları ve ürünlerin yazılımları çoğunlukla yabancı menşelidir. Yerli işletim sistemi, yerli ofis programları üretilmiş olmasına rağmen, bunların ülke içinde yaygın kullanımı bulunmamaktadır. Bu sebeple yerli yazılım için gereken adımların atılması önem arz etmektedir. En azından kamu sektörü, bu alanda öncü olup yerli yazılımlar kullanılabilir.

2.2.6. Sanayiye Koruyucu Politika Önlemleri

Dış ticarete serbestliği ve korumacılığı savunan iki farklı yaklaşımın görüşlerinde zaman içinde yaşanan gelişmeler değişiklikler de yaratmıştır. Örneğin, gelişmiş ekonomilerden teknoloji transferini gerçekleştiren gelişmekte olan ekonomiler, kurdukları çeşitli sanayi dallarında gelişmiş ekonomileri geçmeye başlamışlardır. Teknolojinin geliştirilmeye çalışılması yerine hazır alınması ve başta emek olmak üzere üretimde kullanılan teknoloji dışında girdilerin gelişmekte olan ekonomilerde daha ucuz olması bunun en önemli sebebidir (Eğilmez, 2018: 2). Gümünüzde bu nedenle gelişmekte olan ülkeler genellikle ithalatın artış hızına bağlı olarak büyüme hızlarını da arttırmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde bulunmayan ara malları ile yeni teknolojiler

ithalat yolu ile alınmakta ve böylece ülke içinde üretim de arttırılmaktadır. Üretim sürecinde ithalata dayalı girdi kullanımı, teknolojik ilerlemeyi sağlamakla beraber ortaya çıkan rekabetin AR-GE harcamalarını ve eğitime yapılan yatırımlardaki kaliteyi yükselttiği kabul edilmektedir (Yılmaz, 2010: 246).

Hedef sektörler seçilerek, yapay zeka gibi teknoloji, ar-ge yatırımları gerektiren alanlara yatırım yapılmalı gibi ifadeler çok yaygında olsa, bu önerilerin hayata geçirilmesinde pek çok güçlükle karşılaşıldığı bilinmektedir. Dış ticaret teorileri içerisinde temeli List'e dayalı olan "Bebek Endüstri Tezi" önem taşımaktadır. Bu tezin esası, bir ülkenin bir alanda sanayileşme süreci yeni başlamış ise o "üretim maliyetinin yüksek olması" kaçınılmazdır. Zamanla maliyetler azalacak, uzmanlaşma arttıkça ürünün fiyatı da düşecektir. Ülkeler, bu dönem içerisinde bu "bebek endüstri" alanlarını korumaya almalıdırlar. İleride işletmelerin büyüyeceği, maliyetlerinin azalacağı kabul edilmektedir. Ülkelerin uyguladığı korumacı dış ticaret politikası araçları ise şunlardır (Kundak, 2015: 40-42);

"- Vergiler: Gümrük vergileri, rakip malların ülke sınırından geçişi sırasında alınmakta ve yurtiçi üretim fiyat anlamında korunmaktadır.

- Tarife Dışı Araçlar; bu alanda sıklıkla uygulanır. Bir ürünün ithalatı bütünüyle yasaklanıyorsa ithal yasağı, belli bir sınıra kadar serbest daha sonrası yasaksa kota uygulamasından söz edilebilir.

- Gönüllü ihracat kısıtlamaları: İhracatçı ülke anlaşma yaptığı diğer ülkenin sanayisinin belirli bir büyüklüğe ulaşmasına kadar kendi kendisine ihracat sınırlaması getirir.

- Görünmez Engeller ise bürokratik engeller adını da alan görünmez engeller, ithalatçıların şevkini de kırmaktadır.

- Yurtiçi katkı zorunluluğu "

Türkiye sanayisini koruma noktasında pek çok önlem almış ve bu önlemleri uygulamaya koyarak küresel rakipleriyle rekabet edebilme gücünü de arttırmıştır. Yerli sanayi ürünlerinin kalite ve çeşit olarak küresel rakipleri ile baş edebilir bir noktaya geldiği pek çok ürün için söylenebilmektedir. Ticari açıklık seviyesi ile ölçülen ticari serbestleşme düzeyi Özel ve Sezgin (2012) çalışmasında 1998:Q1-2011:Q4 dönemi için Türkiye'de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bootstrap kantil regresyon tahmin yöntemi kullanılmış ve elde edilen bulgulara göre, diğer değişkenler sabitken ticari açıklık Türkiye'de ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

2.3. Türk Vergi Sistemi'nde İthalat ve İhracat İstisnaları

Bu kısımda, Türkiye'deki ithalat ve ihracata ilişkin tespitler yapıldıktan sonra, Türk Vergi Sisteminde yer alan ithalat ve ihracat istisnalarına yer verilecektir.

İthalat istisnaları: İhracatta olduğu gibi ithalatta da çeşitli amaçlarla istisnalar getirilebilmektedir. 3065 sayılı Kanunun (1/2)nci maddesinde, her türlü mal ve hizmet ithalatının KDV'nin konusuna girdiği, ithalatın kamu sektörü, özel sektör veya herhangi bir gerçek veya tüzelkişi tarafından yapılmasının veya herhangi bir şekil ve surette gerçekleştirilmesinin, özellik taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın vergiye tabi olacağı belirtilmiştir. Aynı Kanunun 16. maddesiyle, ithal yolu ile gelen mal ve hizmetlerden bir kısmı KDV'den istisna edilmiştir.

3065 sayılı Kanunun ithalat istisnasını düzenleyen (16/1-b) maddesinde Gümrük Kanununun bazı maddelerine atıfta bulunularak, bu maddeler kapsamına giren malların ithalinin KDV'den müstesna olduğu hükme bağlanmıştır. Gümrük Kanununun atıfta bulunulan bu maddelerinde, gümrük vergisinden muaf veya müstesna olarak ithal edilecek ve esas itibarıyla ticaret dışı nitelik taşıyan ve hükme göre ithalatında KDV uygulanamayacak mallar dört ana grup altında belirtilmektedir:

1. KDV' den istisna olarak satın alınan mallar. Gerçek kişiler tarafından, gümrük antreposu sayılan gümrüksüz satış mağazalarından KDV'den istisna olarak satın alınan malların, Gümrük Kanununun 167. maddesinin birinci fıkrasının 4 ve 6/a numaralı bentleri kapsamında ithali de 3065 sayılı Kanunun (16/1-b) maddesi uyarınca KDV'ye tabi değildir.

2. Geçici ithalat yoluyla getirilen mallar. Geçici ithalat rejimi, Gümrük Kanununun 128. maddesinde, serbest dolaşıma girmemiş eşyanın ithalat vergilerinden tamamen ya da kısmen muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, Türkiye Gümrük Bölgesi içinde kullanılması ve herhangi bir değişikliğe uğramaksızın yeniden ihracına olanak sağlayan hükümlerin uygulandığı rejim olarak tanımlanmış olup, bu rejim ile ilgili açıklamalara, Gümrük Kanununun 128 ila 134. maddelerinde yer verilmiştir. Geçici ithalat rejimi kapsamında gümrük vergisinden muaf veya müstesna olan eşyaların ithalinde de 3065 sayılı Kanunun (16/1-b) maddesi gereğince KDV aranmaz.

3. Hariçte işleme rejimi kapsamındaki mallar. Gümrük Kanununun (135/1)inci maddesinde, 144 ile 148. maddelerde öngörülen standart değişim sistemine ilişkin hükümler ile 116. madde hükmü saklı kalmak üzere, serbest dolaşımdaki eşyanın hariçte işleme faaliyetlerine tabi tutulmak üzere Türkiye Gümrük Bölgesinden geçici olarak ihracı ve bu faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin ithal vergilerinden tam veya kısmi muafiyet suretiyle yeniden serbest dolaşıma girişine ilişkin hükümlerin uygulandığı rejim olarak tanımlanmış olan Hariçte işleme rejimi ile ilgili açıklamalara Gümrük Kanununun 135 ile 149. maddelerinde yer verilmiştir. Hariçte işleme rejimi kapsamında gümrük vergisinden muaf veya müstesna olan eşyaların ithalinde de 3065 sayılı Kanunun (16/1-b) maddesi gereğince KDV aranmaz

4. Geri gelen eşya kapsamındaki mallar. Gümrük Kanununun 168, 169 ve 170. maddelerinde de geri gelen eşya rejimi açıklanarak, bu hükümlere uygun olarak geri gelen eşyaların vergiden istisna olacağı hükme bağlanmıştır. Ancak, kanunun 169. maddesine göre bu muafiyet, geri gelen eşyanın ihracı sırasındaki ayniyeti değişmeden yeniden ithali şartıyla uygulanmaktadır.

İhracat İstisnaları: Teslim konusu mal Türkiye Cumhuriyeti gümrük bölgesinden çıkarak bir dış ülkeye veya bir serbest bölgeye ya da yetkili gümrük antreposuna gidiyor ve yurtdışındaki bir müşteriye veya serbest bölgedeki alıcıya ya da yetkili gümrük antreposu işleticisine teslimat yapılıyorsa bu Türk Ticaret Kanuna göre İhracat sayılmaktadır. 3065 sayılı Kanunun (11/1-a) maddesine göre, ihracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler KDV'den istisnadır.

3065 sayılı Kanundaki istisna uygulamasında ihracat, esas itibarıyla, serbest dolaşımda bulunan bir malın dış ticaret ve gümrük mevzuatları doğrultusunda, ihracat işlemlerinin tamamlanmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti gümrük bölgesi dışına çıkarılmasıdır. Dış ticaret mevzuatında ihracat olarak değerlendirilen ancak, 3065 sayılı Kanunun 12. maddesi ve Tebliğin bu bölümünde belirlenen şartları taşımayan işlemlerin ihracat istisnası kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Aşağıda belirtilen hallerde 3065 sayılı kanuna göre mallar ihracat istisnası kapsamında sayılır.

1. 3065 sayılı Kanunun 12 nci maddesi uyarınca, bir serbest bölgedeki alıcıya yapılan ve serbest bölgeye vasil olan teslimler ihracat istisnası kapsamındadır.

2. Uluslararası taşımacılığa ilişkin olarak deniz ve hava taşıma araçlarına yapılan akaryakıt, kumanya, teknik ve diğer malzeme şeklindeki teslimler aşağıdaki açıklamalar çerçevesinde vergiden istisnadır.

Mal ihracına ilişkin istisna, ihracatın gerçekleştiği tarih olan gümrük beyannamesinin “kapanma tarihi”ni içine alan vergilendirme dönemine ait KDV beyannamesi ile beyan edilir. İhracat işlemleri iç gümrüklerde yapılan ihracat teslimlerinde, gümrük beyannamesinin sınır gümrüklerince kapatıldığı tarih, ihracatın gerçekleştiği tarih olarak kabul edilir. İhracat faturası malın yurtdışı edildiği dönemden önce düzenlenmiş olsa dahi, istisna ihracatın yapıldığı dönem KDV beyannamesi ile beyan edilir.

2.4. Türkiye’deki Dış Ticaret Açığının Nedenleri

Günümüzde, küresel ekonomi dış ticareti etkilediği kadar ülke içi ekonomiyi de etkiler ve ikisi arasında bir denge gerektirir. Ülkenin küresel ekonomideki yeri dış ticaretle tescillenmekte, bu ise doğrudan ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermektedir.

İhracat olanakları gelişmiş ülkelere göre daha sınırlı olan gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmek için büyük tutarlarda yatırım ve ara malı ithal etmek zorunda oldukları bir gerçektir. Dolayısıyla bu süreç, giderek büyüyen ve sürdürülemez dış ticaret açıkları, döviz sıkıntıları, dış finansman kaynaklarının yetersizliği veya kesilmesi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sorunları yaşaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir (Utkulu ve Aydemir, 2008: 1-3). Bunun yanında dış ticaret dengesi ithalattaki değişimlere de bağlıdır, çünkü ithalatın parasal tutarının çoğu zaman ihracatın iki katına yakın bir oranda seyretmesi sonucu dış ticaret açığı genel olarak artma eğilimi göstermektedir (Yeldan, 2005: 47-60). Özellikle 1990’dan itibaren ithalat ihracattan gittikçe kopmuş ve dış ticaret açığı artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranındaki azalmanın pek çok nedeni bulunmaktadır. Aksoy ve Coşkun (2004)’a göre, petrol ve doğalgaz tüketiminde ve ithalatındaki artışlar ile dışa bağımlılık, AB ile Gümrük Birliği alanında Türkiye aleyhine olan kotaların bulunması, Türkiye’nin ihracat yapısının mamul mal ağırlıklı olmaması (ihraç edilen ham madde ve yarı mamul malların, mamul mal olarak ithal edilmesi), Türk lirasının değerli olması ve uluslararası ticaretteki rekabetin olumsuz etkilerinin yansımaları gibi nedenler yer almaktadır (Aksoy ve Coşkun, 2004: 399).

2.4.1. Dış Ticaret Açığının Rakamsal Boyutu

İthalat, ihracat rakamlarında olduğu gibi dış ticaret açığının rakamsal boyutları da önemlidir. Nedenlerine girmeksizin rakamsal boyutlarıyla ithalatın parasal değeri, aynı para cinsi ile ifade edilen ihracattan yüksek ise dış ticaret açığı söz konusu olur. Türkiye ekonomisi 1947 yılından beri sürekli olarak dış ticaret açığı vermektedir (Sungur, 2015: 265). Oysa dış ticaret açığı da enflasyon, işsizlik gibi mücadele edilebilecek ekonomik bir sorundur. Uygun ekonomi ve maliye politikası araçları kullanılarak, dış ticaret açığı sorununun çözümlenmesi mümkündür. Türkiye'nin 2002-2018 yılları arasındaki ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı rakamları Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 22: 2002-2018 Yılları Arasında Türkiye İthalat-İhracat ve Dış Ticaret Açığı

Yıllar	İhracat (1000 \$)	İthalat(1000 \$)	Dış Ticaret Açığı
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.498
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.808
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404
2013	151.868.551	251.650.560	-99.782.009
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.488
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711
2018	168.087.637	223.046.124	-54.958.487

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Türkiye dış ticaret rakamları incelendiğinde, 2011 yılında açığın en yüksek değerini aldığı, diğer yıllarda ise dış ticaret açığının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002 yılından başlayarak 2009 yılına kadar sürekli olarak artış eğilimi gösteren dış ticaret açığı 2009 yılında azalmıştır. 2002-2008 arası dönemde, uygun uluslararası ortam, artan devlet harcamaları, uluslararası sermaye ve para piyasalarından kolay borçlanma olanaklarının bulunması gibi olumlu ortamı, dış ticaret açığı artışının nedenlerinin analizinde göz önünde bulundurmamak gerekir. Küresel krizin etkisi geçtikten sonra 2011 ve 2012 yıllarında dış ticaret açığı tekrar artmaya başlamıştır. Dış ticaret

açığı, 2011 yılında incelenen 17 yıllık dönemin zirvesine ulaşmıştır. 2012 yılında dış ticaret açığı tekrar azalmıştır. Türkiye'nin 2013 yılı açığı 2012 yılına göre bir miktar artmış, fakat 2014, 2015, 2016 yıllarında Türkiye'nin dış ticaret açığı sürekli olarak azalmıştır. 2017 yılında tekrar artan dış ticaret açığı, yaşanan ekonomik durgunluğun ve artan döviz kurlarının etkisi ile 2018 yılında tekrar düşmüştür.

2.4.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Bir ülkenin, yurtdışına sattığı malların değerinin yurtdışından aldığı malların değerinin ne kadarını finanse ettiğinin göstergesi olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı hesaplanmaktadır. Finanse etmek kelimesinin üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Çünkü ithalat ile ihracat arasındaki farkın bir şekilde finansmanının da sağlanması gerekir. Bu fark, öncelikle varsa döviz rezervlerinden yoksa dış kredi veya dış borç bulunarak karşılanabilecektir. Başka bir ifadeyle, dış ticaret açığı bulunan ülkelerin döviz rezervleri, erime eğilimindedir veya ülke sürekli olarak dış borç veya kredi bulma arayışı içerisinde olacaktır. Bazen de ülkelerin ihracat kalemleri içerisinde örneğin tarımsal ürünler gibi tek bir mal grubu ağırlık kazanmaktadır. Buna ihracatta mal yoğunlaşması denilmektedir. Bu tip durumlarda, talebe bağlı ihracat dalgalanmalarının olması muhtemeldir. İhracat çeşitlendirmesi bu sebepten önemlidir. Bu ise ihracat yoğunlaşmasının azaltılmasının daha düşük ihracat istikrarsızlığı ve aynı zamanda ihracat gelirleri ve üretim artışı yaratıp yaratmayacağını uygulamalı olarak test etme olanağı sağlamaktadır (Dülger, 1998: 7).

Karşılama oranı (t yılı)=(İhracat (t yılı)/İthalat (t yılı))x100 hesaplama yöntemi kullanılarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı hesaplanmakta olup, bu hesaplama neticesinin 100'den küçük olması, ülkenin dış ticaret açığı verdiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Eğer hesaplama neticesi 100'den büyük ise ülke dış ticaret fazlası veren bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Eğer bir ülkede ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek ise o ülkenin ticari anlamında dışa bağımlılığının çok az olduğu bir gerçektir (Terin vd., 2012: 135). Bölme işlemi yapıldığından yüzdesel bir sonuç elde edilmekte ve böylece kur farkı, enflasyon gibi fiktif değer artışı unsurları elimine edilmiş olmaktadır. Hesaplama formülü aynı kalmakla beraber, ithalat ve ihracat rakamlarının ayrıştırılması yoluna gidilerek farklı hesaplamalar yapıldığı da görülmektedir. Örneğin sadece mal ihracatı ile mal ithalatı karşılaştırılabilmekte veya belirli bir ilin, belirli bir sektörün karşılama oranı da hesaplanabilmektedir.

Kısaca ülkelerin ilk bölümde açıklanan teorilere göre öncelikle ihracattan elde ettikleri gelirler ile ithalat bedellerini karşılaması gerekmektedir. Dış ticaret açığının kapatılması noktasında yol almak isteyen ülkeler için ihracatın ithalatı karşılama oranının yükseliyor olması gerekmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranını Tablo 23'ten görülebilmektedir.

Tablo 23: 2002-2018 Yılları Arasında Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat (1000 \$)	İthalat (1000 \$)	Karşılama Oranı
2002	36.059.089	51.553.797	69,94
2003	47.252.836	69.339.692	68,15
2004	63.167.153	97.539.766	64,76
2005	73.476.408	116.774.151	62,92
2006	85.534.676	139.576.174	61,28
2007	107.271.750	170.062.715	63,08
2008	132.027.196	201.963.574	65,37
2009	102.142.613	140.928.421	72,48
2010	113.883.219	185.544.332	61,38
2011	134.906.869	240.841.676	56,01
2012	152.461.737	236.545.141	64,45
2013	151.868.551	251.650.560	60,35
2014	157.610.158	242.177.117	65,08
2015	143.838.871	207.234.359	69,41
2016	142.529.584	198.618.235	71,76
2017	156.992.940	233.799.651	67,15
2018	168.087.637	223.046.124	75,36

Kaynak: TÜİK 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

2002-2017 yılları arasındaki dönemde ihracatın ithalatı karşılama kapasitesi en düşük %56,01 ve en yüksek oran olarak da %75,36 oranına ulaşmıştır. Bu oranın ileriki dönemlerde artarak ilerlemesi sağlandığında dış ticaret açığının da azalacağı görülmektedir. 1975’de ihracatın ithalatı karşılama oranı tarihinin en düşük düzeyi olan %29,5 olarak gerçekleşmiştir (Kasap ve Saraçoğlu, 1998: 81). 1975 yılında %29,5 olan oranın, 2018 yılında %75,36 oranına gelmesi 43 yıllık süre içerisinde bir başarının da ifadesidir. Karşılama oranının düzenli olarak artış eğilimi göstermesi dış ticaret açığının kapatılması noktasında, ilgili ülkenin emin adımlarla gittiğinin de bir göstergesidir.

Türkiye’nin en çok ihracat yapan sektörü otomotiv sektörüdür. Bu sektörün son 10 yılki verileri Tablo 24’te yer almaktadır. Tablo 24’ün incelenmesinden 2011 yılı hariç olmak üzere son on yıllık dönemde, otomotiv sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranının %100’ün üzerinde olduğu görülmektedir. Otomotiv sektörü,

Türkiye'nin ihracat fazlası verdiği sektörler arasında yer almaktadır. Ancak, otomotiv sektörü ihracatın ithalata bağlılığının yüksek olduğu sektörler arasındadır.

Tablo 24: 2008-2018 Yılları Otomotiv Sektörü İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat (1000 \$)	İthalat(1000 \$)	Karşılama Oranı
2008	18.326.711	12.789.717	143,00
2009	12.251.734	8.975.864	136,00
2010	13.812.677	13.419.356	103,00
2011	15.803.438	17.184.080	92,00
2012	15.148.114	14.514.293	104,00
2013	17.000.250	16.808.266	101,00
2014	18.063.448	15.735.932	115,00
2015	17.462.631	17.543.573	100,00
2016	19.801.974	17.840.587	111,00
2017	23.941.215	17.428.022	137,00
2018	26.758.367	13.894.979	192,00

Kaynak: Otomotiv Sanayii Derneği, 2018: 3

2008 yılında 969 milyon m³ olan, Türkiye'nin doğal gaz üretimi, 2017 yılına gelindiğinde azalarak 354 milyon m³ olmuştur. TÜİK 2017 verilerine göre Türkiye'nin 2017 yılı ithalatı, 28,7 milyar m³'lük kısmı Rusya'dan alınarak, toplamda 55,25 milyar m³ değerine ulaşmıştır. Burada, Türkiye'nin doğalgaz ihracatı olmadığından, ihracatın ithalatı karşılama oranı hesaplanamamaktadır. Bunun yerine, doğalgaz için 2017 yılı Türkiye'nin ithalata bağımlılık oranı %99,44 olarak hesaplanmıştır. Benzer bir durum petrol içinde söz konusudur. 2017 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'nin petrol ithalatına bağımlılık oranı %90'dır. Bu durumda, Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığının azaltılmasının dış ticaret açığının azaltılmasında büyük önem taşıdığı söylenebilir. TÜİK verilerine göre enerji ithalat ve ihracatını gösteren 27'nci fasıl içinde yer alan doğalgaz ve petrolün 2017 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki toplam etkisi Tablo 25'de gösterilmiştir.

Tablo 25. 2017 ve 2018 Yılları Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar Dış Ticaret Verileri

Açıklama	İthalat	İhracat
2017 Yılı mineral yakıtlar, mineral yağlar (Petrol ve Doğalgaz Dahil)	37.2 Milyar DOLAR	4,3 Milyar DOLAR
2018 Yılı mineral yakıtlar, mineral yağlar (Petrol ve Doğalgaz Dahil)	43,0 Milyar DOLAR	4,4 Milyar DOLAR

Kaynak: TÜİK 2018 Fasıllara Göre Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Tablo 25’de yer alan verilere göre 2017 yılında Türkiye’nin toplam 76,8 milyar dolar olan dış ticaret açığının 32,9 milyar doları sadece doğalgaz ve petrolden doğan dış ticaret açığından kaynaklanmaktadır. Yine 2018 yılında Türkiye’nin toplam 54,95 milyar dolar olan toplam dış ticaret açığının 38,6 milyar doları petrol ve doğalgaz dış ticaret açığından oluşmaktadır. 2018 yılı Türkiye’nin dış ticaret açığının %70,24’ü petrol ve doğalgazdan kaynaklanan dış ticaret açığından meydana gelmektedir.

2.4.3. Dış Ticaret Açığının Sektör Bazlı Analizi

Dış ticaret açığının enerji sektöründen özellikle dış piyasalardaki petrol fiyatlarının artışından kaynaklandığı şeklinde genel bir kanaat bulunmaktadır. Yapılan bir araştırmada 2002-2015 yılları arası veriler incelenerek, özellikle enerjide dışa bağımlı olan Türkiye gibi ülkelerde enerji giderleri ve dış ticaret açığının arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Doğan ve Gürbüz, 2017: 87).

Türkiye’de dış ticaretin en önemli sektörlerinden biri olan otomotiv sektörü üzerine yapılan çalışmalarda, otomotiv sektöründeki ihracatın büyük bir oranının ithalata bağlı olarak yapıldığını, bu durumun dış ticaret açığını kapatmakta, bir engel teşkil ettiğini ifade etmişlerdir (İnançlı ve Konak, 2011: 362). Otomotiv sektörü genelde yüksek katma değer meydana getiren sektörler arasında yer aldığından ülkelerin dış ticaret açıklarını kapatmakta özel önem verdikleri sektörler arasında yer almaktadır.

Mobilya sektörü, 200.000 çalışan 10.000 ihracatçı ve 36.000 imalatçı ile 2005-2017 yılları arasında sürekli olarak dış ticaret fazlası veren bir sektördür. Mobilya sektörünün ihracat fazlası vermesinin ana nedeni “üretim merkezli” bir sektör olmasından kaynaklanmaktadır (TOBB, 2018: 14). Üstelik Türkiye’nin mobilya sektöründe çok büyük firmaların sayısı da oldukça az olup, sektörün %90’ı KOBİ denilen firmalardan oluşmaktadır. 2015 yılında 1 milyon dolar ve üzeri ihracat yapan mobilya sektörü şirketi sayısı, 400 civarında iken 2016 yılında bu sayı 571 olmuştur. Mobilya sektörünün ihracat fazlası veren sektörlerden olması bu alandaki firma sayısının artmasına ve bu firmaların ihracata olan ilgisinin de artmasına neden olmaktadır. Genel olarak değerlendirilecek olursa, mobilya sektöründeki fiyat ve rekabet durumu hammadde fiyatlarına, nakliye giderlerine ve döviz kurundaki değişimlere bağlı olarak değişmektedir (Özdeveci, 2016: 42).

Türkiye’nin dış ticaret açığını oluşturan sektörler arasında elektronik sektörü de

önemlidir. Elektronik ürünlere karşı, gençlerin artan ilgisi de, bu alanda önemli olabilmektedir. Elektronik ürünlerin Türkiye’de ciddi üretim potansiyeli bulunmaktadır. Buna karşılık Çin malı ürünlerin maliyetinin, Türkiye’de üretilen ürünlere göre nispeten düşük olması da ithalatı arttırmakta, sektörel anlamda da dış ticaret açığı verilmesine neden olmaktadır. Tablo 26’da 2015-2016 yıllarında elektronik sektörü ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı verileri yer almaktadır.

Tablo 26: 2015-2016 Yılları Elektronik Sektörü Dış Ticareti

Açıklama	2015	2016	Değişim
İhracat	5.719.667.760	5.339.779.746	-6,64%
İthalat	17.288.853.535	19.166.229.445	10,86%
Dış Ticaret Hacmi	23.008.521.295	24.506.009.191	6,51%
Dış Ticaret Dengesi	-11.569.185.775	-13.826.449.699	

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016 yılı Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Tablo 26’da yer alan elektronik sektörünü dış ticaretinin hem 2015 hem de 2016 yılında açık verdiği görülmektedir. Bu tip sektörel analizler yapıldığında her bir sektörün kendisine ait bir takım sorunları bulunduğu unutulmamalı ve sektörlerle yönelik yapısal çözümler gündeme getirilmelidir. Elektronik sektörü için sıklıkla dile getirilen sorunlar şunlardır:

- Nitelikli personel eksikliği,
- Fiyat odaklı kamu ihaleleri,
- AR-GE teşviklerinin yetersizliği,
- Üniversite-sanayi işbirliğinin eksikliği,
- Patent, Buluş Belgesi gibi hakların korunmasına ilişkin hukuksal alt yapının yetersizliği,
- Dış ticaret mevzuatı ile ilgili problemler,

Sektörlere göre 2018 yılında en yüksek ihracat yapan ilk 1000 firmanın faaliyet gösterdiği sektörler, Tablo 27’de yer almaktadır. Tablo 27 incelendiğinde sektörel değerlendirmede ilk sırada 162 şirketle hazır giyim ve konfeksiyon sektörü, ikinci sırada 107 şirketle kimyevi maddeler ve mamulleri, üçüncü sırada ise 94 şirketle otomotiv sektörü yer almaktadır.

Tablo 27. İhracatta 2018 Yılı İlk Bin Firma Sektörleri

İlk 1000 Firma Sektörleri	Sayısı	İhracat (Milyon Dolar)
Otomotiv Endüstrisi	94	25.068,1
Hazır giyim ve Konfeksiyon	162	8.966,1
Çelik	80	8.721,6
Kimyevi Maddeler ve Ürünler	107	8.705,4
Elektrik, Elektronik ve Hizmet	59	7.376,7
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Ürünleri	74	3.518,7
Tekstil ve Hammaddeleri	69	3.061,7
Demir ve Demir Dışı Metaller	48	2.714,6
Madencilik Ürünleri	38	2.222,4
Kuyumculuk	26	2.107,7
Fındık ve Mamulleri	15	1.608,4
Makine ve Aksamları	32	1.516,4
İklimlendirme Sektörü	29	1.357,9
Çimento Cam Seramik ve Toprak Mahsulleri	24	1.325,4
Mobilya, Kağıt ve Orman Mamulleri	24	1.241,5
Savunma ve Havacılık Sanayii	10	1.221,8
Su Ürünleri ve Hayvansal Ürünler	26	1.107,4
Gemi ve Yat	14	928,3

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi 2018 Yılı İlk 1000 İhracatçı Araştırması verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin ihracatta ilk 1000 firmasının yüksek teknoloji isteyen ve sürekli olarak bu teknolojinin üretilmesini gerektiren, yüksek ar-ge bütçeleri ayırmanın zorunlu olduğu alanlarda genellikle faaliyet göstermediği anlaşılmaktadır. İlk 1000 firmanın ortalama çalışan sayısı 2018'de 781 olarak görülmektedir. Bu ise, sadece bu firmaların 800 bine yakın istihdam sağladığına işaret etmektedir.

2.4.4. Dış Ticaret Açığının Ticaret Yapılan Ülkelere Göre Analizi

1980 yılında yaklaşık 85 ülke ile ihracat ve ithalat ilişkisi içerisinde olan Türkiye'nin, 2015 yılında ticaret yaptığı ülke sayısı, küçük ada ülkeleri dahil olmak üzere 200'ün üzerine çıkmıştır (Karakaş, 2017: 265). Türkiye ihracatının %40'ı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Gümrük birliği anlaşmasına Türkiye'nin katılması ile beraber, Avrupa Birliği ülkelerine dış ticareti artmıştır. Avrupa Birliği ile Türkiye dış ticareti Tablo 28'den detaylı olarak görülebilmektedir.

Tablo 28 incelendiğinde 2002-2017 yılları arasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ithalatının ihracatından daha fazla olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği ile Türkiye'nin dış ticaretinin sürekli olarak açık veriyor olması, Gümrük Birliği anlaşması ile mali açıdan kazançlı çıkan tarafın Avrupa Birliği olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye yönelik ihracat kalemlerine bakıldığında, "yüksek teknoloji" içerikli sektörlerin ihracat payının %4 eşiğini geçemediği, yüksek teknoloji payının marjinal kaldığı saptanmıştır (Eşiyok, 2014: 91). Avrupa Birliği ile olan Türkiye'nin dış ticaretinin açık vermesini engelleyici tedbirler alması gerekmektedir. Daha fazla ileri teknolojiye sahip, yüksek katma değerli ürün ihracatını arttırmak için sanayi politikaları geliştirilmelidir (Ağır ve Metin, 2016: 25).

Tablo 28. Türkiye'nin AB Ülkeleri ile Dış Ticareti

Yıllar	AB'den İthalat	AB'ye İhracat	AB İle Olan Dış Ticaret Açığı
2002	25.698	20.458	-5.240
2003	35.157	27.479	-7.677
2004	48.131	36.699	-11.432
2005	52.781	41.533	-11.248
2006	59.448	48.149	-11.299
2007	68.472	60.754	-7.718
2008	74.513	63.719	-10.794
2009	56.616	47.228	-9.388
2010	72.391	52.934	-19.457
2011	91.439	62.589	-28.850
2012	87.657	59.398	-28.259
2013	92.445	63.034	-29.411
2014	88.784	68.514	-20.269
2015	78.700	63.998	-14.702
2016	77.501	68.366	-9.136
2017	85.205	73.906	-11.299

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı 2018 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretinin arttığı ikinci ülke grubu Kuzey Amerika'dır. Meksika, Kanada, gibi ülkeler ile Türkiye'nin ticareti belirli bir gelişme göstermiştir. Ortadoğu ülkeleri de Türkiye ihracatının arttığı ülke grupları arasında yer almaktadır. Son dönemlerde bu ülkelerde yaşanan "Arap Baharı" gibi olaylar, bu ülkelerin ticaret hacimlerinin düşmesine neden olmuştur.

Bağımsız devletler topluluğu üyesi ülkeler, Türki ülkeler olarak da adlandırılan bu ülkelerle olan Türkiye'nin dış ticareti, belirli bir gelişme göstermektedir. Bu ülkelerin ekonomik yapıları sık yaşadıkları krizlere rağmen gelişmektedir. Tarihi ipek yolu üzerinde olan bu ülkeler ile Türkiye'nin dış ticareti, kültürel ilişkileri nedeni ile de daha kolay gelişmektedir.

Afrika ülkeleri de Türkiye'nin dış ticaretinin ivme kazandığı ülkeler arasındadır.

Bu ülkelerin genellikle milli gelirleri düşük ülkeler olması, Türkiye'nin dış ticaret potansiyelini de sınırlamaktadır. Afrika ülkeleri ile olan iyi siyasi ilişkilerin, bu ülkeler ile Türkiye'nin dış ticaretine olumlu yansımalarının olacağı söylemek mümkündür. Bu ülkelerin ekonomik olarak fakir olmalarına karşın, elmas gibi çeşitli yer altı kaynaklarına sahip oldukları da unutulmamalıdır.

Dış ticarete ülkelerin ekonomik faaliyetlerini ve dış ticaret hacimlerini arttırabilmek için uygulamaya koyduğu yöntemlerden birisi de dış ticaret anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar ile ülkeler kendi aralarındaki dış ticarete yönelik özel hükümler ve özel düzenlemeler getirebilmektedirler. Serbest ticaret anlaşmaları ile ülkeler dış pazarlarını arttırabilmektedirler. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları Tablo 29'da gösterilmektedir.

Tablo 29. Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşmaları Olan Ülkeler

Sıra No	Ülke	İmza Tarihi	Yürürlük Tarihi
1	EFTA	10.12.1991	01.04.1992
2	İsrail	14.03.1996	01.05.1997
3	Makedonya	07.09.1999	01.09.2000
4	Bosna ve Hersek	03.07.2002	01.07.2003
5	Filistin	20.07.2004	01.06.2005
6	Tunus	25.11.2004	01.07.2005
7	Fas	07.04.2004	01.01.2006
8	Suriye	22.12.2004	01.01.2007 (06.12.2011'de Karşılıklı Askıya alındı)
9	Mısır	27.12.2005	01.03.2007
10	Arnavutluk	22.12.2006	01.05.2008
11	Gürcistan	21.11.2007	01.11.2008
12	Karadağ	26.11.2008	01.03.2010
13	Sırbistan	01.06.2009	01.09.2010
14	Şili	14.07.2009	01.03.2011
15	Ürdün	01.12.2009	22.11.2018'de Sona Erdi.
16	Lübnan	14.07.2009	01.05.2013
17	Morityus	09.09.2011	01.05.2013
18	Güney Kore	01.08.2012	01.05.2013
19	Malezya	17.04.2014	01.08.2015
20	Kosova	28.09.2013	Süreç Devam etmektedir.
21	Moldova	11.09.2014	01.11.2016
22	Fareo Adaları	16.12.2014	Süreç Devam etmektedir.
23	Singapur	14.11.2016	Süreç Devam etmektedir.
24	Gana	31.08.2018	Süreç Devam etmektedir.
25	Sudan	24.12.2017	Süreç Devam etmektedir.
26	Katar	04.09.2018	Süreç Devam etmektedir.

Kaynak: Ticaret Bakanlığı 2018 Dış Ticaret Anlaşmaları verilerinden derlenmiştir.

Tablo 29 incelendiğinde Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarının Gürcistan, Suriye gibi komşu ülkeler ile sınırlı olmadığı, çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı

kolaylıkla görülebilir. Bu anlaşmaların bazılarının yürürlüğe girmesine ilişkin süreçlerin henüz tamamlanmadığı da yine Tablo 29 verilerinden anlaşılmaktadır. Bu anlaşmaların da yürürlüğe girmesinin, Türkiye'nin dış ticareti, üzerinde olumlu etkileri olacaktır. Dış ticaret anlaşmalarının sayısının arttırılabilmesi ekonomik gücün yanı sıra siyasi güç ve uluslararası diplomasi de başarılı bir yönetim gerektirmektedir.

2.5.5. Dış Ticaret Yapan İşletmelerin Yapısı

Türkiye'nin ihracat yapan ilk 1000 şirketinin ihracat rakamlarının gelişimini Tablo 30 göstermektedir. Tablo 30 incelendiğinde 2017 yılında ilk bin firmanın ihracat rakamı bir önceki yıla göre %13,4 oranında arttığı görülmektedir. Toplam ihracat rakamlarına göre bu ilk bin firma 2017 yılında toplam ihracatın %58,8 oranını gerçekleştirmiştir. 2017 yılında %66,8 oranında bu firmaların hem imalatçı hem de ihracatçı oldukları görülmektedir. İhracatta ilk 1000'e giren firmaların biraz daha kurumsal firmalar oldukları kabul edilebilir.

Tablo 30. 2018 Yılı İlk 1000 Şirketin İhracatı

YILLAR	İHRACAT (Milyar Dolar)
2010	73,80
2011	87,20
2012	88,20
2013	90,40
2014	92,70
2015	82,70
2016	81,40
2017	92,30

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi 2018 İthalat Raporlarından derlenmiştir.

Türkiye'nin ihracat yapan diğer firmaları KOBİ denilen firmalardan oluşmaktadır. Bilhassa, sosyal ve ekonomik şartlardaki değişimleri işletmeler de ciddi sorunların yaşanmasına, hatta işletmelerin başarısız olmasına yol açmaktadır (Tokol, 1984: 129-130). KOBİ'lerin ihracatta karşılaştıkları pek çok sorun bulunmaktadır. Bunlar;

- Finansal sıkıntılar ve kredi temin etme zorlukları,
- Marka ve imaj oluşturma ve tutundurma sıkıntıları,
- Dil bilen yetişmiş eleman temini sorunları,
- Yönetim kadroları ile ilgili sıkıntılar,

- Ulaştırma maliyetlerine yönelik sıkıntılar,
- Dış gümrüklerde karşılaşılan sorunları aşmadaki sorunlar,
- Teknoloji ve AR-GE bütçelerinin yetersiz olması,
- Teşvik ve desteklerden yeterince yararlanamama,
- Üretim kalitesini belgeleme ile ilgili sıkıntılar.

Türkiye'nin ihracatının başarısında, ihracat yapan firmalarının belli ölçüde de olsa sorunlarının giderilmesi, olumlu bir etki yapacaktır. Türkiye, ihracat yapan firmaları teşvik etmeli, bu alanda faaliyet gösteren firmalara çeşitli kolaylıklar tanımalıdır. Türkiye, ihracat teşviklerini koordine edebilecek mekanizmalar geliştirebilmelidir.

2.4.6. Döviz Kurlarının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Etkilerinin Analizi

Döviz kurlarının dış ticaret açığı üzerinde olumlu veya olumsuz bir takım etkileri bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, dış ticaretin genellikle yabancı paralar cinsinden yapılmasıdır. Yerel paralar cinsinden dış ticaret yapılması mümkün olsa bunun bir sınırı bulunmaktadır. A ülkesi, B ülkesi ile dış ticaretinde yerel para birimlerini kullanmayı kabul etse de en fazla aralarındaki en düşük ithalat veya ihracat rakamı belirleyici olacaktır. Bu rakamı aşan kısmın diğer ülkelerle dış ticarete kullanılabilmesi için yine yabancı para cinsinden olması gerekecektir.

Uluslararası piyasalarda genel kabul gören Amerikan doları ve euro olmak üzere iki para birimi bulunmaktadır. Ülkelerin dış ticaretinde genellikle bu iki para birimine ait döviz kurları belirleyici olmaktadır. Bir ülkenin para birimi bu iki para birimi karşısında sürekli değer kaybediyorsa o ülkede devalüasyon olduğu söylenir. Devalüasyon ihraç mallarının fiyatını döviz türünden azaltırken, ithal mallarının yerel para cinsinden fiyatını artırır (Karagöz ve Doğan, 2005: 220). İhraç mallarının fiyatı düşeceği için dış talep artacak, ithal mallarında da fiyat yükseleceği için tam tersine iç talep azalacaktır. Döviz kurlarının aşırı değerlendiği dönemlerde yabancı para birimi ile alınıp satılan ürünlerin fiyatlarının yükselmesi ithalat üzerindeki olumlu etkilerini, ihracat fiyatlarının yükselmesi de ihracat üzerindeki olumsuz etkilerini de azaltacaktır (Yücel, 2006: 51). Ülkeler döviz kurlarının belirlenmesinde çeşitli politikalar belirleme hakkına sahip olsalar da genelde üç noktada bunlar özetlenebilir:

- 1- Kendi paralarını döviz kurları karşısında tamamen serbest bırakmak,
- 2- Kendi paralarını belirli döviz cinslerine eşitleyerek sabit kılmak,
- 3- Kendi paralarının belirli alt ve üst sınırlar arasında aşağı veya yukarı hareket etmesine izin vermek

Türkiye'nin ihracatında imalat sanayinin ithalata bağımlı bir yapı gösterdiği bilinmektedir. İhracatın ithalata bağılılığının nispeten fazla olduğu ülkelerde döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkileri de sınırlı kalmaktadır. Ancak, uygulanan düşük kur politikalarının toplumların tüketim kalıplarını zamana bağlı olarak bozup, ithal mallara kaymalarına sebep olması gibi bir sonucun ortaya çıkmasının yanı sıra, yurtiçi girdi kullanımının azalarak katma değer düşmesi gibi olumsuz yansımalar yaratması mümkündür (Kızıldere vd., 2014: 51). Öte yandan üretimin düşük olduğu özellikle ileri teknoloji ve sermaye gerektiren tüketim malları üretiminin düşük olması kur değişimleri karşısında ithalat rakamlarının etkilenmesine sebep olmaktadır (Doğan ve Kurt, 2016: 334).

Türkiye'nin imalat sanayinin ara malı ithalatına ihtiyaç duyması, ihracatın belirli oranda da olsa ithalata bağımlılığı sonucunu meydana getirmektedir. Gerek iç piyasada tüketmek amacıyla üretilmiş olsun, gerekse de ihraç etmek amacıyla üretilmiş olsun üretim için ihtiyaç duyulan girdilerin yurt dışından temini ise ithalat harcamalarının artması ve ithalatın gerçekleştirildiği ülkelere finansal sermaye transferi anlamına gelecektir (Özlale ve Karakurt, 2012: 13). Bu sermaye transferini durdurmak esasen dış ticaret açığının kapatılması anlamına da gelecektir. Bunun için yüksek teknoloji üretmek gerekiyorsa, bu alana yönelmek şarttır.

2.4.7. Dış Ticaret Açığının Teknoloji Bazlı Analizi

Dış ticaret açığı üzerinde teknoloji yoğunluklu ürünlerin ticaretinin önemli olduğu kabul edilmektedir. Özellikle yüksek teknoloji yoğunluklu ürün üretip bu ürünlerin ihracatını gerçekleştiren ülkeler ile daha çok düşük teknoloji yoğunluklu ürün üreterek bu ürünlerin ihracatını yapan ve yüksek teknoloji yoğunluklu ürünleri ise ithal eden ülkeler arasında ekonomik büyüme açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır (Yaşar, 2018: 172). Yüksek katma değerli ürünlerin yüksek teknoloji sonucu olması, bu ülkelerin AR-GE araştırmalarına daha yüksek kaynak ayırması, ihracatta daha çok para

kazanmalarına ve dolayısıyla da dış ticaret açığı üzerinde de olumlu sonuçlar almalarına da yol açmaktadır.

Teknoloji, bilgi üretmenin bir sonucudur. Bilgi üretme ise ülkenin eğitim sisteminin, ar-ge yatırımlarının, eğitilmiş insan kaynaklarının ve üniversitelerinin bir sonucudur. Bir ülkenin bir anda teknoloji üretir hale gelmesi veya ürettiği teknolojiler ile dünya da bir numara olması elbette mümkün değildir. Bu bir süreç olup, bilinçli, planlı, programlı, koordineli çalışmalar ile bu süreç hızlandırılabilir. Yapısal reformlar denilen uzun vadeli sonuçlar meydana getirecek kritik önlemlerin alınması gereklidir.

Endüstri 4.0'ın yaşandığı, ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojilerinin çok geliştiği günümüzde artık üretim yapısı da kimlik değiştirmektedir. İhracatın değerinin artması, dış ticaret açığının kapatılması, yüksek teknoloji, yüksek katma değerli ürünlere bağlıdır. Türkiye için gelişmiş ülkeler ile arasındaki teknoloji açığını kapatmak birden bire olabilecek bir şey olmasa da belirli alanlar seçilerek, bu alanlarda dünyada olan son teknolojileri aşan geliştirmeler, inovasyonlar yapılabilir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlük sağlayabileceği yüksek teknoloji alanları seçilerek, bu alanlara yönelik ar-ge harcamaları arttırılabilir.

Türkiye'nin teknokentler aracılığı ile teknoloji üretimine hız verdiği görülmektedir. Ancak teknokent sayısı ve bu teknokentlerde faaliyet gösteren firmalar şu an yetersiz kalmaktadır. Teknoloji geliştirme bölgeleri, yeni teknokentler kurulabilir. Bir diğer husus ise silikon vadisi benzeri yapay zeka gibi konularda uzmanlaşılacak, yazılım ve bilişim şirketlerinin bir araya geleceği, böylece en azından sinerjinin artacağı zeminler oluşturulmalıdır. Ar-ge desteklerinin daha da arttırılması gerekmektedir.

Üretim ve dış ticarete teknoloji yoğunluklu ürünlerin artması, büyüme oranlarının sürdürülebilirliği anlamında kritik öneme sahiptir. Dış ticarete teknoloji yoğunluğunu arttıran ithalat, uzun dönemde dahi olsa ülkenin üretim kapasitesini arttıracığından kötünün iyisi olarak değerlendirilir. OECD teknoloji yoğunluğu sınıflandırması önemli olup, Tablo 31'de gösterilmektedir. Tablo 31'de yer alan sınıflandırmalara göre, Türkiye'nin ihracat yapısının teknoloji bazlı değerlendirmesinin yapılmasından elde edilecek bilgilerin çok önemli olacağı ifade edilebilir. Bunun temel nedeni, yüksek teknoloji ürünleri ihracatı yapan ülkelerin genellikle dış ticaret fazlası veren ülkeler olduğunun kabul edilmesidir. Bu ülkelerin, teknolojik ürünleri nedeniyle, genellikle dış

ticaret dengeleri de pozitif olmaktadır. Bu sınıflandırmaya uygun, 2002-2018 yılları arası, yüzdesel değerlere göre, Türkiye'nin teknolojiye göre ihracat yapısı Tablo 32'de gösterilmektedir.

Tablo 31. OECD Teknoloji Sınıflandırması

Yüksek Teknoloji	-Hava ve Uzay Taşıtları İmalatı -Eczacılık ve Tıpta Kimyasal ve Bitkisel ürünlerin İmalatı -Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları imalatı -Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı -Tıbbi Aletler, Hassas ve Optik Aletler ve Saat İmalatı
Orta-Yüksek Teknoloji	-Başka Yerde Sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı -Motorlu Kara Taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı -Demiryolu ve Tramvay lokomotifleri ile vagonlarının İmalatı -Başka Yerde Sınıflandırılmamış Ulaşım Araçlarının İmalatı -Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı -Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizatların İmalatı
Orta-Düşük Teknoloji	-Deniz taşıtlarının yapımı ve imalatı -Plastik ve Kauçuk Ürünleri ve İmalatı -Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı -Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı -Ana Metal Sanayi ve makine ve teçhizat hariç metal eşya sanayi
Düşük Teknoloji	-Mobilya İmalatı -Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat -Yeniden Değerlenmiş Ürünler -Ağaç ve Mantar Ürünleri, hasır vb. ürün imalatı -Basım, yayın, kayıtlı medya çoğaltılması -Gıda ürünleri ve içeceklerin imalatı -Tütün Ürünleri İmalatı -Tekstil Ürünleri İmalatı -Deri Ürünleri İmalatı

Kaynak: OECD Stan. (SStructural ANalysis Database) 2018 verilerinden derlenmiştir

Tablo 32'nin incelenmesinden Türkiye'nin imalat sanayisinin ihracatının %31'lik kısmının yüksek ve orta yüksek teknoloji ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatının %10 bile olmaması, Türkiye'nin bu alanda uzun bir yol alması gerektiğinin bir ifadesidir. Türkiye'nin %69'luk imalat sanayi üretiminin ihracatının orta düşük teknoloji ve düşük teknolojili ürünlerden oluşması, ihracatta yüksek katma değerli ürünler üretilmesi gereğini, en somut biçimde ifade etmektedir. Saray ve Hark (2015) çalışmasında yüksek teknolojili ürünler ihraç eden ülkelerin rekabet güçlerinin de yüksek olduğunu, Türkiye gibi düşük teknoloji yoğunluklu ürünler ihraç eden ülkelerin rekabet güçlerinin de düşük olduğu sonucunu

ortaya koymuşlardır (Saray ve Hark, 2015: 366). Başka bir çalışma neticesinde, yüksek teknoloji ihracatın en önemli parçası olan yüksek uzmanlık isteyen alanların büyük ölçüde araştırma geliştirme faaliyetleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Özçelik vd., 2018: 64).

Tablo 32. Ülkelere Göre İmalat Sanayi İhracatının Teknoloji Yoğunluğu

Ülkeler	Yüksek Teknoloji (%)	Orta-Yüksek Teknoloji (%)	Orta-Düşük Teknoloji (%)	Düşük Teknoloji (%)	Toplam (%)
Japonya	26	54	18	2	100
Meksika	29	44	12	15	100
Macaristan	31	41	12	16	100
Almanya	20	50	15	15	100
İngiltere	26	44	14	16	100
Kore	32	33	24	11	100
Fransa	22	43	15	20	100
İspanya	10	45	22	23	100
İtalya	10	40	20	30	100
Polonya	7	35	28	30	100
Portekiz	11	30	18	41	100
Türkiye	6	25	27	42	100

Kaynak: OECD Stan. (SStructural ANALysis Database) 2018 verilerinden derlenmiştir

Teknolojik ilerleme, ölçek ekonomisi, piyasa bilgisinin yükselmesi ve rekabetin güçlenmesi ülkenin ihracat gelirlerini de yükseltebilmektedir (Yılmaz, 2010: 244). Teknoloji yayma etkisi olarak bilinen ihracat ile yerli firmalar, yabancı firmalarla iletişimde bulunarak teknoloji transferini gerçekleştirmektedirler. Bu etki nedeniyle gerçekleşen öğrenme ile dış ticaret olumlu yönde bir ivme kazanabilmektedir. Eğer ülke ekonomisi uluslararası serbest ticaretin sağladığı yeni bilgiyi kullanabilecek temel fiziksel ve sosyal altyapıdan yoksunsa, büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalacaktır (Acaravcı ve Akyol, 2017: 29). İhracatın artışının ekonomik büyümeye de fayda sağlayacağı düşünüldüğünde teknolojik ilerlemenin önemi de anlaşılacaktır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerle ortaya çıkan elektronik ticaretin gelişmesiyle birlikte, ülkelerin gelişmişlik seviyesinden bağımsız olarak, tüm ülkeler için bazı etkiler ortaya çıkacaktır. Elektronik ticaretin yaygınlaşmasının sağladığı avantajlardan bir tanesi gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete kolay rekabet ortamı yaratmasında yatmaktadır. Büyük şirketlerle, yeni kurulmuş veya sermayesi küçük olan şirketlerin aynı koşullara sahip olması, fırsat eşitliğinin sağlanmasını ve

optimum kaynak dağılımını olanaklı hale getirecektir (Yumuşak, 2001: 9). Bu kapsamda özellikle kaynak dağılımında sorun yaşayan gelişmekte olan ülkelere de bir çözüm olabilecek elektronik ticaret hacmin genişletilmesiyle elde edilecek avantajlar, dış ticaret açığının kapatılmasına da fayda sağlayacaktır. Türkiye, küresel dijital ekonomiden daha fazla pay almak için internet ve dış ticaretle ilgili daha kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler yapmalı ve teknolojik altyapısını güçlendirerek, internet-ekonomi ilişkisini pekiştirmelidir. Böylelikle, kalkınmada benimsenen dışa açık, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi çerçevesinde elektronik ticaretin sağladığı avantajlardan faydalanılmış olacaktır (Akpınar, 2017: 28). Unutulmamalıdır ki elektronik ticaret geçmişte eski olmayan bir kavram olmasına karşın, çoğunlukla geleneksel ticaretin ilkelerinden faydalanmaktadır (Yumuşak, 2001: 3).

2.4.8. Dış Ticaret Açığında Hukuksal Yapı Sorunları

Türkiye'nin dış ticaretine yönelik mevzuat genel olarak 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun temel alındığı ve "Gümrük rejimi" ismiyle bilinen/tanınan bir yapıdadır. Ayrıca aşağıda yer alan mevzuat da bu hususta etkili olmaktadır:

- a) Gümrük rejimi Temel Mevzuatı
- b) Serbest Dolaşıma Ait Hukuki Düzenlemeleri,
- c) Transit Sistemine İlişkin Mevzuat,
- d) Gümrük antrepo sisteminin düzenleyen kurallar,
- e) Dahilde işleme sistemi adı verilen hukuksal metinler,
- f) Gümrük kontrolü altında işleme rejimi,
- g) Geçici ithalat rejimi kararı,
- ğ) Hariçte işleme rejimi kararı,
- h) İthalat ve İhracat İşlemlerine Yönelik Kararlar, Yönetmelikler, Tebliğler,
- ı) Serbest bölgeler rejimi kararı,
- i) Katma Değer Vergisi Kanunu
- j) Gelir Vergisi Kanunu
- k) Kurumlar Vergisi Kanunu
- l) Damga Vergisi Kanunu

Tek bir kanunla ve basit bir yapı içerisinde düzenlenebilecek olan, Türkiye'nin dış ticaret rejimi, karmaşık bir hukuksal yapı ile idare edilmektedir. Konunun uzmanlarının dahi pek çok hususta, mevzuat konusunda tartışmalar yaptıkları bilinmektedir. Hukuksal düzenlemelerin karışıklığı, gümrüklerde beklemelere neden olmakta, medyaya yansıyan uzun tır kuyukları görülmektedir. İhracatçı firmaların istemeden dahi olsa karmaşık mevzuatta hata yaptıkları ve gümrük cezalarına muhatap oldukları da bir diğer gerçektir. Son zamanlarda yetkilendirilmiş yükümlü sistemi, gibi gümrük işlemlerini kolaylaştırıcı sistemlerin geliştirilmeye çalışılması önemlidir. Türkiye' de pek çok kurum ve kuruluşun da sahip olduğu yetkiler nedeniyle çok karmaşık bir yapı olduğu gözlenmektedir (Hacıoğlu, 2009: 102). Kısaca mevzuat hükümleri çok karmaşık olup, uygulamada karşılaşılan sorunların çözümü noktasında anlaşılamadığı durumlar ortaya çıkabilmektedir.

İhracatı yapılacak olan ürünlere, ihracat mevzuatına ve rejimine göre farklı prosedürler uygulanır (Avcı, 2015: 12):

“- Bitkisel Ürünlerin İhraç Edilmesi

Bitkisel ürünler ihraç edilmek isteniyorsa, öncelikle Tarım İl Müdürlükleri'nden ürünlerin sağlığı tehdit edici herhangi bir unsur içermediğine dair, hastalık ve zararlı maddelerin bulunmadığını gösteren “Uluslararası Orjin ve Bitki Sağlığı Sertifikası” almalıdır.

- Hayvansal Ürünlerin İhraç Edilmesi

Bu grubun içerisine canlı hayvanlar, hayvansal maddeler ve deniz ürünleri girmektedir. Bu ürünlerin ihracatı için Tarım İl Müdürlükleri'nden, ürünlerin hastalıklardan arındırıldığına dair “Sağlık Sertifikası” temin edilmelidir.

- Uzman Raporu Gerektiren Ürünlerin İhraç Edilmesi

Hediyelik eşya, halı ve lületaşı gibi ürünlerin ihracatı için, ilgili odalardan ve müze müdürlüklerinde bulunan uzmanlardan “Ekspertiz Raporu” alınmalıdır.

- İhracatı Özel İzne Bağlı Ürünlerin İhraç Edilmesi

İhracı özel izne bağlı ürünler listesinden yer alan ürünlerin ihracatı için ilgili bakanlıklardan özel izin alınmalıdır.”

Tablo 33'ün incelenmesinden hangi ürün türünün ihracatı için hangi makamdan izin alınması gerektiği gösterilmektedir. İhracat için çeşitli kurumlardan izin alınmak zorunda olunması, mevzuatın karışıklığının yanı sıra bürokrasinin de artmasına, işlemlerde zaman kaybına neden olmaktadır.

Tablo 33. İhracatı Ön İzin Gerektiren Ürünler

MAL/ÜRÜN	İZİN ALINACAK MAKAM
Harp, Silah ve Mühimmatı	Milli Savunma Bakanlığı
Afyon ve Haşhaş Kellesi	Sağlık Bakanlığı
Gübreler(Kimyevi gübreler hariç)	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Tohumlar(Orman ağacı tohumları hariç)	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Yarış Atları	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Zirai Mücadele İlaç ve Aletleri	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Veteriner İlaçları	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

Kaynak: Doğan, 2005: 127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET AÇIĞININ GİDERİLMESİ

Bu bölümde dış ticaret açığının kapatılması için yapılması gerekenlere yönelik görüş ve öneriler, ikinci bölümde yapılan analizlere dayalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Dış Ticaret Açığının Azaltılmasına Yönelik Politikalar

13 Haziran 2012 tarihinde “2023 Türkiye ihracat Stratejisi ve Eylem Planı” uygulamaya konulmuştur. Politika önerileri incelendiğinde hazırlanan dokümanın ilkeler bazında oldukça düzgün hazırlanmış bir metin olduğu görülmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan 2019-2021 Yeni Ekonomi Programı (Dengelenme-Disiplin-Değişim) metninde ise temel hedefler şu şekilde ifade edilebilir: Ekonominin dış borca bağımlılığı azaltılarak, cari açığın milli gelire göre %3 ve daha düşük olması hedeflenmektedir. Yeni ekonomi programında yer alan dış ticaret açığını azaltmaya yönelik diğer açıklamaları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Lüks malların ithalatına yönelik vergi düzenlemelerinin yapılması.
- YEP ile cari açığı azaltmak hedeflenmektedir. 2021 yılında %2,6'ya indirmek rakamsal hedef ifadesidir.
- Dışa bağımlılığı azaltarak yerli üretimi arttırmak bir diğer hedeftir (Yerlileştirme Yürütme Kurulu kuruldu). Yapılan analizlerde sanayi ürünleri ithalatının 135 milyar dolarlık bölümünün 102 milyar dolarlık kısmının yerlileştirilmesinin mümkün olduğu hesaplanmıştır.
- İthalata bağımlılığı azaltmak ve ihracatı arttırmak temel hedeftir.
- İthalat yerine yerli üretim esas alınacaktır.
- İthalatın azaltılması için ilaç, (Türkiye’de üretilmeyen 20 biyoteknolojik ilaç yerli üretilecektir) kimya, petrokimya, enerji, makine/teçhizat ve yazılım sektörleri temel sektörler olarak seçilecektir.
- Yüksek teknoloji ürünlerinin üretilmesi için endüstri ve teknoloji bölgeleri kurulacaktır (Ceyhan’da bir endüstri bölgesi kurulacaktır).
- Petrokimya ürünlerine özel önem verilecektir. PETKİM büyüklüğünde

kurulabilecek 3 veya 4 tesisin bu alandaki 11 milyar dolarlık, Türkiye'nin dış ticaret açığını sıfırlayabileceği öngörülmektedir.

- Yerli savunma sanayi teşvik edilecektir.
- Yeni pazarlar, yeni ürünler odaklı İhracat Ana Planı yazılı hale getirilecektir.
- İhracata yönelik teşvikler arttırılacaktır.
- Küresel ölçekte ticari verilerin takip edilebilmesi ve böylelikle ihracat olanaklarının arttırılması için Elektronik İhracat Platformu hayata geçirilecektir.
- Yeni serbest ticaret anlaşmaları yapılacaktır. Çin, uzak doğu ve Afrika bölgesine yönelik ihracatın arttırılmasına çalışılacaktır.
- Gümrük Birliği anlaşmasına yönelik güncellemeler yapılacaktır.
- Tarımsal ithalatın sıfırlanabilmesi için tarımda Milli Birlik Projesi hayata geçirilecektir.
- Güneş, rüzgâr, biyokütle, yenilenebilir enerji kaynakları arttırılacak enerjide dışa bağımlılık azaltılacaktır. Enerji verimliliği eylem planı oluşturulacak ve İhracat Ana Planı gibi yazılı hale getirilecektir. Petrol ve doğalgaz aramaları da arttırılacak, Türkiye'nin denizlerinde de bu aramalara önem verilecektir.

2023 yılı hedefi olarak 500 milyar dolarlık ihracat yapılması öngörülmekteydi. Bu hedefe ulaşılabilmesi, şu an için çok zor görülmektedir. Rakamsal olarak dış ticaret hedefleri Tablo 34'te gösterilmektedir.

Tablo 34. 2019-2021 Yılları Dış Ticaret Hedefleri

YILLAR	İHRACAT (Milyar Dolar)	İTHALAT (Milyar Dolar)	DIŞ TİCARET AÇIĞI HEDEFİ
2019	182,00	244,00	62,00
2020	191,00	252,00	61,00
2021	204,40	267,00	62,60

Kaynak: YEP 2018 verilerinden derlenmiştir.

Dış ticaret açığının 62 milyar dolar seviyesinde tutulması yeni ekonomik programda hedeflenmektedir. 2021 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %76,60 olarak ön görülmektedir. Türkiye'nin bu hedeflere ulaşabilmesi için ihracatını arttırması, katma değeri yüksek ürünlerin ihracat içerisindeki payının da yükseltilmesi gerekmektedir. Ancak bu ihracat artışının, mevcut ihracatçı firmaların aynı ürünlerden

daha fazla satması şeklinde gerçekleşmesi yerine yüksek teknoloji ağırlıklı ürünlerin ihracat içerisindeki payının artırılarak meydana getirilmesi Türkiye için daha olumlu kabul edilebilir. Türkiye'nin yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme sağlaması ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmesi için, katma değeri yüksek ileri teknolojili ürünler üretmesi ve bunları ihraç etmesi gerekmektedir (Bayraç ve Doğan, 2018: 39). İhracat artışı şu beş yöntemle de gerçekleşebilir:

1. Aynı ihracatçı firmaların aynı ürünleri miktar olarak daha çok satması,
2. Aynı ihracatçı firmaların aynı ürünleri birim fiyat olarak daha yüksek satması,
3. Aynı ihracatçı firmaların yeni pazarlara ürün satması,
4. Aynı ihracatçı firmaların yeni ürünleri mevcut pazarlara satması,
5. Yeni ihracatçıların ihracata başlaması,

Türkiye'de ihracatın neredeyse karşılaşmak zorunda olduğu yapısal sorunlara çözüm bulmak ve ekonomide ortaya çıkabilecek olası küresel, bölgesel ve yerel sarsılmalara karşı önlem olarak, teknolojik dönüşümünü tamamlamış, en yeni üretim teknolojilerine hakim konumda bulunan, uluslararası pazarlarda güçlü ve tanınmış bir Türkiye yaratmak hedefiyle ortaya çıkartılmış olan 2023 Türkiye İhracat Stratejisinde, 2 Nolu Eylem Alanı, "Uluslararası Rekabetçiliğin Artırılmasına ve Rekabetçi Üretim Koşullarının Oluşturulmasına Yönelik Yatırım Ortamının İyileştirilmesi" stratejik hedefi altında GİTES (Girdi Tedarik Sistemi) ile doğrudan ilgili eylemler yer almaktadır (Kocaefe, 2017: 59). Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltmak için ithalatı kıstamak amacıyla, yurtdışından ithal ettiği ürünleri, ülke içerisinde üretmek istemesi doğal bir ekonomik refleks olarak değerlendirilebilir. Özellikle üretimde kullanılan ve ihracat için gerekli olan ithal girdilerin Türkiye içerisinde üretilmesine öncelik verilmelidir.

Ara malı ithalatı ile üretim arasındaki doğrusal ilişki, üretimin ara malı ithalatına bağımlılığını gözler önüne sermektedir. Ara malı ithalatına bağımlılık ise, cari açığa neden olduğu gibi, yurtiçi katma değer istenilen seviyeye çıkmasına engel olmakta ve ülke üretimini emtia fiyatlarındaki değişkenlikler, dünya üretim çeşitliliğindeki belirsizlikler, kaynak ülke/bölge odaklı bağımlılık dolayısıyla oluşabilecek sorunlar gibi dış etkilere karşı korumasız hale getirmektedir. Dolayısıyla, ihracata rekabet avantajı sağlamaktan uzaklaşmakta, oluşması engellenmektedir (Kocaefe, 2017: 58).

3.2. İthalat ve İhracat Yönünden Dış Ticaret Açığını Giderici İşlemler

Ekonomik hedeflerin birbirleriyle çelişmeden uygulanması esastır. Dış ticaret açığını azaltmak bir hedeftir. Ancak bu hedef gerçekleştirilirken büyüme hızının azalmaması ve enflasyonun da artmaması gerekir. Hem enflasyona neden olup hem de büyüme hızı azalacaksa dış ticaret açığını azaltma hedefi yeterli kaynak varsa ertelenebilir. Dış ticaret açığını kapatmanın diğer bir ifade ile dış ticaret açığını sıfırlamanın, hatta pozitif bir hale getirmenin üç temel yolu bulunmaktadır. Bunlar; sadece ihracatı artırmak, sadece ithalatı azaltmak ve son olarak ihracatı artırmak, ithalatı azaltmak (veya sabit) tutmak şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmada dış ticaret açığının hızlı bir şekilde kapatılabilmesi için son yöntemin esas alındığını kabul etmekteyiz. Dış ticaret açığını kapatmak için büyüme ve üretme hedefinden vazgeçmemek gerekmektedir. Yaklaşım veya ilke olarak bu politika önermesine itirazlar ileri sürülebilir. Fakat ülkelerin refah seviyelerini arttırabilmesi için dış ticaret yapmaları kaçınılmazdır. Buna karşılık, dış ticaret yapan her ülke, mutlaka açık vermelidir diye bir kural da bulunmamaktadır. Burada nitelikli üretim politikaları önemli bir rol üstlenebilecektir. Nitelikli üretim politikaları şu şekilde ifade edilebilir:

- Dış ticaret açığı sorununa çözüm veya çözümler geliştirecek, Türkiye'nin üretim yapısındaki yapısal problemleri giderecek önlemlere odaklanılmalıdır.

- Dış ticaret açığının ithalat fonksiyonu yönünde mikro düzeyde çözümler bulmak veya geliştirmek ve bunları üretim kapasitesini geriye götürmeyecek şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır.

- Dış ticaret açığının kapatılabilmesi bakımından sadece mikro yaklaşımlardan medet umulmamalı, ayrıca makro düzeyde “seçici ekonomi politikaları” hayata geçirilmelidir.

Türkiye aslında bir “tüketim malı ithalatçısı” değil “yatırım ve ara malı ithalatçısı” olarak kabul edilmelidir. Bu noktada, ithalatın azaltılması istendiği takdirde Türkiye'yi bir yatırım ve ara malı üreticisi ülke konumuna getirmek çözümün önemli bir parçası olacaktır. Türkiye'nin imalat sektörünü ithalata bağımlılıktan kurtarıp, üretimin tamamının yurtiçinde ve yüzde yüz yerli olmasını sağlaması, sorunun çözümü yönünde önemli bir adım olacaktır. Diğer bir ifade ile ithalat yapısı, Türkiye ekonomisinin önemli bir yapısal sorununun “yatırım ve ara malı üretmemek” olduğunu

göstermektedir. Bu sorunun genel yatırım teşvikleri, genel politika yöntemleri ile çözümlenmesi veya iyileştirilmesi de kısa vadede mümkün değildir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere ithal mallarının ulusal bazda üretilmemesi halinde büyüme dönemleri ithalatı artırır. Ulusal üretimin olması ise “büyüme yüksek oranlarda” olsa dahi ithalatı nispi ve kıyasen azaltır. Söz konusu üretimin sağlanması, yatırım ve ara malının yurt içinden temin edilmesi sonucunu meydana getirir. Böylelikle de ithalat azalacak ve dış ticaret açığı kapanacak; diğer bir ifade ile net ihracat pozitif değer kazanmış olacaktır.

Mevcut durum, Türkiye’yi “ulusal ve uluslararası manipülasyon ve spekülasyonların” yapıldığı ülke durumunda bırakmaktadır. Genel olarak dış ticaret yoluyla, döviz kurları ve ekonomi kullanılarak ülkeler baskı altına alınmak istenebilmektedir. Bu durum sadece ekonomik olarak değil, ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını da risk altına alabilmekte, dış politikalarının etkiye açık olmasına yol açabilmektedir. Türkiye’nin serbest ticaret anlaşmalarını daha da geliştirmesi ve sayılarını arttırması, yeni dış pazarlara açılarak ihracat kapasitesini yükseltmesi dış ticaret açığının kapatılması noktasında olumlu sonuçlar meydana getirecektir.

İthalatın azaltılması noktasında yapılması gerekenler sadece özel sektörün veya sadece kamu sektörünün görevi gibi algılanmamalıdır. Her iki sektörde yapması gerekenler bulunmaktadır. Kamu sektörünün de kamusal ithalatı azaltması, savunma sanayi gibi alanlarda ihracatını arttırması gerekir. Kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ithalatın ekonomi bakanlığının iznine tabi tutulması gibi önlemlerin alınması da düşünülebilir.

3.3. Para ve Maliye Politikaları ile Dış Ticaret Açığını Giderici Çözümler

Türkiye’de uygulanmakta olan genişletici para ve maliye politikası uygulamaları, cari açığın bir diğer nedenidir (Altunöz, 2014: 122). Bu sebeple denk bütçe uygulaması ile beraber yatırım ve ara malı üretimine münhasır “seçici ve arz sağlayıcı ve artırıcı” maliye politikalarının ve teşvik uygulamalarının geliştirilmesi ve sonuç odaklı gerçekleştirilmesi gerekiyor (Güzel, 2018). Hem kur operasyonlarına maruz kalmayacak hem de enflasyonun artmasına sebep olmadan ekonomik büyüme sağlanacaktır. İhracatın dış ticaret açığının azaltılabilmesi için arttırılması gereği açıktır. Yıldan yıla da Türkiye’nin ihracatı artmaktadır. Ancak incelediğinde, bu ihracat

artışının yapısal bir rekabet gücü, yatırımlar ve verimlilikteki artış gibi uzun dönemli gelişmelerden çok, parasal destek, devalüasyon, düşük ücret gibi kısa dönem etki yapan etkenlere bağlı olduğunu görüyoruz (Kaya, 2016: 56).

Dış ticaret açığının kapatılmasında ihracatın ithalatı karşılama oranı önemli bir göstergedir. Bu oranın %100'ün üzerinde olması mikro ve makro dengelerin varlığını ifade eder. İkinci bölümde bununla ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Türkiye'nin 90'lı yıllarında karşılama oranlarının sadece %50 ile %60 arasında gezindiğini, ilave bir bilgi olarak ifade edilmesi gerekir. Bu rakamlar, 90'lı yıllar ve öncesine göre dış ticaret hacmi ile ihracatın ithalatı karşılama oranında olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'nin dış ticaret dengesinde olağan hale gelmiş "açık" sorununun devam ettiğini göstermektedir. İthalatın, net GSYH'nin doğru orantılı bir fonksiyonu olduğu dikkate alınır, ithalatla beraber dış ticaret açığının bir türlü çözümlenememiş olması, bu sorunun kronik hale geldiğini de anlatmaktadır.

İhracata dayalı ekonomik büyüme hipotezinde, ihracattaki genişlemenin ekonomik büyümeyi, rekabet ve kaliteli ürün uygulaması ile kaynakların etkin kullanılması ve ihracat dışı sektörlerde yarattığı dışsallıklar ile genel verimlilik düzeyini arttırarak gerçekleştirir. İç pazarı dar olan ekonomilerde ihracat yoluyla ekonomik ölçekte üretim yapma imkânı elde edilir. Ölçek ekonomisine geçiş dolayısıyla istihdam ve işgücü verimliliği artışı ile teknolojik yenilik yaratarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ayrıca ihracat artışı ile ekonomiye döviz girdisinin artması dış ödemelerde kolaylık sağlamak ve mal ve hizmet ithalatının artmasını da olanaklı kılmaktadır. (Yılmaz, 2010: 250; Akbulut ve Terzi, 2013: 44). İhracat ile büyüme arasındaki ilişki genellikle karşılıklıdır. Ekonomik büyüme ihracat artışı ile gerçekleşirken, milli gelirden meydana gelen artışlar da o ülkedeki ihracatı etkilemektedir. Bu kapsamda, ihracatta meydana gelen artışın çarpan mekanizması (dış ticaret çarpanı) etkisiyle milli geliri artırması beklenmektedir (Takım, 2010: 4). Harcama fonksiyonu dikkate alındığında, dış ticaret çarpanı analizinin, ihracat fazlası söz konusu olduğu durumda marjinal ithalat eğiliminin büyüklüğüne bağlı olarak genişletici bir etkiye sahip olacaktır (Tekin, 2012: 869). İhracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen temel teorik yaklaşımlardan birisi de pozitif dışsallıklar kazandırmasıdır (Akkaş ve Öztürk, 2016: 1329-1330). İhracat sebebiyle ortaya çıkacak pozitif dışsallıkların ekonomik gelişmelere yapacağı katkı ekonomik büyümeyle birlikte

kalkınmanın gerçekleşmesini de sağlayacağı düşünülmektedir (Takım, 2010: 4).

İthalata dayalı büyüme varsayımında ise ithalatın ara ve yatırım malı girişi ile ülkedeki teknolojik yenilikleri destekleyerek ekonomik büyümeye yardımcı olduğu vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2010: 251). Akkaş ve Öztürk (2016) çalışmasında Türkiye’de ihracat, ithalat ve GSYH arasındaki nedensellik ilişkisini 2001:Q3-2014:3 döneminde incelemişler ve GSYH’den ithalata ve ihracata nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Varyans ayrıştırması analizi sonuçlarına göre ithalatın GSYH üzerindeki etkisinin ihracata oranla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlar ve ithalata dayalı bir büyümenin gerçekleştiğini desteklemek için ayrıca dış ticaret açığı ve cari açık sorunları yaşanması ile ilişkilendirmişlerdir.

Zira Özel ve Sezgin (2012) çalışmasında ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesini ticari açıklığın genel olarak ihracatta bir artış yaratmasına bağlamaktadır. Buna göre, ihracatının önemli bir kısmını ithal edilen girdilerden sağlayan Türkiye’de, makine ve teknolojinin kolay elde edilebilirliği artmaktadır ve böylece bir yandan yeni teknoloji kullanımını teşvik ederken diğer yandan ekonomideki verimliliği arttırarak düşük maliyette üretim yapılmasına olanak sağlamaktadır (Özel ve Sezgin, 2012: 298).

Döviz Kuru İlişkisi

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, ekonomik kalkınmayı sağlayacak adımlar atılmaya çalışılmıştır. Uygulanacak ekonomi politikalarında liberal yaklaşımlar ön plana çıksa da, istenilen sonuçlara ulaşılamaması ile birlikte, 1929 yılında gümrük tarifelerini değiştirme serbestisi kazanılması sonrasında, 1930 yılından itibaren dış ticaret politikalarında devlet ağırlıklı yaklaşım uygulanmıştır. Savaşların verdiği olumsuz ekonomik koşullar, sermaye birikiminin yetersiz olması, temel altyapı sorunları ile birlikte dış ticaret şekillenmiştir (Kılınç Savrul vd. 2013: 56). 1930’ların Büyük Buhranı gelişmiş ülkelerde başlamış ancak gelişmekte olan ülkelere yayılmış küresel bir olay olmakla birlikte, dönem itibariyle ekonomik çöküntüyü, siyasal istikrarsızlıklar takip etmiş dünyada diktatörlüklerin oluşmasına dahi yol açmıştır. Bu dönemin sanayileşmiş ülkeleri, krize tepki olarak ithalatı kısıtlayıcı önlemler almış, böylelikle yurt içinde üretilen malların talebini ve istihdamı arttırmayı hedeflemişlerdir. Ancak dolaylı olarak

bu diğ er ÷lkelerde işsizliğı arttırmış ve bu hatalı politikanın diğ er büyük ÷lkeler tarafından da uygulanması sonucu olarak tüm dünyada işsizlik artmış, dünya ticareti çökmüş ve ÷lkeler arasındaki ekonomik bağlar kopmuştur (Yıldırım vd., 2012: 13).

İthal ikameci politikaların benimsendiğı 1960 yılından itibaren uygulanan kur politikası ile yurt dışı fiyat artışlarının üzerinde gerçekleşen yurtiçi fiyatları, miktar kısıtlamaları ve ithal yasakları ihracatı olumsuz etkilemiştir. Yine Türkiye ihracatı üzerinde olumsuz etkisi olan 1970'li yıllarda yaşanan petrol fiyat şokları ve sonrasında gelen döviz darboğ azından kurtulmak için 24 Ocak 1980 Kararları alınarak ithal ikamesi terk edilmiştir. 1980-1989 yıllarında dış ticaretin önündeki doğ rudan ve dolaylı engellerin kaldırılması, 1989 yılında finansal serbestleşmeye yönelik ekonomi politikalarını 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliğı'ne üye olması takip etmiştir. Böylelikle ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulayan Türkiye'nin dış ticareti küresel boyuta taşınmıştır (Kılınç Savrul, 2013: 56)

Teorik olarak bir ÷lkede yüksek belirlenen kur veya yüksek bir devalüasyonun ödemeler bilançosu üzerinde kısa vadede olumlu etki söz konusu olacaktır. İhracatın uyarılması ve döviz cinsinden reel satın alma gücünün düşmesiyle, ithalatın pahalı hale gelerek azalacaktır. Uzun vadede ise, gelişmekte olan ÷lkelerde, girdi maliyetlerinin artması sebebiyle oluşacak enflasyon, dolarizasyon ya da benzeri istikrarsızlıklar dış ticaretin tekrar normal düzeye dönmesine yol açmaktadır (Bakkalcı ve Arğın, 2013: 56).

Türkiye'de geçmiş dönemlerde dış ticaret dengesini de sağlamaya yönelik farklı döviz kuru sistemleri doğ rultusunda kur politikaları uygulanmıştır. Sadece kur ayarlamaları, dış ticaret dengesinin sağ lanması için kullanılabilecek bir döviz kuru politikası aracı değildir. Zira, üretim düzeyi, etkin kaynak kullanımı, üretim maliyetleri, verimlilik veya faiz oranları, enflasyon, sermaye girişı, vergi sistemi gibi yatırımlar ve üretim üzerinde etkili olabilecek, dolayısıyla ithalat ve ihracatı etkileyebilecek, döviz kuru dışında bir çok etkiden bahsedebiliriz (Hepaktan vd., 2011: 77)

Ulusal paranın aşırı değerlenmesinin sonucunda ortaya çıkan rekabet kaybını gidermek için kur politikaları gözden geçirilmelidir. Türkiye'deki ihracat ve büyüme rakamları rekor kırarken, özellikle imalat sektöründe olduğu gibi, bazı sektörlerdeki ithalata bağımlılık sebebiyle artan ithalatın yarattığı dış ticaret açığı önemli sorunlardan biridir. 2001 yılında esnek kur sistemine geçilmesiyle TL aşırı değerlenmiştir (Balaylar,

2011: 157). Dalgalı döviz kuru sisteminin avantajları ülke parasının değeri piyasa oyuncuları tarafından belirlenmesi, piyasada beklenen arz ve talep değişimlerinin döviz kurlarına çok hızlı etki etmesi şeklinde ifade edilebilir. Piyasaya yapılan tüm müdahaleler kurların istenilen düzeye gelmesi yerine, piyasadaki spekülatif dalgalanmaları önlemek ve hızlı-sert değişimleri daha yumuşak hale getirmek için yapılmaktadır. Bu kur sistemi iç ve dış şokların gerektirdiği ayarlamaları döviz kuruna yansıttığından parasal büyüklükler yabancı sermaye hareketlerinin etkisine maruz kalmaz. Bu sistemde para politikası daha etkin hale gelmektedir. Bu etkinliğin asıl kaynağı merkez bankalarının belirli bir kur istikrarı hedefinin olmamasıdır. Merkez bankaları bağımsız para politikaları uygulayabilirler ve arz ve talep piyasa tarafından oluştuğu için çok fazla müdahale de bulunmazlar. Burada belirtilen avantajlı durumlara ek olarak döviz kurlarının gelecekteki değerine ilişkin belirsizlikler, ekonomideki karar alıcıların fiyatlamalarını sağlıklı olarak yapabilmelerini zorlaştırması, yüksek nominal ve reel döviz kuru dalgalanmaları, ekonomide yanlış kaynak dağılımına yol açabiliyor olması, dış pazarlardaki enflasyonun kur yolu ile piyasayı etkilemesi ve piyasalarda oluşan riske bağlı olarak risk primlerinin yükselmesi gibi olumsuz görüşlerden de bahsetmek mümkündür. (Karluk, 2005: 535).

2002 yılı sonrasında ise 2009 kriz yılı hariç kesintisiz bir büyüme dönemi gerçekleşmiştir. Bu süreçte, ihracat artarken ithalattaki artış daha yüksek bir oranda gerçekleşmiş ve oluşan dış ticaret açıkları ise yabancı sermaye akımları ile finanse edilmiştir. Finansmanı mümkün olduğu sürece açık vermenin sakıncalı olmayacağı görüşü, reel kurların yüksek tutularak enflasyonla mücadelenin ana politika aracı olmasıyla birleşince, ithalatı özendirici bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu duruma bir çözüm bulunması için bir yapı değişikliğine gidilmeli ve ithalatı azaltıcı politikalar uygulanmalıdır. Bu sebeple, üretimi ve dolayısıyla ihracatı arttırmaya yönelik, reel sektör kaynaklı bir büyüme modeli, dış kaynağa bağımlı, düşük kuru zorunlu kılan finans sektörü kaynaklı büyüme modelinden daha iyi sonuç verebilecektir (Balaylar, 2011: 157-158)

Borçlanma İlişkisi

Kamu kesiminin ekonomide varlık sebebi toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi/sunulmasıdır. Kamusal mal ve hizmetleri üretilmesi için kamu harcamaları yapılmakta ve kamu harcamaları toplanan vergi

gelirleri ile finanse edilmektedir. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar vergi artış ile finanse edilemediği takdirde ise para basma veya borçlanma yoluna gidilebilir. İki farklı yöntemin de ekonomik etkileri değişiklik göstermektedir.

Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin eşit olması durumunda denk bütçeden, harcamaların gelirleri aşması ve ek finansman ihtiyacı ortaya çıkması durumunda bütçe açığından söz edilir. Bütçe açığının finansmanın borçlanma ile gerçekleştirilmesi durumunda devlet, özel kesimden veya diğer ülkelerden borçlanabilir. Yani, borçlanma iç ve dış borçlanma olarak iki şekilde yapılabilir. Dış açıklar, yabancı tasarruflar kullanılarak, ülkenin gelirinden fazla harcama yapmasına olanak sağlamaktadır. Özel kesimin tasarruf fazlasının olmaması halinde, bütçe açığının borçla finansmanı yabancı tasarrufları kullanılması ile mümkün olacaktır. Bu durumda, özel sektörden borçlanılmasına rağmen, finansman ihtiyacının karşılanamaması cari işlemler dengesinin sürekli açık vermesine ve dış borçların artmasına sebep olabilmektedir (Yıldırım vd. 2012: 428).

Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, sermaye birikimin yetersizliği sebebiyle arzu edilen yatırım ve üretim seviyesine ulaşılamaması, dış yardım, dış borç ve uluslararası sermaye akımı gibi dış finansman kaynaklarının önemini arttırmaktadır. Dış finansmana ihtiyaç duyulmasının sebeplerini; tasarruf yetersizliği, büyük yatırım projelerinin finansmanı, sanayileşme ve ekonomik büyüme için gerekli olan finansal kaynak ihtiyacı, sanayi üretimindeki ithal girdiler sebebiyle dışa bağımlılık, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları ve bunları finanse edebilecek döviz rezervinin yetersiz kalması, kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, iç borçlanmanın pahalı olması, ekonominin kısa vadeli sermayeye açık olması, vadesi gelen dış borçların yine dış borçlanma ile çevrilme zorunluluğu, savunma giderlerinin finansmanı ve vergi toplamadaki başarısızlık ile kayıt dışılık ve benzerleri gibi sıralamak mümkündür (Karagöz, 2007: 100). Gelişmekte olan ülkeler II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan uluslararası finansal kuruluşlardan borçlanmaya başlamış, 1970'li yıllara kadar bazı ülkelerdeki borç sorunları göz ardı edilirse birçok ülkenin içinde bulunduğu bir borç krizi gerçekleşmemiştir. Dışa açık politika izleyen ülkelerin küresel olaylardan daha fazla etkilenmesi sebebiyle, dış ticaret serbestliğinin artmasının borç krizinin yaygınlaşmasında etkili olduğu söylenebilir (Kazgan, 1985: 181'den akt. Bölükbaş ve Peker, 2017: 214). 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri gibi nedenlerle uluslararası

piyasalarda meydana gelen daralmalar, Türkiye ekonomisini de dış ticaret anlamında olumsuz etkilemiş ve döviz ihtiyacını karşılayabilmek için köklü değişiklikleri içeren 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik Kararları ile ithal ikameci politikalar terk edilmiştir. Böylelikle dışa açıklığın hız kazanması, dış ticaret göstergelerinde ve dış borç düzeyinde değişimler meydana getirmiştir (Altundal ve Somuncu, 2016: 140; Bölükbaş ve Peker, 2017: 214).

Karagöz (2007) çalışmasında dış borçlar üzerinde ödemeler dengesi açığı, kamu harcamaları, yurt içi tasarruflar ve iç borç stokunun etkileri 1980-2004 verileri kullanılarak regresyon tahmini ile ölçülmüştür. Tahmin sonucuna göre, ödemeler dengesi açığı, yurtiçi tasarruflar ve iç borçların miktarı anlamlı bir etkiye sahip iken, kamu harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Ayrıca ödemeler dengesi açığı ve iç borç miktarının, dış borçlanma üzerindeki etkisi diğer değişkenlere göre daha fazladır.

Bu sebeple ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için yeni finansman kaynaklarının bulunmasının önemi vurgulanmış, ihracat gelirlerini arttıran, ithalat giderlerini azaltan politikaların uygulanması önerilmiştir (Karagöz, 2007: 109).

Bölükbaş ve Peker (2017) dışa açıklığın ve dış ticaret hadlerinin dış borçlanma üzerindeki etkisini 1998:Q1-2012:Q1 dönemi için incelemişlerdir. Dış borçlanmadan ticari dışa açıklığa ve dış ticaret hadlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışma bulgularına göre, dış borçlanma ile ticari dışa açıklık ve dış ticaret hadleri arasındaki ilişkinin önemli düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Vergi İlişkisi

Modern ekonomilerde kamu gelirlerinin çok önemli bir kısmı vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Vergi gelirlerini ise gelir ve servet üzerinden alınan doğrudan (dolaysız) vergiler ve harcamalar (tüketim) üzerinden alınan dolaylı vergiler olarak sınıflandırabiliriz. Türkiye’de idarenin topladığı vergi gelirleri incelendiğinde, vergi sisteminin yapısının dolaylı vergiler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Dolaylı vergiler özellikle tahsilatı kolay, mali anesteziye uygun, kayıp ve kaçığın nispeten daha düşük olduğu vergiler olması sebebiyle verimli vergiler olabilir ancak bir taraftan da gelir dağılımını bozucu etkileri sebebiyle adaletsizliğe sebep olmaktadır.

Vergi politikası uygulamalarının dış ticaret üzerinde yarattığı etki göz ardı edilemez bir öneme sahiptir (Akdoğan Gedik, 2010: 412). Vergi politikalarının ihracatı destekleyici, niteliksiz ithalatı da kısıtlayıcı yönde kurgulanması dış ticaret açığının kapatılması noktasında önemli bir etki meydana getirebilir. Vergi gelirleri, ekonomik büyüme gerçekleştirmelerinin önemli bir bileşeni olduğu için ülke ekonomisinde oluşan ekonomik büyüme sonucunu doğrudan etkileyebilmektedir (Yavuz ve Beşel, 2015: 52).

Cari açık hemen takibinde gelen krizler yüzünden, bir korku kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak, üretmeden kaynak kullanmaya müsaade ettiği için cari açık devam ederken, bir geçici refah hissi de ortaya çıktığı gerçektir. Vergi sistemi yüzünden Türkiye’de göze çarpmayan, bir cari açık etkisi daha vardır. Bu göze çarpmayan etki, cari açığın hemen belli olmayan, bütçe gelirlerini ithalat vergilerindeki artış nedeniyle arttırma etkisidir. Türkiye’deki mevcut vergi sistemi içinde gelir vergisinin payının (2017 yılı için %19.9 Gelir Vergisi, %8 Kurumlar Vergisinin payı olmak üzere, gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin payı toplamda %27.9) düşük olması ile birlikte, ithalat vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı (2017 yılı için %18.1), dikkate alındığında neredeyse gelir vergisinin büyüklüğü kadar olduğu görülmektedir. Bu açıdan önemli bir vergi geliri kalemi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, cari açığın bütçe gelirlerini arttıran bir gizli etkisi bulunmakta ve ithalat artışı ile ithalat kaynaklı vergi gelirlerinin artması bütçe dengesi üzerinde olumlu etkide bulunabilmektedir (Akkaya ve Gürkaynak, 2012: 101-103).

Tablo 35. 2002-2009 Yılları Dış Ticaret Vergileri

Vergi Türü	2002 Bin TL	2003 Bin TL	2004 Bin TL	2005 Bin TL	2006 Bin TL	2007 Bin TL	2008 Bin TL	2009 Bin TL
Vergi Gelirleri Toplamı	59.631.868	84.316.169	101.038.904	119.250.807	151.271.701	171.098.466	189.980.827	196.313.308
Gümrük Vergileri	590.927	888.382	1.219.854	1.369.594	2.090.186	2.454.875	2.788.589	2.486.462
İthalde Alınan KDV	8.857.452	11.641.552	15.658.747	17.879.333	25.432.537	26.495.628	29.980.574	26.135.212
Diğer Dış Ticaret Gelirleri	3.410	385	53.817	58.217	57.091	50.571	40.009	52.554
Toplam İçindeki Payı*	% 15.9	% 14.9	% 16.8	% 16.2	% 18.2	% 16.9	% 17.3	% 14.6

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2002-2009 Yılı Vergi istatistiklerinden derlenmiştir.

*Toplam içindeki payı ile Tabloda yer alan uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payı ifade edilmektedir.

Türkiye'nin 2002-2009 arası dış ticaret vergileri Tablo 35'te gösterilmektedir. Tablo 35'in verilerinin incelenmesinden 2002-2009 döneminde dış ticaret vergilerinin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Dış ticaretten alınan vergilerin 2010-2017 yılları arasındaki gelişimi Tablo 36'da gösterilmiştir. Tablo 36 incelendiğinde ithalde alınan KDV'nin yıllar itibariyle arttığı görülmektedir.

Tablo 36. 2010-2017 Yılları Dış Ticaret Vergileri

Vergi Türü	2010 Bin TL	2011 Bin TL	2012 Bin TL	2013 Bin TL	2014 Bin TL	2015 Bin TL	2016 Bin TL	2017 Bin TL
Vergi Gelirleri Toplamı	235.714.637	284.490.017	317.218.619	367.517.727	401.683.956	465.229.389	529.607.901	626.082.415
Gümrük Vergileri	3.269.666	4.693.331	5.238.101	5.466.773	6.588.043	8.362.813	9.173.022	12.539.011
İthalde Alınan KDV	36.210.987	48.690.345	50.005.155	62.733.522	64.413.736	74.655.321	76.842.064	100.105.977
Diğer Dış Ticaret Gelirleri	82.212	115.761	117.701	134.803	192.298	243.883	350.864	512.312
Toplam İçindeki Payı*	% 16,8	% 18,8	% 17,5	% 18,6	% 17,7	% 17,9	% 16,3	% 18,1

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2010-2017 Yılı Vergi İstatistiklerinden derlenmiştir.

*Toplam içindeki payı ile Tabloda yer alan uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payı ifade edilmektedir.

Türkiye, 2002 yılından bugüne yüksek büyüme oranları ile gelmiştir. Türkiye, dış ticaret açığı problemine rağmen büyüme gerçekleştirilebilmektedir. Genellikle kamu harcamalarının artmasının büyüme üzerinde etkili olduğu söylenmektedir. Türkiye'de kamu harcamaları – dış ticaret açığı ilişkisinin simetrik hareket etmediği görülmektedir (Kayhan vd., 2016: 147). Uzun vadeli programlarla, iç kaynakların kullanılması ile yapılacak büyüme ve kalkınma planları, ileride yapılan kamu harcamaları içinde yabancı kaynak kullanımını da azaltacağından, gelişmiş ülkelerde etkisinin çok düşük olduğu kamu harcamalarının dış ticaret üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülke içinde de görülebileceğinin bir kanıtı gibidir (İdikut Özpençe ve Ergen, 2017: 144).

Büyüme yıllarında ithalattaki değişim, GSYH'deki artış oranından daha yüksek olarak gerçekleşmekte ve dış ticaret açığının da artmasına neden olmaktadır. Tüketime ağırlık veren büyüme modelleri yerine, üretime ağırlık veren büyüme modelleri tercih edilmelidir. Bu tercihlerin vergi politikaları ve bütçe uygulamaları ile de desteklenmesi başarı şansını daha fazla arttıracaktır. Para ve maliye politikalarının eşgüdümlü olarak, dış ticaret açığının giderilmesinde kullanılması mümkündür.

Dış ticaret açıkları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği literatürde, dış ticaret açığının oluşmasında kamu harcamalarının etkisini inceleyen Adıgüzel (2014) çalışmasında, 1982:Q1-2010Q:3 döneminde Türkiye’de kamu harcamaları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testine göre, 2000 yılının ilk çeyreğinde kırılmaya rastlanmış ve bu tarihe göre uzun dönem ilişkileri değerlendirilmiştir. Elde ettiği bulgular, kırılma öncesi ve sonrası dönemlerde uzun dönem ilişkisi vardır. Buna göre, kamu tüketim harcamalarının azaltılmasının dış ticaret açıklarının azalmasına katkısı olacaktır.

3.4. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Üretim Odaklı Çözüm Yolları

Küresel ölçekteki firmaların, hem ölçek ekonomilerinden yararlanmak hem de dışsallıkları daha iyi kullanmak amacı ile üretimlerini, çeşitli ülkelerde parça parça gerçekleştirme yoluna gitmektedirler. Böylelikle, coğrafi açıdan kendilerine en yüksek karı sağlayacak olan ülkelere üretimlerini taşımakta ve risklerini de bölmektedirler. Üstelik çeşitli ülkelerdeki üretim yerlerini de bir nevi uç beylikleri gibi kullanarak o ülkelerde de kendilerini temsil edecek oluşumlar meydana getirmektedirler. Bu coğrafi dağılımı gerçekleştirirken taşıma giderlerini azaltmak, vergi yükünü düşürmek ve daha büyük pazarlara ulaşmak hedeflerini göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu coğrafi dağılımda ucuz girdi, ucuz iş gücü gibi maliyetleri düşürüp, ölçek ekonomilerinden daha fazla faydalanılmasını da gerçekleştirmektedirler. Küresel firmaların Türkiye’ye, Türkiye’nin, coğrafik konumu ve sahip olduğu kaynaklarla yönelmesi çok mümkündür. Bunun yanı sıra Türkiye’nin ihracata yönelik olarak coğrafi dağılımı, ülke içerisinde de planlı olarak gerçekleştirebilir.

Uluslararası üretim ve ticaret dinamiklerindeki dikey uzmanlaşma artma eğilimindedir. Bütün ülkeler küresel ölçekte dış ticaret gelirlerini artırabilecek coğrafi üretim dağılımlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda Türkiye’nin jeopolitik konumu eşsizdir.

Türkiye’nin dış ticaret açığının giderilmesi için uygulanacak üretim stratejilerinde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1- Hangi ihracat sektörlerinin teşvik edileceği, hangi büyük ölçekli üretimin destekleneceği,

2- Hangi alanlarda küresel markaların oluşturulacağı,

3- Belirli alanlarda katma değerin m¼mk¼n olduğunca, T¼rkiye’de ¼retilmesi hedeflenmelidir.

4- İhracatın ¼n¼ndeki b¼rokratik, vergisel veya ekonomik engellerin azaltılması,

5- Alternatif enerji kaynaklarına uygun ¼retim yoğunlaşması,

T¼rkiye’nin sanayi de millileştirme uygulamalarında da dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bunlar:

1- İthal girdilere alternatif olabilecek, y¼ksek katma değerli veya y¼ksek teknoloji içeren eşdeğer ¼r¼nlerin/girdilerin yerlileştirilmesi hedeflenmelidir.

2- Ara malı, yatırım malı ithalatını azaltacak şekilde ¼retim yapısı planlanmalıdır.

3- Yerlileştirme yapılacak ¼retim alanlarına devlet teşvikleri veya destekleri y¼zeyssel değil ciddi d¼zeyde sağlanmalıdır.

4- Yerlileştirme ęalıřmalarına uygun mevzuat, hukuki alt yapı uluslararası standartlara uygun bir biçimde oluşturulabilmelidir.

¼retim yapısını d¼n¼ř¼m¼ elbette kısa vadede ve hızlı olarak geręekleřtirilebilecek bir durum değildir. ¼zellikle bu alanda nitelikli iřg¼c¼ veya diğer bir ifadeyle beşeri sermayeyi de gerektirmektedir. Fizik, kimya, m¼hendislik gibi temel alanlarda yeterli nitelikli iş g¼c¼ne de sahip olunması, kritik bir ¼neme sahiptir. ¼rneęin tekstil sekt¼r¼nde bir ¼r¼n¼n tasarlanması, ¼retimi veya dış ticareti aşamalarında tekstil m¼hendislięi, meslek y¼ksekokullarının, teknik liselerin, tekstil-tasarım b¼l¼mleri gibi eğitim alanlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Eğitim politikalarının dış ticaret ağığını azaltmaya y¼nelik duyarlılık taşması olumlu olacaktır.

Petrokimya ¼r¼nlerinin tasarımı, ¼retimi ve dış ticareti sırasında kimya m¼hendislerine b¼y¼k g¼revler d¼řmektedir. Tekstil alanında ¼niversite, sanayi işbirliklerini sağlayacak organik k¼yler, staj adı altında dahi olsa, uygulamalı eğitimler organize edilebilir. ¼retim sanayi işbirliğinin yanı sıra ¼niversite-¼niversite işbirliğinin sağlanması, araştırma ¼niversitelerinin ihracatı arttırabilecek teknolojiler ¼retecek şekilde yapılanması da m¼mk¼nd¼r. Ar-Ge, y¼ksek teknoloji ¼r¼n geliştirme ve yenilik projelerine, hem ¼niversite sanayi işbirliği bağlamında, hem de sekt¼rler arası işbirlikleri bağlamında odaklanması gerekmektedir.

Yüksek büyüme oranları ve dış ticaret açığını kapatacak bir sanayi politikası için, mevcut durumun analizi, sahip olunan imkânların belirlenmesinin önemi tartışılmaz. Tüm sektörleri kapsayan bir sanayi envanterinin oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada sanayi envanteri, firma ve sektörlerin mevcut kapasitelerini ve performanslarını gösterecektir. Sanayi şirketlerinin konkordato ilan etmesi, tasfiye olması, kapanması, Türkiye'nin milli değerlerinin, zaten yetersiz olan Türkiye'nin üretim kapasitenin de kaybolmasına yol açmaktadır. Envanter bilirse, sahip olunan yapının yüksek katma değer sağlayacak şekilde dönüştürülmesi de nispeten daha kolay olacaktır.

“Stratejik sektörler” fütürist yaklaşımlarla belirlenmelidir. Bu, stratejik sektörleri tanımlanırken, önümüzdeki zamanlarda yok olması, ciddi değer kaybetmesi beklenen sektörlerden de kayıplarını minimum edecek şekilde çıkış yolları da aranmalıdır. Bir adım ileri, iki adım geri olacak şekilde bir üretim yapısı gelecek odaklı bir şekilde yapılandırılırken, mevcut dış ticaret açığının azaltılması hususunda taviz verilmemesi de gereklidir.

3.5. Dış Ticaret Açığının Giderilmesi Noktasında Firma Bazlı Öneriler

Dış ticaret açığının giderilmesi noktasında ihracat miktarının arttırmak, temel yaklaşımlardan birisi olduğuna göre, ihracat yapan firmaların sorunlarının çözümlenmesi gerekmektedir. İhracatın önündeki engellerin kaldırılması, hiç değilse azaltılması ile ihracatın gelişimi için önemli bir çalışma ortamı da sağlanmış olacaktır. İhracat firmalarının karşılaştığı sorunlar şunlardır:

- İhracatta tahsilat ile ilgili sorunlar,
- İhracatta teslim ile ilgili sorunlar,
- Üretim ile ilgili sorunlar,
- Pazarlama ile ilgili sorunlar,
- Fiyat ile ilgili sorunlar,
- Teknoloji ve ar-ge ile ilgili sorunlar,
- Finansman ile ilgili sorunlar,
- Gümrüklerde yaşanan sorunlar,
- Kurumsal sorunlar

İhracat yapan firmaların belli başlı sorunları yukarıda verilmiştir. Bu sorunların çözümü ile ilgili adımların ihracatın gelişmesinde faydasının olacağı kolaylıkla ifade edilebilir. Sırasıyla bu sorunların giderilmesi hususundaki önerileri açıklayalım.

İhracat ile ilgili en önemli sorunlar içerisinde tahsilat gelmektedir. Alıcının mali güçlük içinde olması, ihracat yapılan ülkede savaş, isyan vb. olağanüstü durumların ortaya çıkması gibi riskler her zaman bulunmaktadır. Bu noktada, devletin ihracat sigorta sistemlerini geliştirmesi, ihracat kredileri ve benzeri güvenlik önlemlerini sağlaması etkili olmaktadır. Günümüzde ihracatta genellikle akreditif açılması yöntemi ile bankacılık sisteminin belirli ölçüde de olsa güvence sağlaması tercih edilmektedir.

İhracatta teslim ile ilgili sorunlar uzun yıllar boyunca hep söz konusu olmuştur. Her ülkede, teslimatla ilgili ticari terimlerin farklı şekilde yorumlanmasının (hukuksal anlaşmazlıklar neticesi) hem zaman hem de para kaybına sebep olduğu düşüncesinden yola çıkarak ve bu terimlerin standart kurallara bağlanması niyetiyle bazı uluslararası çalışmalar yapılmış ve bunlardan en önemlisi “Uluslararası Teslim Şekilleri (INCOTERMS)”dir (Dündar, 2006: 35). Merkezi Paris’te bulunan ve 1919 yılında kurulmuş olan ICC (International Chamber of Commercial) Uluslararası Ticaret Odası, ticaret işlemlerindeki anlaşmazlıkları, uyuşmazlıkları ve hukuksal problemleri yok etmek amacıyla 560 sayılı broşürle bazı kuralları açıklamış ve bu broşürle malın satıcıdan alıcıya ne şekilde taşınacağını, malın ihracat ve ithalat gümrüklerinden ne şekilde geçirileceğini ve taşımaya ilişkin risk ve giderlerin taraflar arasında nasıl paylaşılacağını tespit eden 9 adet ticari terime yer vermiştir.

Teslim şekillerinde yer alan sigortası ödenmiş teslim gibi durumlarda sigorta poliçelerinin içeriği, klozlar, teminatlar gibi sorunlar meydana getirebilmektedir. Sigorta poliçesinin ihracatçı tarafından karşılandığı durumlarda en dar kapsamlı poliçeye yöneldiği görülmektedir. Dış ticaretin bölgesel dağılımı ve sektörel yapısı incelendiğinde, mevcut taşıma biçimlerinden birinin bir diğerini yerine geçmesi kısa ve orta vadede mümkün olmayacağı ve bu nedenle Türkiye’nin sahip olduğu ulaştırma alt yapısının değişmeyeceği ve dış ticarete taşımacılıkta denizyolu ve karayolunun ağırlığının devam edeceği düşünülmektedir (Oda, 2008: 101). Kara yolu ile ihracat yapılması durumunda sınır kapılarındaki kuyruklar, işlemlerin gecikmesi, çeşitli ülkelerden geçilerek ihracat konusu malların teslimi gerektiği durumlarda diğer

ülkelerde çıkan sorunlar, teslimatı geciktirebilmektedir. Bu noktada Türkiye kara yolu ile ihracatta daha etkin roller üstlenebilir.

İhracatın üretim yönü ile ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Özellikle üretilen ürünlerin kalitesinin ISO belgeleri, CE belgesi gibi belgelerle ispatlanabilmesi gerekmektedir. Test süreçleri, kalibrasyon ve ölçüm merkezlerinin Türkiye’de de yaygınlaşması gerekmektedir. Almanya’daki Nurburgring Test Merkezi’nin bir benzeri, Bursa’nın Yenişehir ilçesinde kurulmaktadır. Böylelikle, Türkiye’nin ilk otomotiv test merkezi Bursa’da olacaktır. Tesisin 2020 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

İhracatta pazarlamaya yönelik sorunlar da önemli bir yer tutmaktadır. Dil bilen, yetişmiş eleman sıkıntısı son yıllarda aşılmaya başlanan bir pazarlama sorunu olmuştur. Buna karşılık pazar analizleri, pazar araştırmaları gibi pazarlamaya yönelik bilimsel çalışmaların hala çok yetersiz olduğu, Türkiye’nin ihracatçılarının bu tip bilgileri bireysel çabaları ile edinmeye çalıştıkları görülmektedir. Etkin bir bilgilendirme yapısı, Türkiye’nin ticaret müşavirlikleri aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

İhracatta fiyat ile ilgili sorunlar da görülmektedir. Girdi maliyetlerinin Türkiye’nin uluslararası rakiplerine göre yüksek olması, akaryakıt, elektrik gibi girdi maliyetlerine eklenen yüksek vergiler fiyatlarda dezavantajlı duruma gelmesine yol açabilmektedirler. İhracat yapan firmaların, maliyet hesaplama ve fiyat belirleme konusunda bir takım ortak sorunları vardır. Bu sorunlar aşağıdaki gibidir (Benli, 2006: 12):

- “1. İhraç pazarlarında rekabetin giderek artması maliyet muhasebesi becerilerinin, maliyet kontrolü becerilerinin önemini de artırmaktadır. Maliyetlerin kontrolü, maliyetlendirme yöntemleri ve işlemleri yetersizdir.*
- 2. Yüksek maliyetler nedeni ile dış pazarlarda rekabet edilememesi de önemli bir sorundur. Maliyetlerin indirilmesi bu nedenle önem taşımaktadır. İhracatçıların üretim ve dağıtım ile ilgili maliyetlerini detaylı olarak bilmesi maliyetlerin nerede ve neden çok yüksek olduğunu bilmesi gerekmektedir.*
- 3. Pazar fiyatlarına göre maliyetlerin yüksek olması sonucunda ihracat işlemlerinde kar elde edilememesi ihracatçıların karşı karşıya kaldığı diğer bir sorundur. Maliyet düşürme çabalarının etkili yapılması halinde ihracatta karlılığın sağlanması mümkündür”.*

Teknoloji ve araştırma geliştirmeye yönelik ihracat sorunları da bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler o kadar hızlı ilerlemektedir ki son teknoloji denilen bir üretim hattının bile çok kısa süre içerisinde eski teknoloji olarak nitelendirildiği görülmektedir.

İnovasyon, ürün geliştirme, üretim hattının modernizasyonu gibi çalışmalar belirli düzeyde de olsa araştırma geliştirme yatırımı gerektirmektedir. Türkiye’de araştırma ve geliştirmeye yönelik teşvikler bulunmakla beraber ihracata ve ar-ge harcamalarına yönelik kapsamlı bir yaklaşım bulunmamaktadır.

Finansman ile ilgili sorunlar, girişimci kredisi, işletme sürecinin finansmanına yönelik, ihracatçı firmaların ihtiyaçları bulunmaktadır. Eximbank tarafından sevk öncesi ihracat kredisi, ihracata yönelik yatırım kredisi, KOBİ ihracata hazırlık kredisi, reeskont kredisi ve devlet garantili alıcı kredileri gibi krediler sunmaktadır. İhracat finansmanı, ihracat işleminin siparişinden başlayıp mal bedelinin ihracatçının hesabına geçtiği ana kadar geçen bütün aşamalardaki maliyetleri kapsamaktadır (Yıldırım, 2016: 36). İhracatçıların kısa, orta veya uzun vadede ihtiyaç duyduğu fonların sağlanması adına başta Eximbank kaynakları olmak üzere, gereken kaynaklara ulaşmaları kolaylaştırılmalı, devlet eliyle sağlanan teşvikler sayıca ve yapısal olarak artırılmalı ve teşviklere erişim konusunda gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır (Kocaefe, 2017: 143).

Gümrüklerde ihracat ile ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Gümrük idaresi “yetkilendirilmiş yükümlü” kapsamında yeni bir model geliştirerek Türkiye’de gümrüklerde bekleme sorununu çözmeyi hedeflemiştir. Bu sisteme göre gerekli şartları taşıyan ihracatçı firmalar gümrük işlemlerini kendileri gerçekleştirecek ve bekleme gibi bir soruna hiç muhatap olmayacaklardır.

3.6. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Yönelik Sektör Bazlı Öneriler

Dış ticaret açığının kapatılması noktasında üretim kapasitesinin artırılması önemlidir. Ancak teorik yaklaşımların yanı sıra sektör bazlı somut öneriler de belirlenmelidir. Burada bütün sektörler incelenmesi yöntemi yerine, dış ticaret açığının oluşmasında veya giderilmesinde, rakamsal olarak en önemli sektörler seçilmiştir.

3.6.1. Gıda Sektörü

Tarım sektöründen karşılayarak üretime dahil ettiği, bitkisel ve hayvansal hammaddeyi, uyguladığı bir veya birden fazla işleme, raf ömrü genel olarak uzun ve tüketime hazır ürünler haline getiren sanayi koluna gıda sektörü adı verilmektedir (Bulu vd., 2007: 312). Tarım sektörü, Türkiye'nin sosyolojik ve ekonomik yapısı içerisinde önemli yer tuttuğu görülmektedir (Akbulut ve Terzi, 2013: 46). Gıda sektörü, ülke insanların beslenmesi ve hayatlarının ettirilmesi için önemli olduğundan stratejik bir

sektör olarak görülmektedir. Toprak yapısı, ülkenin iklimi, bitki örtüsü gibi çeşitli etkenlere bağlı olsa da her ülke kendi halkının gıda ihtiyacını, öncelikle kendi yerli üretimi ile karşılamak istemektedir.

Gıda sektörünün hammaddesi büyük ölçüde tarım sektöründen temin edilmektedir. Bu sebeple ekilebilir, sulanabilir tarımsal alanlar gıda sektörü için önem arz etmektedir. Gıda ürünleri çok çeşitli olsa da, ekmek, makarna gibi ürünlerin yapımında kullanılan buğday stratejik öneme sahip kabul edilmekte ve ülkeler buğday üretimlerinin en azından iç taleplerini karşılayacak düzeyde olmasını beklemektedirler. Ziraat Mühendisleri Odası'nın hazırladığı 2018 yılı Buğday Raporu'nda Türkiye'de 2000 yılında 92 milyon dekar alanda buğday ekimi yapılırken, 2017 yılında bu rakamın 77 milyon dekar alana gerilediğine vurgu yapılmaktadır. Söz konusu raporda buğday için önemli olan sorunlar şu şekilde sıralanmıştır;

- *Buğday ekilen alanların yıldan yıla alan olarak küçülmesi,*
- *Tarımsal üretim için gerekli materyallerin fiyatlarının yükselmesi,*
- *Destek ve teşviklerin yetersiz kalması,*
- *İthalatta ki vergilerin azaltılarak yerli üreticinin rekabet avantajının azalması,*
- *Dinlenmeye bırakılan alanların artması”*

2017 yılında TÜİK verilerine göre %10,20 oranı ile buğday üretiminde birinci sırada yer alan ilimiz Konya'dır. Ancak sadece Konya'da bile sulama sorunlarının giderilerek, daha makul sulama yapılması suretiyle buğday üretiminin arttırılması mümkündür. Yine Konya için buğday ekim alanlarının azalması sorununa yönelik çözümler de geliştirilebilir.

3.6.2. İlaç Sektörü

Türkiye'nin ilaç sektörünün ithalata bağımlılığı %82'ler civarındadır. İlaç sektörünün dış ticaret açığı üzerindeki etkileri Tablo 37'de gösterilmektedir. 2016 yılından 2018 yılına kadar her yıl ilaç ihracatının artması, buna karşılık ilaç sektörü dış ticaret açığının azalması olumludur. 2018 yılındaki TÜİK verilerine göre, ihracat artışının temel nedeni “İnsan kanı, hayvan kanı, serum, aşı, toksin vb.” ürün grubu ihracatıdır. Türkiye, dünyanın 16. büyük ilaç pazarı konumunda bir ülkedir. İlaç üretiminin yerli ve yabancı firmalar arasında ülke içerisinde dağıldığı görülmektedir. Tıp alanında önemli başarılar imza atan Türkiye'nin ilaç sektöründe de yeterli ar-ge harcaması ile öne çıkmaması düşünülemez. Referans ilacın koruması kalktıktan sonra eşdeğer ilaçlar üretilmekte ve Türkiye eşdeğer ilaç üretiminde oldukça ilerlemiş bir ülke

konumundadır. İlaç şirketleri, yurt dışından ilaç alımı yerine, gerekli bilimsel araştırmaları gerçekleştirerek, ar-ge bölümleri oluşturarak ve bu bölümlere yeterli bütçe ayırarak, yerli ilaç üretiminde başarı sağlayabilirler.

Tablo 37. 2016-2018 Yılları İlaç Sektörü Dış Ticaret Açığı

Yıllar	İlaç İhracatı (Milyon ABD Doları)	İlaç İthalatı (Milyon ABD Doları)	İlaç Sektörü Dış Ticaret Açığı
2016	865,00	4.688,00	-3.823,00
2017	897,50	4.975,80	-4.078,30
2018	1.172,90	5.003,41	-3.830,51

Kaynak: TÜİK ve İEİS 2018 Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir.

3.6.3. Enerji Sektörü

Türkiye'nin enerjide dışarıya bağımlılık oranının çok yüksek olduğu bilinmektedir. Enerji ithalatı dış ticaret dengesinin açık vermesine neden olan önemli kalemlerden birisidir. Enerji de Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmak için yapılması gerekenler başlı başına ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniş olmasına rağmen temel öneriler, burada incelenmektedir.

1-Yerli Enerji Üretimini Arttırılması: Türkiye'nin zengin kömür kaynakları, linyit rezervleri ve değerli bor madenleri bulunmaktadır. Akdeniz ve Karadeniz'de petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerinde kullanılan, Türkiye'nin 3 adet sondaj gemisinin yeni kaynaklar bulması da beklenmektedir.

2-Alternatif Enerji Kaynaklarına Yönelmek: İlk başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji alanında, yerli kurulu gücümüzün arttırılmasına çalışılmaktadır. Rüzgâr ve güneş enerjisi için Türkiye, pek çok teşvik uygulaması getirmiştir. Ayrıca Türkiye, yenilenebilir enerji üretiminde ve teknolojilerinin üretiminde merkez olma noktasına doğru ilerlemektedir.

3-Nükleer Enerjiden Yararlanma: Mersin Akkuyu nükleer santralının inşasında önemli aşamalar kaydedilmiştir. 2026 yılında tam kapasite ile çalışacak olan santralin yıllık 35 milyar kilovatsaat elektrik üretmesi, yıllık Türkiye'nin elektrik tüketiminin %13'ünü tek başına karşılaması beklenmektedir. Ayrıca Sinop'ta ikinci bir santral inşaatı için çalışmalar başlamıştır.

4-Güvenli Enerji Geçiş Noktası Olması: Türkiye'nin son yıllarda jeopolitik konumunu kullanarak enerjide ticaret merkezi olması gelmektedir. Böylelikle hem daha ucuz enerji temin edilmesi hem de transit geçecek enerjiden belirli bir pay alınması mümkün olacaktır.

Yukarıda belirtilen enerji sektörüne yönelik yapılması gerekenlerin sayısı daha da arttırılabilir. Sadece bu 4 temel hususta yapılacak iyileştirmelerin bile, dış ticaret açığı üzerinde olumlu etkilerinin olacağı kolaylıkla ifade edilebilir. Bu noktada, 11'nci kalkınma planında enerji alanında temel amaç "enerji arzının sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlanması" olarak ifade edilmiştir. Politika ve tedbirler değerlendirildiğinde gerek petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil enerji kaynaklarında, gerekse yenilenebilir ve nükleer enerji kaynaklarının kullanımında dış bağımlılığı azaltacak önlemler dikkat çekmektedir. 2023 yılında Akkuyu Nükleer Güç Santralının (NGS) ilk ünitesinin inşaatının bitmesi ve elektrik enerjisi üretimine başlaması planlanmaktadır. Özellikle elektrik üretiminde payı yüksek olan ve dışa bağımlı olunması itibariyle doğal gaz kullanmanın azaltılması için yenilebilir enerji kaynaklarının elektrik üretimindeki payı artırılması ve yenilenebilir enerji üretiminin şebekeye güvenli bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amacı güdülmektedir.

Tablo 38: Enerji Sektörü Hedefleri

Açıklama	2018 (1)	2023
Birincil Enerji Talebi (BTEP)	147.955	174.279
Elektrik Enerjisi Talebi (TWh)	303,3	375,8
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi (TEP/Kişi)	1,81	2,01
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi (kWh/Kişi)	3.698	4.324
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı (%)	29,85	20,7
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı (%)	32,5	38,8
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı (TWh)	150,0	219,5
Elektrik Kurulu Gücü (MW)	88.551	109.474

Kaynak: 11. Kalkınma Planı, 2019: 122

Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.

(1) Elektrik kurulu gücü haricindeki 2018 yılı verileri gerçekleşme tahminleridir.

Ayrıca yerli enerji kaynaklarından olan linyitin elektrik üretiminde temiz kömür teknolojileri kullanılarak kullanılmasının ithal kaynaklara olan bağımlılığı azaltacağı ve istihdama katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, 11'nci Kalkınma

Planında gerekli teknik altyapı ve piyasa altyapısının kapasitesi arttırılarak elektrikte dış ticaretin artırılması hedeflenmektedir. Tablo 38’de enerji sektöründeki 2023 hedefleri yer almaktadır. Enerji talebinde yıllar itibariyle meydana gelecek artışın özellikle yerli kaynaklar kullanılarak karşılanması, enerjide dışa bağımlılığı azaltacak ve enerji arz güvenliğinin sağlanması bakımından önem arz edecektir. Tablo 38’de enerji sektörü hedefleri gösterilmekte, elektrik kurulu gücünün %24 oranında arttırılması hedeflendiği anlaşılmaktadır.

3.6.4. Demir Çelik Sektörü

Türkiye’nin ithalat yerine yerleşme stratejisinin en önemli uygulama alanlarından birisi demir çelik sektörüdür. Sektörün temel ithal girdi kaynağı olan hurda 2011 yılında 9,8 milyar dolar ithal edilirken, 2017 yılında bu rakam 6,1 milyar dolara inmiştir. Sadece %33’lük bir azalma var ve bu rakam da küçükmüş gibi algılanmasına rağmen, 2017 yılında inşaat sektöründe demir eksikliği nedeniyle, ithalattaki vergilerin %30’dan %10’lar seviyesine düşürülmesi uygulamasının Türkiye’de zorunlu hale geldiğinin hatırlanması gerekir.

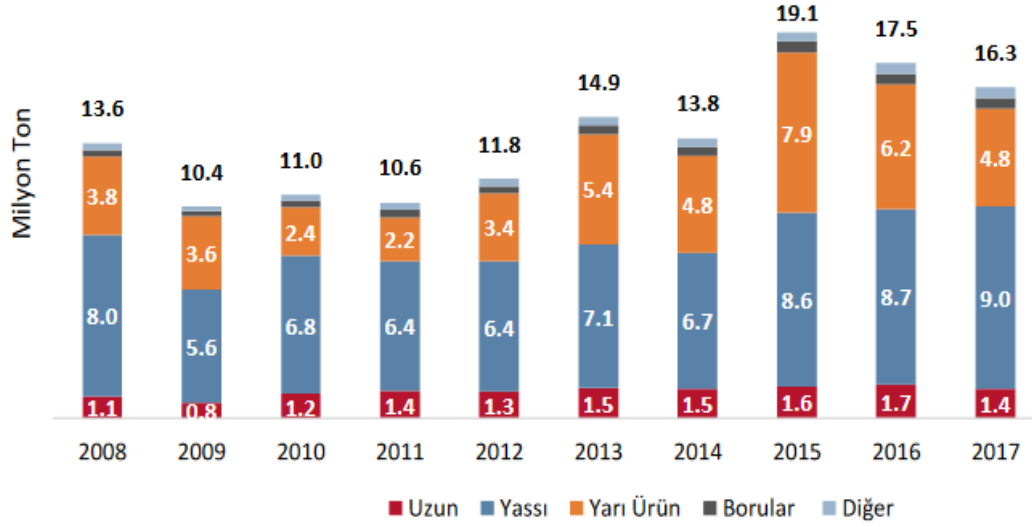
ABD Başkanı Donald TRUMP, demir çelik sektörünü korumak amacıyla 2019 yılında ek vergi getirmiştir. ABD bu sektörde en çok demir çelik ithal eden ülke olması nedeniyle özel bir önem vermektedir. ABD’nin demir çelik ithalatı, Kanada, Brezilya, Güney Kore, Meksika, Rusya ve Türkiye’den olmaktadır.

Enerjiden sonraki Türkiye’nin en büyük ithalat kalemini hurda ithalatı oluşturmaktadır. Yeni ekonomik planda ortalama 62 milyar dolar, 2019-2021 yılları arasında dış ticaret açığı verileceği ön görüldüğüne göre, bu açığın yaklaşık %10’nu hurda ithalatı oluşturacaktır. Türkiye’nin demir çelik sektörüne gerekli önemi vermesi inşaat sektöründen, imalat sanayisine kadar pek çok diğer alan üzerinde de olumlu sonuçlar meydana getirecektir.

Türkiye’nin çelik ithalatının Grafik 2’deki gösteriminden dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bölgeler bazında çelik ithalatının Avrupa Birliği ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri ülkelerden yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de yerli üretim alanı olarak Divriği, Bingöl ve Kayseri civarında demir cevheri rezervlerinin, yoğunlaşmış olmasına rağmen Sivas, Malatya ve Erzincan civarlarında bulunan demir cevherlerinin ise doğrudan kullanıma uygun yataklar, olduğu tespit

edilmiştir. Türkiye’de yapılan maden arama çalışmaları ile demir cevheri üretiminin artırılmasının mümkün olduğu bilinmektedir.

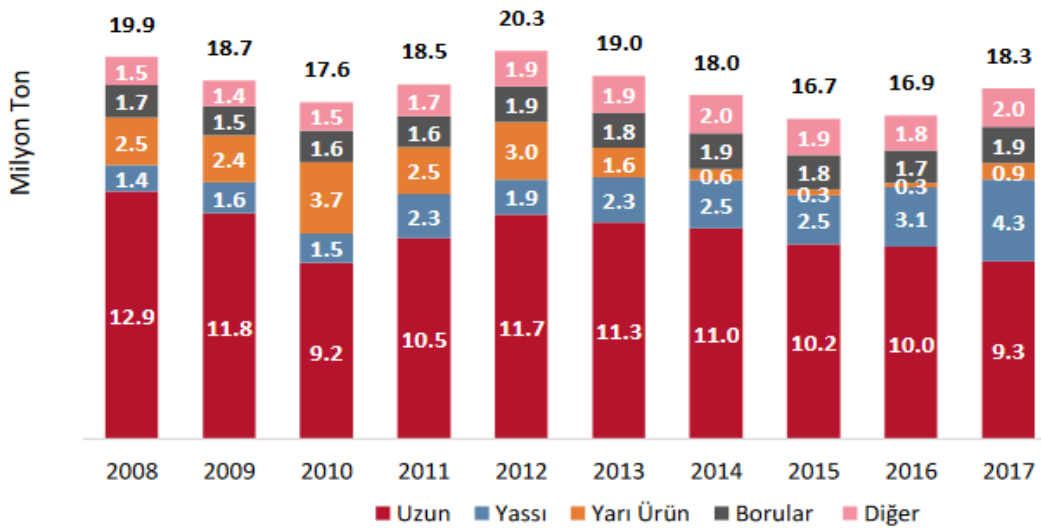
Grafik 2: 2008-2017 Yılları Türkiye Çelik İthalatı

Kaynak: TÜİK 2017 verilerinden derlenmiştir.

Demir çelik sektörü, ithalat için olduğu kadar Türkiye’nin önemli düzeyde ihracatının da bulunduğu sektörlerden birisidir. Ülkelerin, kritik sektör olarak nitelendirdikleri sektörler arasında yer alan, demir çelik sektörü için çeşitli koruma önlemlerinin alındığı dahi görülmektedir. Demir çelik sektöründen kaynaklanan dış ticaret sorunlarının giderilmesi noktasında alınacak tedbirler açısından, ithalat rakamları önemli olduğu kadar, ihracat rakamlarının değerlendirilmesi de önemlidir. Yine milyon ton cinsinden ihracatı grafik 3’te gösterilmektedir.

Grafik 3: 2008-2017 Yılları Türkiye’nin Çelik İhracatı

Kaynak: TÜİK 2017 Dış Ticaret verilerinden derlenmiştir.

Grafik 3'ün incelenmesinden Türkiye'nin 18 milyon ton ortalama çelik ihracatının olduğu görülmektedir. 2018 yılında 15,6 milyar dolar ile toplam ihracatın yaklaşık %9'unu çelik sektörü oluşturmaktadır.

3.6.5. Madencilik Sektörü

Madencilik sektörü Türkiye'nin son yıllarda büyük gelişme gösterdiği sektörler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin maden ihracatı ve toplam ihracat içerisinde maden ihracatının yeri Tablo 39'da gösterilmiştir.

Madencilik sektörünün ihracatının verilerinin Tablo 39'un incelenmesinden toplam ihracat içerisinde madencilik sektörünün payının genellikle artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 39. Türkiye Maden İhracatı

Yıl	Toplam İhracat (Milyon \$)	Maden İhracatı (Milyon \$)	Maden İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
2002	36.059	608	1,69
2003	47.253	742	1,57
2004	63.167	1.099	1,74
2005	73.476	1.402	1,91
2006	85.535	1.889	2,21
2007	107.272	2.512	2,34
2008	132.027	2.965	2,25
2009	102.143	2.315	2,27
2010	113.883	3.325	2,92
2011	134.972	3.485	2,58
2012	152.561	4.031	2,64
2013	151.812	4.870	3,21
2014	157.715	4.097	2,60
2015	143.862	3.750	2,61
2016	142.606	3.245	2,28
2017	157.055	4.397	2,80

Kaynak: MTA verilerinden alınmıştır. <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/maden-dis-ticaret-payi> (29.07.2019)

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun 2019-2023 yıllarını kapsayan 5 yıllık strateji planında belirlenen 4amaç ve her bir amaçın altında 3 hedef olmak üzere 12 hedef bulunmaktadır. Buna göre TKİ'nin amaçları şu şekilde sıralanmıştır (TKİ, 2019: 92);

“-Milli enerji ve maden politikaları kapsamında yerli kömür üretimini arttırarak, elektrik enerjisi, ısınma ve sanayi amaçlı tüketim payları yükselterek, pazarda kalıcı ve etkin olmak.

- Kurumun tüm faaliyetlerinde verimliliği arttırmak.
- Yerli kömür teknolojilerinin geliştirilmesi ile ekonomik değeri yüksek ve/veya stratejik öneme sahip ürünlerin elde edilmesine yönelik AR-GE faaliyetlerine devam etmek.
- Kurumsal yapıyı geliştirmek, güçlendirmek ve sürekliliğini sağlamak şeklinde sıralanmıştır.”

Madencilikte önemli bir yeri olan linyit kömürüne yönelik arama faaliyetleri sonucunda, 2013 yılında 14,1 milyar ton olan görünür linyit kömürü rezervi 2018 yılı itibarıyla 18,9 milyar tona çıkarılmış ve ciddi oranda yerli üretim artışı sağlanmıştır. Maden rezervlerimizin uluslararası standartlarda envanterinin oluşturulması ve belgelendirilmesi, ayrıca maden arama, araştırma ve üretimi sırasında kamu ve özel sektör tarafından üretilen verilerinin arşivlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ruhsat sahaları dâhil olmak üzere, denizlerde petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine başlanmıştır. Bu kapsamda, 2012 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından alınan sismik araştırma gemisine ilaveten, 2017 ve 2018 yıllarında gelişmiş iki sondaj gemisi temin edilmiş, ayrıca büyük ölçüde yerli imkânlarla inşa edilen bir sismik araştırma gemisi daha faaliyetlerine başlamıştır. Küresel ölçekli ve rekabet gücü yüksek madencilik şirketleri oluşturulması amacıyla, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) yurt dışında arama ve araştırma yapmasına ve bu amaçla şirket kurmasına olanak sağlayan düzenlemeler yapılmış, maden arama çalışmalarının hukuki zemini de genişletilmiştir.

3.6.6. Mobilya Sektörü

Mobilya sektörü, Türkiye'nin ihracat fazlası verilen sektörleri arasında yer almaktadır. Bu sektörün ihracat fazlası vermesi, potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu alanda Türkiye, uluslararası markalarını geliştirerek, ihracat potansiyelini daha da yükseltebilir. Mobilya tasarımlarının artırılması, marka tescillerinin artırılması, Türkiye'nin kaliteli mobilya üretmesi ile bu alanda daha da ileri gitmesi mümkün olabilecektir.

Tablo 40'ın incelenmesinden Kazakistan'a yapılan mobilya ihracatının son dönemde ciddi bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada sınırlı sayıda ülkeye mobilya ihracatı yapılıyor olması, mobilya ihracat kapasitesinin daha da artırılabilceğini göstermektedir.

Tablo 40. Ülkelere Göre Türkiye Mobilya İhracatı ve Performans Değişimi

Ülkeler	2013 (Bin \$)	2014 (Bin \$)	2015 (Bin \$)	2016 (Bin \$)	2017 (Bin \$)
Irak	576.921	563.639	482.475	451.040	438.031
Almanya	157.704	166.094	183.367	205.003	198.738
Suudi Arabistan	97.901	134.608	195.579	181.871	185.929
Fransa	111.687	12.488	130.968	137.376	135.895
ABD	42.518	67.456	94.584	106.046	91.741
İngiltere	68.720	75.600	77.861	87.234	90.287
İsrail	33.448	36.255	40.551	58.929	80.765
Libya	256.801	204.482	144.504	81.836	78.254
Kazakistan	55.392	54.949	34.874	23.312	71.884
BAE	47.419	78.589	88.778	84.543	69.369
Romanya	33.722	52.884	50.709	62.925	66.183
Hollanda	48.190	50.277	48.819	54.866	64.991
İtalya	36.276	39.023	41.556	50.652	58.972
Cezayir	26.106	49.108	57.376	56.431	57.185
Azerbaycan	221.113	224.338	129.615	62.356	52.258
Katar	24.262	29.701	41.109	38.186	50.842
Türkmenistan	140.215	150.801	125.391	72.338	49.257
İran	37.549	43.932	46.098	46.766	46.313
İspanya	23.275	26.400	26.516	37.903	45.216
Fas	18.960	24.051	24.296	34.126	43.851
Gürcistan	41.627	55.358	44.245	36.602	38.959
Belçika	29.095	32.640	32.278	36.517	37.022
Kıbrıs	29.596	15	0	0	35.953
Bulgaristan	17.347	20.073	20.198	31.510	34.179

Kaynak: Trademap (2019) verilerinden oluşturulmuştur.

3.7. Dış Ticaret Açığının Kapatılmasına Yönelik Ürün Bazlı Öneriler

Sektörel analizden sonra Türkiye'nin ürettiği, ürünlerin çeşitlendirilmesinin ihracat yönünden ne derecede önemli olduğu hususuna dikkat çekmek gerekmektedir. Ürün çeşitlendirmesi yapılmasının ihracat açısından faydaları şu şekilde ifade edilebilir:

- **İstikrar, Güven ve Ekonomik Bağımsızlık:** Belirli ürünlere bağlı ihracat yapısı yerine ürün çeşitliliğine dayalı olan bir ihracat yapısına geçmek, ihracat istikrarını, Türkiye'nin ihraç ürünlerine yönelik güvenin artmasını ve bir anlamda da belirli ülkelere ihracat dolayısıyla bağımlılığını önleyecektir.

- **Ölçek Etkisi ile Kaynakların Tam ve Etkin Kullanımı:** Ürün çeşitliliğinin artması, ülkenin ölçek ekonomilerinden yararlanmasına, atıl istihdam kapasitesinin kullanılmasına neden olacaktır. Tek veya belli gruptaki ürünlerin üretilmesi yerine ürün çeşitliliği ile üretim hacminin artırılması da söz konusu olabilecektir.

- **İnovasyon ve Bilgi Akışı:** Ürün çeşitliliğinin artması, yeni ürünlerin üretilmesi ile ülkenin inovasyon gücü ve sahip olduğu teknolojik bilgi düzeyi artacaktır. Tek tip ürün yerine farklı ürünlerin geliştirilmesi için çaba gösterilmesi inovasyon ve bilgi düzeyindeki artışı da zorunlu kılacaktır.

- **Maliyetlerde Düşme ve Rekabet Gücünde Artış:** Ürün çeşitlendirmesi ile pazar çeşitlendirmesi de yapılabilecek, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve ülkenin toplam rekabet gücünün artışı da gündeme gelecektir.

- **Vizyon Genişlemesi, Sinerji ve Fırsatlar:** Her yeni ürün ile üretim kapasitesi, üretim vizyonu genişleyecek, ortaya çıkacak sinerji ve fırsatlar ile ihracat kapasitesinin de gelişmesi mümkün olabilecektir.

Ürün çeşitlendirmesinin yapılması ihracat pazarının çeşitlendirmesini de sağlayabilir. İhracat pazarının genişletilmesi stratejisi yeni ülke ve bölgelere açılma, pazarlama çalışmalarının yönlendirilmesi, marka bilinirliği ve yeni müşteri kitlesi oluşturulması gibi koşullar gerektirdiği için uzun dönemi kapsayan bir stratejidir (Öztürk, 2019: 182).

Yüksek teknoloji gerektiren ürünlerin ihracat içerisindeki payının artırılması da bir diğer ürün bazlı dış ticaret açığı kapatma önerilerinden birisi olacaktır. Yüksek katma değerli ürünlerin yüksek teknoloji ürünü olması, alternatiflerinin veya eşdeğer ürünlerinin bulunmasının zor olması ihracatta bu tip ürünlerin karlı olmasını ve daha uzun süreli satışını sağlamaktadır.

3.8. İhracatta Karşılaşılan Risklerin Önlenmesine Yönelik Öneriler

İhracatta çeşitli riskler de söz konusudur. İhracatın artırılması yönünde planlamalar yapılırken risklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Riski, genel anlamıyla, istenmeyen sonuçların ortaya çıkma, meydana gelme olasılığı olarak tanımlayabiliriz (Bolak, 2004: 3).

İhracat yapan firmalar ilk olarak ticaret riski ile karşı karşıya gelirler. Ticaret riski denildiğinde, genellikle alıcı riski, belge riski ve transfer riski şeklindeki üç riskin bileşimi ifade edilmektedir. Alıcı riski; doğrudan alıcının kendisinden kaynaklanan riskler olup, şirketin iflas etmesi, tasfiye edilmesi, konkordato ilan etmesi veya tamamı ile kötü niyetle borç yükümlülüğünü yerine getirmemesidir (Çınar, 1998: 1). Transfer

riski ise herhangi bir döviz kontrolü, kambiyo kısıtlaması gelmesi nedeniyle alıcının kendi ülkesinden para transfer edememesi nedeniyle meydana gelen risklerden oluşmaktadır. Belge riski ise ihracat firmasının gerekli olan sevk belgelerini doğru bir biçimde hazırlamaması nedeniyle, yurt dışına gönderdiği malın bedelinin hiç tahsil edilememesi ya da alacağı ilişkin ödemenin gecikmesi riskidir (Kurt, 2019: 25). İşletmelerin mal ve vesaik mukabili işlemlerde düzenledikleri belgelerde uyumsuzluk, bankalar aracılığıyla gerçekleştirdikleri ihracat sürecinde talimatların eksik/hatalı düzenlenmesi, akreditif başlangıcı talimatında hatalı bilgi olması vb. olaylar belge riskine örnek oluştururlar (Duranoğlu, 2013: 37).

İhracat yapılan ülkenin siyasi ortamından kaynaklanan riskler ise politik riskler olarak adlandırılmakta ve ihracatçıların hedef pazar seçimlerinde dikkate aldıkları temel riskler arasında değerlendirilmektedir. Politik risklere genel olarak savaşlar, iç savaşlar, isyanlar, ülkenin iflas etmesi, belirli ülkelere kambiyo, ihracat, ithalat yasakları getirmesi gibi örnekler verilebilir.

Taşıma riskleri, sel afet, deprem gibi doğal riskler, kur riski, faiz riski gibi daha pek çok risk türünden söz edilebilir. Örneğin ihracatçı firma likidite riskine girerek nakit akışlarını kontrol altında tutamayabilir. Likidite riski çoğu zaman karlı firmaların dahi borçlarını ödeyemeyecekleri hale gelmelerine yol açabilir. Likidite riskini doğuran haller dönemsel veya genel vade uyumsuzluğu, varlık kalitesinde bozulma, öngörülme kaynak çıkışları, karlılığın azalması, ekonomik krizler şeklinde sıralanabilir (Sakar, 2002: 211).

İhracat yapan firmalar bireysel çabaları ile bu riskleri karşılamaya çalışmaktadırlar. Genelge sigorta yapma, bilançolarındaki aktif ve pasif hesapların yönetilmesi ve nadiren de olsa türev araçların kullanılması gibi yollara başvurmaktadırlar. Sigorta yaparak, ticari riski, alıcı riskini, politik riski, taşıma riskini, doğal ve çevresel riskleri, belirli bir sigorta primi karşılığında kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada Türkiye'nin üzerine düşen sorumluluklar da bulunmaktadır. Devlet çeşitli yöntemlerle ihracatçı firmalara sigorta imkânları sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin Türk Eximbank ihracat kredi sigortası uygulaması ile şu riskler güvence altına alınmaktadır (Kurt, 2019: 32-33):

- “- İhracatta vadelerin uzatılmasına ve vesaik mukabili, mal mukabili vb. riskli ödeme yöntemleri ile satış imkânı sunmak,
- Gelişmekte olan, yeni ve bilinmeyen pazarlara giriş için güvence oluşturmak,
- Hali hazırdaki pazarlar için satış paylarını arttırmalarına ve kalıcı olmalarına imkân sağlamak,
- Sigorta poliçelerinin teminat gösterilmesi yoluyla yeni finansman olanakları elde etmek”*

Firmalar, amaçladıkları finansman şeklini elde etmek amacıyla aktif ve pasiflerinin en uygun birleşimini sağlamaya gayret ederler (Ceylan, 2001: 193). Örneğin, işletmeler, aktif ve pasiflerinin ortalama vadelerini uyumlaştırarak faiz oranı riskinden korunmayı hedeflerler (Bolak, 2004: 86).

SONUÇ

Ülkelerin yurt dışına mal ve hizmet satması süreci ile yurt dışından mal ve hizmet alması süreci sonucunda meydana gelen dış ticaret işlemi, ülkelerin ekonomik hayatlarına önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebeple ülkelerin dış ticaret fazla veya açık verme durumlarını ve bunların nedenlerini düzenli olarak takip ediyor olması da gerekmektedir. Daha sonra ülkelerin sahip oldukları ekonomi ve maliye politikası araçlarını veya diğer imkânlarını kullanarak dış ticaret dengelerini sağlamak üzere çalışmaları beklenir. Bir ülkenin dış ticaret faaliyetlerinin olumlu veya olumsuz sonuçlar meydana getirmesinin çeşitli nedenleri olabilir. Bu sebeple tedaviye yönelik uygulamalara girişilmeden önce “doğru teşhis” etmek tedavinin başarı şansını büyük oranda etkileyecektir.

Türkiye'nin dış satım süreçlerinde ise çeşitli bölgesel iş birliklerine yönelmesi, dış ticaret hacmi üzerinde bu şekilde de olumlu etkiler meydana getirmesi mümkün gözükmektedir. Türkiye'nin konumu bu anlamda Dünya ticaret yollarına yakın olması ile büyük avantajlara sahip bir noktadadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerle olan Türkiye'nin dış ticareti, ciddi boyutlarda olmasına rağmen bu ticarete yine eksi vermektedir. Yani Avrupa Birliği üyesi ülkelere mal ve hizmet alımlarının değeri bu ülkelere mal ve hizmet satımlarının değerinden yüksektir. İngiltere'nin Brexit süreci ile birlikten ayrılacak olması, Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya kadar olmasa da önemli bir yer tutan İngiltere faktörünün düşünülmesini gerektirmektedir. İngiltere ile bir anlaşma yapılarak Türkiye'nin ihracatına hukuksal bir zemin kazandırmak da gerekecektir. Şangay Beşlisi ülkelerine yönelmek olasılığı gibi diğer seçenekler de değerlendirmeye alınmalıdır. 2030 yılı öngörülerinde Çin ve Hindistan parlayan ülkeler olarak gözükmektedir. Bu iki ülkeye yönelik özel ticaret anlaşmaları yapılması da düşünülebilir.

Türkiye'nin dış alım süreçlerinde öncelikle dışa bağımlılığı azaltması düşünülmelidir. Bir ürün veya muadili Türkiye'de üretilebiliyor ise bu ürünün yurt dışından alınması yerine yerli üretimin çeşitli teşviklerle artırılması yoluna gidilmesi, önemli sonuçlar meydana getirebilir. Burada klasik bir yaklaşım olmasına rağmen ithalatı ikame edici üretim anlayışının olumlu sonuçlar vereceği görüşüne ulaşılmış durumdayız. Petrol, doğal gaz gibi ürünlerin yanı sıra tarımsal ürünler de ithal ediyor

olunması, bu ithalatın belirli bir oranda da olsa düşürülebileceğini göstermektedir. 2018 yılı Türkiye'nin tarımsal dış ticaret verilerine göre açığı 3,72 milyar dolar olduğuna göre, aslında Türkiye'nin dış ticaret fazlası vermesi gereken bir alanda dahi açık veriyor olması kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğunu göstermektedir. Gıda sektörü dış ticaret açığının rakamsal boyutu Türkiye büyüklüğündeki bir ülke için önemli bir rakam sayılmasa bile stratejik önemi açısından üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir alandır.

Ülkelerin savunma harcamaları, istisnai ülkeler hariç olmak üzere, bütçelerinde çoğunlukla önemli yer tutan gider kalemlerini oluşturmaktadır. Benzer şekilde dış ticaret açığının oluşumunda savunma sanayi harcamaları, yurt dışından uçak, tank, hava savunma sistemleri, füzeler gibi parasal değeri yüksek kalemler olması nedeniyle önemli bir yer tutabilmektedir. Türkiye'nin yerli savunma sanayi kapasitesinde, son yıllarda gözle görülür gelişmeler olmuştur. Bu kapasitenin daha da geliştirilmesi mümkündür. İnsansız hava araçları, savaş helikopterleri gibi yerli savunma sanayi ürünlerinin ihracatının gerçekleştirilmeye başlanmış olması da bu alanda dış ticaret açığının azaltılması için önem taşımaktadır.

Türkiye'nin ihracat yapısı incelendiğinde yüksek teknoloji içeren ürünlerin oransal değerinin %10'un altında olduğu görülmektedir. Yapay zekâ, yazılım hizmetleri, savunma sanayisi ürünleri, kuantum bilgisayarlar, bilişim ve iletişim teknolojilerine yatırım yaparak, bu alanda ar-ge kapasitesini arttırarak ve araştırma üniversitelerini bu alanlara yönelterek, yüksek teknolojili ürünlerde de belirli bir seviye yakalanabilir. Nitelikli insan kaynakları, bu alanlara yönlendirilebilir. Nobel kimya ödülünü Türkiye bilim adamlarının kazanabiliyor olması, ihracatta yüksek teknoloji içerikli ürünlerin miktarını arttırma konusunda, ülkenin başarılı olabileceğinin de bir göstergesidir. TÜİK 2018 dış ticaret istatistiklerinden 85 numaralı fasıl olan elektrikli makine ve cihazlar kaleminde ihracat 8,7 milyar dolar iken, ithalat 16,6 milyar dolar olmuştur.

Otomotiv sektörü Türkiye ihracatı içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bu alanda Türkiye'nin henüz yerli uluslararası markalarını oluşturamamış olması önemli bir eksikliktir. Yerli elektrikli veya hibrit araç üretimi için çeşitli girişimler olsa da henüz bu alanda başarılı sayılabilecek ve uluslararası alanda kalitesi ile bilinen bir Türkiye markası bulunmamaktadır. Oysa Türkiye elektrikli araçların tam şarj durumunda

ulaşabilecekleri menzile ve bunların bataryaları konusunda sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. Tasarım, üretim, markalaşma gibi konularda bu sektörde yapabilecekler önemlidir. Buna rağmen TÜİK 2018 dış ticaret istatistiklerine göre 87 numaralı fasıl olan motorlu kara taşıtları kaleminin ihracatı 26,8 milyar dolar iken ithalatı 13,9 milyar dolar olmuştur. Otomotiv sektörü 2018 yılında Türkiye’de hem istihdam sağlamış hem de dış ticaret fazlası yoluyla ülkeye döviz kazandırmıştır.

Petrol, doğalgaz gibi enerji kaynakları açısından, Türkiye’nin dışarıdan alım yapmak zorunda olması, dış ticaret açığı üzerinde etkilidir. 2018 yılında Türkiye’nin toplam 54,95 milyar dolar olan toplam dış ticaret açığının, 38,6 milyar doları petrol ve doğalgaz dış ticaret açığından oluşmaktadır. 2018 yılı Türkiye’nin dış ticaret açığının %70,24’ü petrol ve doğalgazdan kaynaklanan dış ticaret açığından meydana gelmektedir. Bu noktada petrol ve doğalgaz aramalarını, Türkiye sınırları içerisinde de arttırmak gerekmektedir. Özellikle çeşitli ülkelerin Akdeniz’de yoğunlaşan petrol ve doğalgaz aramaları Türkiye’yi de bu bölgeye yönlendirmektedir. Bunun yanı sıra alternatif enerji kaynakları açısından Türkiye eşsiz bir iklime sahip bulunmaktadır. Güneş enerjisi, su enerjisi, rüzgâr enerjisi gibi alanlarda yerli üretim kapasitesi artırılarak, enerjide dışa bağımlılık önemli ölçüde azaltılabilir.

Türkiye’nin dış ticaret açığı verdiği önemli sektörlerden birisi de ilaç sektörüdür. Ülkenin artan nüfus yapısı ile sağlık alanında meydana gelen teknolojik ilerlemeler, kritik hastalıkların tedavisinde bulunan yeni ilaçların ithal edilmesi zorunluluğunu da getirmektedir. Türkiye’nin yerli tıbbi araştırmaları ve ilaç sektörüne yönelik yatırımları bu sebeple de önem arz etmektedir. TÜİK 2018 verilerine göre ilaç sektörünün ihracatı 1,17 milyar dolar iken ithalatı 5 milyar dolar olmuştur. 2018 yılında ilaç sektörü toplamda 3,83 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. Nobel kimya ödülünü alan Aziz Sancar gibi bilim adamlarının ülkemizde döndürülmesi, kısaca tersine beyin göçü sağlanması, ilaç şirketlerinin ar-ge faaliyetlerini teşvik edecek vergisel sistemler kurulması, eşdeğer ilaç üretiminin Türkiye’de gerçekleştirilmesine yönelik destekler sağlanması, ilaç sektörünün dış ticaret açığının azaltılmasında etkili olabilecek önlemler arasında sayılabilir.

2002-2017 yılları arasındaki dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı en düşük %56,01 ve en yüksek oran olarak da %75,36 oranına ulaşmıştır. Karşılama oranının düzenli olarak artış eğilimi göstermesi dış ticaret açığının kapatılması noktasında,

Türkiye'nin emin adımlarla gittiğinin de bir göstergesidir. Bu oranın ileriki dönemlerde artarak ilerlemesi sağlandığında dış ticaret açığının da azalacağı görülmektedir. 1975 'de ihracatın ithalatı karşılama oranı tarihinin en düşük düzeyi olan %29,5 olarak gerçekleşmiştir. 1975 yılında %29,5 olan oranın, 2018 yılında %75,36 oranına gelmesi 43 yıllık süre içerisinde bir başarının da ifadesidir. Karşılama oranının düzenli olarak artış eğilimi göstermesi dış ticaret açığının kapatılması noktasında, ilgili ülkenin emin adımlarla gittiğinin de bir göstergesidir.

Türkiye'nin 2018 yılında 54,95 milyar dolar dış ticaret açığı vermesinin temel nedeni petrol ve doğalgaz ithalatından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ilaç sektörü, tarım sektörü ve elektronik sektörü de dış ticaret açığı veren sektörler arasındadır. Buna karşılık otomotiv sektörü, mobilya sektörü, tekstil ve giyim sektörü gibi birkaç sektörde de dış ticaret fazlası verildiği görülmektedir. Kısa dönemde tarım sektöründeki dış ticaret açığı giderilebilirse de petrol ve doğalgaz sektörlerindeki açığın giderilmesi mümkün gözükmemektedir. Ayrıca ilaç ve elektronik sektörlerindeki dış ticaret açığının giderilmesi de eğitim düzeyinin artırılması, ar-ge faaliyetlerine yeterli önemin verilmesi ile uzun dönemde gerçekleşebilecek bir hedef olacaktır.

2018 yılının toplam dış ticaret açığının 54,95 milyar dolar olduğu bilindiğine göre bu rakamın sektörler bazında dağılımını dikkate almak gerekmektedir. Petrol ve doğalgaz sektörünün açığı 38,60 milyar dolar, elektronik sektörünün açığı 7,9 milyar dolar, ilaç sektörünün açığı 3,83 milyar dolar ve tarım sektörünün açığı ise 3,72 milyar dolardır. Kolayca görüleceği üzere bu dört sektör dış ticaret açığımızın %98,36'sını oluşturmaktadır. Alınacak önlemlerin bu dört sektör üzerinde yoğunlaşması ile dış ticaret açığının giderilmesi noktasında önemli adımlar atılabileceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Acaravcı A. ve Kargı G. (2015). “Türkiye’de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Sayı 1, 1-16
- Acaravcı A. ve Akyol M. (2017). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt:3, 17-33.
- Adak, S. (2016). *Türkiye’de Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Dış Ticaret Açığı Üzerine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Adıgüzel U. (2014). “Türkiye’de Kamu Harcamaları Dış Ticaret Açıkları Üzerinde Etkili Mi?”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Sayı:10, 39-55.
- Ağır H. ve Metin M. (2016). “Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 11-26.
- Akat, A. S. (2002). “Ödemeler Dengesi Yazıları”, İstanbul Bilgi Üniversitesi, *Vatan Gazetesi*, 2-26.
- Akat, A. S. (2019). “İhracatta İthalat”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı:101, 7-13.
- Akbulut S. ve Terzi H. (2013). “Türkiye’de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:5, 43-58.
- Akça, M. (2011). *İhracat Teşviklerinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri (Gaziantep İlinde Bir Uygulama)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Akdoğan Gedik, M. (2010). “Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, 395-415.
- Akduğan U. ve Doğan S. (2018). “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’de Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Ödemeler Dengesine Etkileri”, *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 2, 18-40.
- Akkaş İ. ve Öztürk M. (2016). “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 42, 1329-1337.
- Akkaya, Y. ve Gürkaynak, R. S. (2012). “Cari açık, bütçe dengesi, finansal istikrar ve para politikası: Heyecanlı bir dönemin izi”, *İktisat İşletme ve Finans*, 27(315), 93-119.
- Akpınar E. N. (2017). “Türkiye’de Elektronik Dış Ticaretin Gelişimi ve İstihdam İlişkisi”, *Harran Education Journal*, 2(2), 18-28-32. <http://dx.doi.org/10.22596/2017.0202.18.32> (15.05.2019).
- Aksoy, B. ve Coşkun, M. (2004). “Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 3, 397-415
- Alagöz, M. ve Erdoğan, S. (2002). “Net Hata Noksan Hesabının Anlamı Ve Cari İşlemler İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt: 26, Sayı: 306, 69-94.

- Alemdar, S. (2011). *Gümrük Birliği'nin Öncesi Ve Sonrası İhracat Ve İthalatın Değişimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altundal, V. (2014). *Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının 2008 Küresel Kriz Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Açığına Etkisi ve Gümrük Birliği Anlaşması Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Altunöz, U. (2014). "Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 115-132.
- Aydemir, C. ve Güneş H. (2006). "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, 136-158.
- Aydoğan, M. (2002). *Avrupa Birliği'nin neresindeyiz? Tanzimat'tan Gümrük Birliği'ne*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, O. (2012). *Pazar Yönlü İşletme Anlayışının İhracat Bağlamındaki Belirleyicileri ve İhracat Performansına Etkileri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, İ. (2015). *İhracatta Uygulanan Teşviklerin Uluslararası Pazarlamaya Etkisi Ve Bir Uygulama*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bağcı, T. B. (2016). *2008 Avrupa Borç Krizinin Türkiye'nin Ab İle Olan İhracat Düzeyine Etkilerinin Ekonometrik Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bakan, S. ve Gökmen, S. (2014). "Serbest Bölgeler Ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 51, 34-51.
- Bakkalcı, A. C. (2013), "Yeni Ticaret Teorileri'nin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi", *Yönetim Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, 69-93.
- Bakkalcı, A. C. ve Argın, N. (2013). "Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 49-73.
- Balaylar, N. (2011). "Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği", *Sosyoekonomi*, 2, 137-160.
- Baldemir, E. ve Keskiner, A. (2004). "Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye İçin İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, 44-59.
- Başar, S. (2012). "Türkiye'nin Ticaret Ortaklarına İhracatının Nedenleri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, 190-205.
- Bayraktutan, Y. (2003). "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 175-186.
- Bayraç, H. N. ve Doğan, E. (2018). "Teknoloji Yoksulluğu Ve Türkiye'de İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı", *International Journal of Social Inquiry*, Cilt: 11,

Sayı: 1, 17-42.

- Berksoy, T. (1994). *Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1994-27, İstanbul.
- Benli, A. O. (2006). *İhracatta Fiyatlandırma ve Teklif Hazırlama*, İğeme Yayınları, Ankara.
- Biol, Ö. H. ve Gencer, A. H. (2014). “Neo-Klasik iktisat ve Neo-Klasik Sentez”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 16, 259-280.
- Bolak, M. (2004). *Risk Yönetimi*, Birsen Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Bölükbaş, M. ve Peker, O. (2017). “Ticari Dışa Açıklık ve Dış Ticaret Hadleri Dış Borçlanma Üzerinde Etkili mi? Türkiye İçin Bir Analiz”, *Sosyoekonomi*, Cilt: 25, Sayı: 34, 213-225.
- Bulu, M., Eraslan, H. ve Barca, M. (2007). “Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1, 311-335.
- Cebeci, A. K. ve Yılmaz, M. (2013). “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, 205-224.
- Ceran, Y. ve Ortakarpuz, M. (2014). “İhracat Hasılatının Vergi Uygulamaları Ve Türkiye Muhasebe Standartları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 1-16.
- Ceylan, A. (2001). *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Ekin Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa.
- Coşkun, A. (2014). “Dış Ticaret Teorileri Kapsamında Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 1-10.
- Coşkun, M. (2016). “Türkiye ile Aynı Kredi Notuna Sahip Ülkelerin Makro Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım Özel Sayısı, 259-276.
- Cömertler, N. (2002). *Türkiye'de Para Politikası Ödemeler Dengesi İlişkilerinin Parasal Yaklaşım Çerçevesinde Analizi (1990-2000)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çelebi, G. (2015). *Dış Ticarete İş Geliştirme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çevik Tekin, İ. (2016). “Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Öngöremedikleri Krizler ve İflaslar”, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:19 41.Yıl Özel Sayısı, 181-205.
- Çeviker, A. ve Taş, İ. (2011). “Türkiye’de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-10.
- Çıplak, U. (2015). “Ödemeler Dengesinde “Net Hata Ve Noksan” Kalemi Üzerine Bir Değerlendirme”, TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Yapısal Analiz Müdürlüğü, Ankara.
- Çınar, H. (1998). *Pratik İthalat-İhracat İşlemleri*, ARC Eğitim Danışmanlık, 1. Baskı, Ankara.

- Çolak, Y. (2017). “Türkiye’nin Makroekonomik Değişkenleri ile Kredi Notları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Moody’s Örneği”, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 61-74.
- Demiral, M. (2014). *Gelişmekte Olan Ülkeler, Sanayileşme Ve İhracat: Türkiye İle Seçilmiş Ülke Karşılaştırmaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Doğan, H. (2005). *İhracat Pazarlaması ve İşlemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, İ. ve Gürbüz, S. (2017). “Enerji Fiyatlarının Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Rolü: Doğrusal Olmayan İlişkinin Analizi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 81-90.
- Doğan, Z. ve Kurt, Ü. (2016). “Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru Ve İthalat İlişkisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring III, Number: 45, 327-336.
- Dura, C. (2000). “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 1-16.
- Dura, Y. C., Beşer, M. K. ve Acaroğlu, H. (2017). “Türkiye’nin İhracata Dayalı Büyümesinin Ekonometrik Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 17, Sayı: 2, 295-310.
- Duranoğlu, A. (2013). *Lojistik ve Dış Ticarete Risk ve Riskten Kaçınma Yolları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dülger, F. (1998). *İhracat Gelirlerinde İstikrarsızlıklar ve Büyüme: Türkiye Deneyimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dündar, S. (2006). *Dış Ticaret İşlemleri Çerçevesinde İthalat ve İhracat İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Dünya Bankası (2014). “*Yüksek Gelir Statüsüne Geçişte Dış Ticaretin Rolü Türkiye Ülke Ekonomik Raporu*”, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Yönetim Birimi, Rapor No: 82307-TR.
- Eğilmez, M. (2018). “Korumacılık ve Türkiye, Kendime Yazılar”, <http://www.mahfiegilmez.com/2018/10/korumaclk-ve-turkiye.html> (04.08.2019)
- Erdinç, Z. (2008). “İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi İle İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 209-222.
- Erkan, M. ve Demircioğlu, M. Y. (2010). “Ülke Derecelendirmesinin Ekonomik Kamu Düzeni Üzerindeki Etkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 107-132.
- Ertekin, M. (2005). “Sektörler İtibariyle Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları”, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Raporu*, Ankara.
- Eşiyok, B. A. (2014). “Türkiye–Ab Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İç Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 13, No: 1, 91-124.

- Gelir İdaresi Başkanlığı (2019). Bütçe Gelirleri (1923-2018), https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm (07.06.2019)
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2014). *Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller Ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göçer, İ. (2013). “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 165, 215-240.
- Gümüş, S. (2007). “Haliç’teki KOBİ’lerin İhracatlarını Artırma Olanakları Üzerine Bir Araştırma”, *4. KOBİ’ler ve Verimlilik Kongresi, Kongre Kitabı*, 237-249.
- Güneş, S. ve Akın, T. (2019). “Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı: Lider Ülkeler ve Türkiye Analizi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Vol. 27(40), 11-29.
- Güzel, A. (19 Temmuz 2018). “Dış Ticaret Açığı Üzerine Çözüm Yolları”, *Milat Gazetesi*.
- Global İlişkiler Forumu (2018). *Küresel Ticarete Dönüşüm ve Türkiye*, Çalışma Grubu Raporu, İstanbul.
- Hacıoğlu, A. (2009). *Türkiye’de Dış Ticaret Mevzuatı Ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Analiz*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Hepaktan, E., Çınar, S. ve Dündar Ö. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:5, 62-82.
- İdikut Özpençe, A. ve Ergen, E. (2017). “Kamu Harcamaları Ve Dış Ticaret Açıkları İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 134-145.
- İnançlı, S. ve Konak, A. (2011). “Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 343-362.
- İri, R. (2018). *İşletmelerin İhracat Performansına Ülke Kredi Notunun Etkisi: Ampirik Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Niğde.
- Kafadar, T. (2002). *Stratejik Dış Ticaret Politikaları ve Teknoloji Transferi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahveci, E. (2013). “İhracat Performansı Ölçütleri ve İhracat Performansını Etkileyen Faktörler”, *Verimlilik Dergisi*, Sayı: 1, 43-74.
- Kaplan, M. (2013). *İhracat Performansına Etki Eden Faktörler Ve Pazarlama Planlama Yeteneği İle İhracat Performansı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kara, M. (2005). “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 3, 60-79.

- Karaduman, N. ve Yıldız, Z. (2002). “Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 133-152.
- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 219-228.
- Karagöz, K. (2007). “Bilgi İletişim Teknolojilerindeki Gelişmenin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 153, 214-223.
- Karakaş, A. (2017). “İthalata Dayalı İhracatın Riskli Yapısı: Dış Ticarete Sürdürülebilirliğin Türkiye İçin Analizi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 261-277.
- Kartal, B. (2006). *İhracat Pazar Bilgisi ve İhracat Performansı İlişkisi: İhracat Pazar Yönlülüğüne İlişkin Bir Uygulama*, (Basılmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Karluk, S. R. (2005). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, 10'ncü Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Kasap, R. ve Saraçoğlu, B. (1998). “Dış Ticaret Verileri İçin Alternatif Yöntemlere Dayanarak Kestirimlerin Elde Edilmesi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 9, Sayı: 29, 79-88.
- Kayhan, S., Adıgüzel, U. ve Sökmen, F. Ş. (2016). “Kamu Harcamaları – Dış Ticaret Açığı İlişkisi: Birbirlerini Aynı Yönde mi Etkiler? Türkiye Örneği”, *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies)*, 24-26 Ağustos, <http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/669/21> (03.05.2019)
- Kaymakçı, O., Avcı, N. ve Şen, R. (2007). *Uluslararası Ticarete Giriş*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, M. (2016). “Türkiye’de Cari Açık Sorunu Ve Nedenleri”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 51-75.
- Kesgingöz, H. ve Karataş, A. R. (2016). “Yabancı Sermaye Yatırımları ile Cari İşlemler Açığı İlişkisi ve Cari İşlemler Açığı İçin Politika Önerileri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, 597-610.
- Ketboğa, M. (2012). *Dış Ticaret Finansmanı, Dış Ticaret Finansmanında Kullanılan Krediler ve Özellikleri, Bu Kredileri Kullandıran Kurumların Kredileri Kullandırma Verimlilikleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kılınç Savrul, B., Özel, H. A. ve Kılıç, C. (2013). “Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 55-78.
- Kızıldere, C., Kabadayı, B. ve Emsen, Ö. S. (2014). “Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı:12, 39-54.
- Kocaefe, A. (2017). *1996-2016 Yılları Arasında Uygulanan İhracat Politikalarının Rekabet Gücüne Etkisi (Türkiye Örneği)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kolaşinliler, A. (2019). *İthalat ve İhracat Süreçleri, Dahilde İşleme Rejiminin*

- Avantajları ve İhracatçıya Yapılan Geri Ödemeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kula, F. (2006). “Ödemeler Bilançosu Aşamaları Teorisi: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 2, 1-5.
- Kula, F. ve Aslan, A. (2010). “Net Hata Noksan Kaleminin Sürdürülebilirliği: 1950 - 2007 Dönemi Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 158-162.
- Kundak, S. (2015). *Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kundak, S. ve Aydoğuş, İ. (2017). “Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Sayı: 17(1), 252-266.
- Kurt, F. (2019). *İhracat Firmalarında Riskten Korunma Aracı Olarak Türev Ürünlerin Kullanımı Ve Muhasebeleştirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Melemen, M. (1995). *İhracat Teşviklerinin 1980-94 Yılları Arasında Türkiye Uygulaması ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerdeki Uygulamalar ile Mukayese Edilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mert, S. (2017). *Türkiye’deki İhracat Destekleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nart, E. Ç. (2010). “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 17/5, 2874-2885.
- Nuroğlu, E. ve Nuroğlu, H. H. (2018). “Endüstri 4.0’ı Türkiye’nin Dış Ticareti için Bir Fırsat Penceresine Dönüştürmek”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: Özel Sayı, 329-346.
- Oda, S. (2008). *Türkiye’de Lojistik Sektörü ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Otomotiv Sanayii Derneği (2018). *Otomotiv Sanayii Dış Ticaret Raporu*, İstanbul.
- Ökte, M. K. S. (2011). “Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım: Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 35, 221-236.
- Özçelik, Ö., Arslan, V. ve Özbek, R. İ. (2018). “Ar-Ge Harcamalarıyla Yüksek Teknoloji İhracatı Arasındaki İlişki: Seçili 10 OECD Ülkesi İçin Panel Veri Analizi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20/3, 57-66.
- Özdeveci, C. (2016). *Mobilya Sektöründe İhracat Yapan İşletmelerin Fiyatlandırma Stratejileri: Nitel Bir Uygulama*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Özel, H. A. ve Sezgin, F. (2012). “Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 283-303.

- Özlale, Ü. ve Karakurt, A. (2012). “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri Ve Kapatılması İçin Politika Önerileri”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 83, Türkiye Bankalar Birliği, 1-33.
- Öztürk, M. (2019). *İhracat Dinamikleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Saatçioğlu, C. (2001). *Türk Sanayiinin Gelişiminde Açık Sorunu*, ISO Yayını, İstanbul.
- Saka, H. (1945). *Dış Ticaret Ve Gümrük Politikası*, Maarif Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Sakar, H. (2002). “Risk Yönetimi Açısından Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi”, 1. Baskı, Akdeniz Yayıncılık, Antalya.
- Sandalcı, U. (2010). *İhracat Teşvikleri ve Türkiye’nin İhracatı Üzerine Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saray, M. O. ve Hark, R. (2015). “OECD Ülkelerinin İleri-Teknoloji Ürünlerindeki Rekabet Güçlerinin Değerlendirilmesi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 347-372.
- Savaş, V. F. (1997). *İktisadın Tarihi*, Avcıol Matbaacılık, İstanbul.
- Sayım, F. ve Zengin, H. İ. (2012). “Dış Ticarete Kullanılan Finansman ve Teslim Şekillerinin Türkiye’nin Sınır Ticareti Uygulamalarında Kullanılabilirliği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 17, 216-236.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat (Teori Politika ve Uygulama)*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Somuncu, K. ve Altundal, V. (2016). “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye’nin Dış Ticaret Açığı Sorunu”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 119-149.
- Sungur, O. (2015). “2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 19-20, 243-269.
- Şahin, L. (2016). “Tercihlerde Benzerlik Teorisinin Sınanması: Fildişi Sahili Cumhuriyeti’nin Waemu’ya İhracatının Panel Çekim Modeliyle Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, 335-348.
- Şahin, M. (2019). “Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri Ve Önemi”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 29(152), 91-114.
- Şentürk, C. (2007). *Dış Ticaret - Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2010). “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 11/1, 123-126.
- Şişman, M. ve Bağcı, E. (2014). “Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe İthalat

- Bağımlılığı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Cilt: XXXVI, Sayı: I, 29-53.
- Takım, A. (2010). “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14/2, 1-16.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara.
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). *Yeni Ekonomi Programı*, Ankara.
- Tekin, R. B. (2012). “Economic Growth, exports and foreign direct investment in Least Developed Countries: A panel Granger causality analysis”, *Economic Modelling*, Volume 29(3), 868-878.
- Terin, M., Keskin, A. ve Terin, S. (2012). “Gümrük Birliği’nin Türkiye-AB Tarım Ürünleri Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 43(2), 133-139.
- Tokol, T. (1984). *Pazarlama Araştırması*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Toksarı, M. ve İnal, M. E. (2011). “Tüketici Temelli Marka Değerinin Ölçümü: Kayseri’de Otomobil Kullanıcıları Üzerine Bir Uygulama”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 69-97.
- Tomanbay, M. (1995). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Habiboğlu Yayınevi, Ankara.
- Tosyalı Sarıkaya, B. (1995). *KOBİ’lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 20, İzmir.
- Trademap (2019). Export-Import International Trade in Goods Statistics by Product Group, International Trade Center, Trade Statistics, <http://www.trademap.org> (29.07.2019).
- Türkay, H. (2013). “Türkiye’de Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Yatırım Tasarruf Açığı İlişkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 253-269.
- Türkiye İhracatçılar Birliği (2018). İlk 1000 İhracatçı Araştırması, <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html> 15.05.2019.
- Türkiye Kömür İşletmeleri (2019). *TKİ 2019-2023 Stratejik Planı*, Ankara.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2018). *Türkiye Mobilya Ürünleri Meclisi Sektör Raporu*, TOBB Yayın No: 2018/304, Ankara.
- Ulusoy, A. (2012). *Devlet Borçlanması*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Uralcan, Ş. (2011). *Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Utkulu, U. (2005). *Türkiye’nin Dış Ticareti Ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Utkulu, U. ve Aydemir, İ. (2008). *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Uzay, N. (2002). *İhracatı Teşvik Politikalarının Etkinliği: Kayseri İmalat Sanayi*

- Örneği*, Kayseri Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 42, Kayseri.
- Ünsal, E. (2005a). “*Makro İktisat*”, İmaj Yayıncılık, 6. Basım, Ankara.
- Ünsal, E. (2005b). “*Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*”, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). “Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, 16-38.
- Yapar Saçık, S. ve Alagöz, M. (2010). “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma ile İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 113-120.
- Yaşar, S. (2018). *Türkiye Ekonomisinde Teknoloji Yoğunluğuna Göre Dış Ticaret Ve Sürdürülebilir Büyüme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuz, H. ve Beşel, F. (2015). “Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergi Gelirleri - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Frekans Nedensellik Analizi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı: 1, 45-55.
- Yeldan, E. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi/Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yenipazarlı, A., Bulut, E. ve Kavak, G. (2017). “Seçilmiş Ülke ve Ülke Gruplarında Kredi Derecelerinin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 80-104.
- Yılmaz, M. ve Özken, A. (2012). *Dış Ticarete Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yılmazer, M. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 241-260.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2012). *Makroekonomi*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, S. (2016). *Dış Ticaretin Finansmanı: Türkiye’de İhracat Kredileri Üzerine Bir Uygulama Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yumuşak, İ. G. (2001). “Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, <https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/mac/papers/0404/0404032.pdf> (08.05.2019)
- Yurdakul, E. M. (2014). *Türkiye’de İthalatın Gelişimi Ve İthalatın Yapay Sinir Ağları Yöntemi İle Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz*, (Basılmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yurtoğlu, Y. (2016). *Türkiye’nin İhracat Yapısı Ve Reel Döviz Kuru İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1997-2015)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, F. (2006). “Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2(4), 48-68.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). “Uluslararası Ticaret Teorileri Ve Paul

R.Krugman'ın Katkıları", *Öneri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, 199-206.
Ziraat Mühendisleri Odası (2018). *2018 Buğday Raporu*, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Fatih SARITAŞ

Doğum Yeri : Kale/Denizli

Doğum Tarihi : 01.01.1980

E-posta : saritasfatih@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Denizli Lisesi

Lisans : Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce

01/01/1980 Kale/Denizli doğumlu olan Fatih SARITAŞ 2005 yılından beri İhracat Sektöründe çeşitli kadrolarda çalışmıştır. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı Tezli Yüksek lisansını 2019 yılında tamamlayan Fatih SARITAŞ, çeşitli İhracatçı Birlikleri ve Eğitim Merkezlerinin düzenlediği “Dış Ticaret Uygulamaları ve Mevzuatları” konulu eğitimlerde dış ticaret eğitimleri ve dersleri vermektedir.